

ИДЕИ

БРОЙ 3 (13)

ГОДИНА 5

2013

СЕПТЕМВРИ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧНО ПРИЛОЖЕНИЕ

ИДЕИ

ФИЛОСОФСКО СПИСАНИЕ

КНИЖКА 3 (13), СЕПТЕМВРИ, ГОДИНА V, 2013

ISSN 1313-9703

**© ЦЕНТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА *HUMANUS*, БЪЛГАРИЯ
ИНСТИТУТ ЗА ФИЛОСОФИЯ „Г.С. СКОВОРОДА” КЪМ НАЦИОНАЛ-
НАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ НА УКРАЙНА,
ВСЕУКРАИНСКА АСОЦИАЦИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ НАУКИ (ВАПН),
УКРАЙНА**

**МЕЖДУНАРОДНО МНОГОЕЗИЧНО НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧНО
ПРИЛОЖЕНИЕ**

**МЕЖДУНАРОДНОЕ МНОГОЯЗЫЧНОЕ НАУЧНО-
ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ПРИЛОЖЕНИЕ**

**INTERNATIONAL MULTILINGUAL THEORETICAL SCIENTIFIC
APPLICATION**

ISSN 1313-9703

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Ангел Грънчаров – главен редактор

Състав на редакционната колегия:

Анатолий Николаевич Колодний
доктор на философските науки, професор

Валерий Иванович Бортников
доктор на политическите науки, професор

Валерий Михайлович Бебик
доктор на политическите науки, професор

Валерий Николаевич Денисенко
доктор на политическите науки, професор

Виталий Васильевич Лях
доктор на философските науки, професор

Виталий Владимирович Шевченко
доктор на философските науки, професор

Ирина Васильевна Васильева
доктор на философските науки, доцент

Константин Юрьевич Райда
доктор на философските науки

Людмила Александровна Филипович
доктор на философските науки, професор

Николай Николаевич Киселев
доктор на философските науки, професор

Петр Анатольевич Кравченко
доктор на философските науки, професор

Петр Лаврентеевич Яроцкий
доктор на философските науки, професор

Сергей Леонидович Шевченко
д-р, изпълнителен секретар на редколегията

EDITORIAL STAFF:

Angel Grancharov – editor in chief

Composition editorial board:

Anatolii Kolodny
Doctor of Philosophy, Professor

Valeriy Bortnikov
Doctor of Political Sciences, Professor

Valeriy Bebig
Doctor of Political Sciences, Professor

Valeriy Denysenko
Doctor of Political Sciences, Professor

Vitalii Liakh
Doctor of Philosophy, Professor

Vitalii Shevchenko
Doctor of Philosophy, Professor

Irina Vasilyeva
Doctor of Philosophy, Associate Professor

Constantine Raida
Doctor of Philosophy

Liudmyla Fylypovych
Doctor of Philosophy, Professor

Nikolai Kiselev
Doctor of Philosophy, Professor

Petro Kravchenko
Doctor of Philosophy, Professor

Petro Yarotskiy
Doctor of Philosophy, Professor

Serhii Shevchenko
Ph.D., executive secretary
of the editorial board

СЪДЪРЖАНИЕ:

ФИЛОСОФСКИ НАУКИ.....	7
Обръщение на акад. Попович към читателите и почитателите на философското списание ИДЕИ.....	7
<i>Мирослав Владимирович Попович</i>	
Феноменът на вярата във философията на Сьорен Киркегор	9
<i>Сергей Леонидович Шевченко</i>	
Изследване на феномена на деструктивната субективност на постмодерното общество.....	15
<i>Владимир Александрович Григориев</i>	
РЕЛИГИОЗНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ.....	23
За феномените на „екзистенциалната теология” и „постекзистенциалисткото мислене”	23
<i>Анна Дмитриевна Емельяненко</i>	
ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ.....	30
Към редколегията на списание «ИДЕИ: философско списание»	30
<i>Валерий Михайлович Бебик</i>	
Политическото митотворчество като процес на формиране на съзнанието на масите в съвременна Украйна.....	31
<i>Владимир Николаевич Кравценюк</i>	
Политическата институализация на механизма на реализация на безопасността на човека в трансформационните общества.....	39
<i>Генадий Генадиевич Николайчук</i>	
Групите интереси в политическите процеси в съвременното украинско общество.....	49
<i>Владимир Викторович Ермак</i>	
Институционализация на гражданското общество: понятие и подходи към определението.....	57
<i>Назар Иванович Крицкалюк</i>	
Стратегическите интереси и външната политика на Китай в Централна Азия.....	67
<i>Марияна Зиновиевна Мурашкина</i>	

Електоралният политически процес в демократичното общество като предмет на политическия маркетинг.....	76
<i>Бокоч Виктория Михайловна</i>	
Особеностите на антитерористичната дейност на Европейския съюз...	86
<i>Ольга Викторовна Поппер</i>	
Ценностната парадигмальност на украинската геополитическа мисъл от края на XIX-и началото на XX век.....	94
<i>Петр Иванович Федорук</i>	
НАУЧЕН ЖИВОТ: обява за конференция, посветена на Сьорен Киркегор.....	103
ПРАВИЛА ЗА ОФОРМЯНЕ НА СТАТИИТЕ в международно научно издание «ИДЕИ: философско списание».....	111
CONTENTS.....	116

Обръщение на акад. Попович към читателите и почитателите на философското списание ИДЕИ

К читателям и почитателям болгарского философского журнала «ИДЕИ»

Уважаемые и дорогие наши болгарские друзья!

Обращаясь к вам накануне XXIII Всемирного философского конгресса «Философия как исследование и образ жизни», который состоится 4-10 августа этого года в славной колыбели древнегреческой философии, в Афинах, и будет посвящен выявлению возможностей современной философии в решении актуальных проблем существования и дальнейшего развития человечества, одновременно с уважением к вам и вашему интересному и хорошему изданию, к подвижническому и неутомимому труду его главного редактора, горячего сторонника и защитника философских идей, талантливого мыслителя

и общественного деятеля Ангела Иванова Грънчарова, с вашего разрешения хочу выразить несколько своих наблюдений.

В течении своей жизни я был свидетелем и своими глазами видел ужасные страдания моего народа, связанные со Второй мировой войной, Холокост, его жертвенным и героическим прогрессом и сверхтяжелыми усилиями в развитии новой жизни и лучшего будущего для наших потомков. И я убедился в том, что залогом нашего счастливого будущего есть справедливое и благонамеренное отношение людей друг к другу, сотрудничество и понимание, взаимоуважение и мирный труд всех людей и народов в деле возвеличивания гуманистических ценностей, взлелеянных человечеством в течении всей истории его развития.

И философия играет здесь не последнюю роль. Ее значимость и состоит в скреплении и возвеличении нашей морали, в защите и распространении гуманистических ценностей, в возвеличении и сохранении наших идеалов. И каждая философская теория в этом ореоле всегда исторически приобретала свое дополнительное, особое значение.

И потому, поздравляя вас с началом нашего сотрудничества на философской ниве, я хотел бы лично видеть скоординированность наших общих усилий в направлении укрепления той великой дружбы и взаимоуважения между нашими

народами, углубления демократических и гуманистических принципов в общественной жизни наших стран их процветания и благополучия.

С уважением к вам: **Мирослав Попович**,

действительный член Национальной академии наук Украины,
директор Института философии им. Г.С.Сковороды

THE PHENOMENON OF BELIEF IN THE PHILOSOPHY OF SØREN KIERKEGAARD

Serhii Shevchenko

Ph.D., doctoral candidate H. Skovoroda Institute of Philosophy
the National Academy of Sciences of Ukraine
idei.filosofa@gmail.com

ФЕНОМЕН ВІРИ В ФІЛОСОФІЇ СЬОРЕНА К'ЄРКЕГОРА

Шевченко Сергій Леонідович,

Кандидат філософських наук, докторант Інституту філософії
імені Г.С.Сковороди НАН України
idei.filosofa@gmail.com

Шевченко С.Л. Феномен віри в філософії Сьорена К'єркегора.

Стаття розкриває проблему інтерпретації С. Кіркєгором поняття віри як парадоксу всупереч канонічному християнству. Автор зосереджує увагу на концепції "нового християнства" в філософії датського мислителя, зокрема на феномені віри в його поглядах. Доводиться, що саме християнство К'єркегор інтерпретував не як доктрину, а екзистенціальну комунікацію. Розглядається проблема співвідношення «бог – людина, індивід – суспільство, всезагальне – одиничне», яку Кіркєгор зводив до проблеми «думка – дія». Аналізується також постать "лицаря віри" – Авраама в творчості С.Кіркєгора.

Ключові слова: екзистенція, віра, християнство, духовність, вибір, пристрасть, непряма комунікація, парадокс.

ФЕНОМЕН ВЕРЫ В ФИЛОСОФИИ СЕРЕНА КЬЕРКЕГОРА

Шевченко Сергей Леонидович,

Кандидат философских наук, докторант Института философии
имени Сковороды НАН Украины
idei.filosofa@gmail.com

Шевченко С.Л. Феномен веры в философии Серена Кьеркегора.

Статья раскрывает проблему интерпретации С. Кьеркегором понятия веры как парадокса вопреки каноническому христианству. Автор концентрирует внимание на концепции "нового христианства" в философии датского мыслителя, в частности на феномене веры в его взглядах. Доказывается, что само христианство Кьеркегор интерпретировал не как доктрину, а экзистенциальную коммуникацию. Рассматривается проблема соотношения «бог – человек, индивид – общество, всеобщее – единичное», которую Кьеркегор сводил к проблеме «мысль – действие». Анализируется также фигура "рыцаря веры" – Авраама в творчестве С.Кьеркегора.

Ключевые слова: экзистенция, вера, христианство, духовность, выбор, страсть, косвенная коммуникация, парадокс.

ФЕНОМЕНЪТ НА ВЯРАТА ВЪВ ФИЛОСОФИЯТА НА СЪОРЕН КИРКЕГОР

Шевченко Сергей Леонидович,

Докторант, Институт по философия към Националната академия на науките на Украйна

idei.filosofa@gmail.com

Сергей Шевченко Феноменът на вярата във философията на Съорен Киркегор

В статията се излага проблема за тълкуването от С. Киркегор на концепцията за вярата като парадокс, противно на каноничното християнство. Авторът акцентира върху идеята за "новото християнство" във философията на датския мислител, по-специално на феномена на вярата в неговите възгледи. Доказва, че самото християнство Киркегор тълкува не като доктрина, но като екзистенциална комуникация. Проблемът за отношението "Бог – човек, човек – общество, всички – индивид", което от Киркегор е сведено до проблема за отношението "мисъл – действие". Също така се анализира фигурата на "рицаря на вярата" в делата на Авраам – според С. Киркегор.

Ключови думи: екзистенциален, вяра, християнство, духовност, избор, страст, непряка комуникация, парадокс.

In conditions of the crisis of modern Christian culture many thinkers see the combination between existentialism and theology as some kind of an adaptation of Christianity not only to the real situation of modern man, but also as the transformation of its value doctrine for the spiritual reanimation of the Western society. Modern age of "reevaluation of values", the collapse "of the discourse of Jesus Christ" came into the situation of disagreements between the sense of spiritual self-realization of the person in the modern epoch and the values of the society.

This problem as far back as the second half of the nineteenth century was outlined by Danish thinker S. Kierkegaard, who was considered the "first postmodernist" by many researchers, all the time referring to his philosophical works. However, the significant obstacle in understanding the philosophical legacy of S. Kierkegaard still remains the problem of interpreting the sense of his works (the so called "indirect expression").

In the context of this question, the philosophical understanding of the phenomenon of faith is no less important, considering the ideological function performed by faith in man's spiritual life. But in search of faith and God the whole "intrigue" of Kierkegaard's intellectual searches unfolds.

First of all, Kierkegaard appeals to the religious, or, to be more exact, biblical range of problems. However, "Kierkegaard's efforts, that J. Golomb observes, are directed at how to become a Christian, but not how to be the one. His personal life and works were a constant search for the true solitude" [1, 22]. In the biblical heroes who became the subject matter of his impartial reflection, complete indifference to everything outside, deep focus on yourself, immersion in self-reflection to find the meaning of true, authentic existence are attracted the most to him. In other words, that is not actually existence of vital, everyday, business, but the existence of, the truth which is revealed only in very crucial, decisive the moments. And that is why Kierkegaard chose Job and Abraham, who were put in such sharp conflict situations that even death could not settle them or at least weaken them.

In Kierkegaard's philosophy man has no innate instincts of faith. Faith for him is primarily emotional and volitional attitude toward God, owing to his fear of nothing. Sin and despair are the so-called guardians of human morality and religiosity. Morality, without faith, does not exist for man. According to the Danish philosopher: "In relation to the Absolute there is only the one time:

the present, for those who are not contemporary with the Absolute does not exist at all. As Christ is the Absolute, it is easy to see that in relation to him is there only one position to be taken – that of his contemporary. Three, seven, fifteen or nineteen centuries are all to nothing, they can not change him, and can not explain who he was, because that is open neither to experience, nor to knowledge, but only to faith" [2, 321].

Kierkegaard opposed against the totalization of the ordinariness and the marginalization of human existence, insisting on true being (authentic), which, in his opinion, is possible only in the spiritual dimension, and directly in the acts of faith. Christianity he considered the highest value in the love toward God, which is based on pure, unshakable faith. As such it entered in Christian culture through the story of Abraham's life. Incidentally, "Fear and trembling" begins with "praising word in honor of Abraham." Faith, in Kierkegaard, is a paradox that can not be mediated. Therefore, faith, in his opinion, is not a common spontaneity, as G. Hegel thought. In this paradox "a solitary¹ alone faces the Absolute". However, for Kierkegaard, as F. Koplston says: "The highest self-actualization of the individual is based on the correlation of himself with God, but not as with universal, absolute thinking, but as with the absolute You" [3, 384].

In faith man is above the general, because faith can not be mediated through the general. It is here that the individual's "self" gets opportunity to be spiritual in faith with the greatest strength that is, to achieve the authenticity of existence.

According to the Bible, Abraham, leaving his mind takes the faith with him, and everything happens according to his beliefs. As pointed out by S. Kierkegaard, the main feature of this belief was that it was truly authentic, valid, that is, it belonged to life at the present time. In this point he opposed the traditional Christian doctrine considering that nowadays Christianity has transformed the faith into the way of obtaining future, and, thus, spoiled having made it only the manifestation of mind. Kierkegaard's understanding of the "authenticity" of faith is not to save the man, but rather to make his life an exclusively spiritual and devout phenomenon.

The Danish philosopher was one of the first who revealed the crisis of religion at that time. The main events of the modern era that we see in our social environment are antagonistic to Christianity. Due to it, the only possibility to turn to Christianity is to become a Christian first and foremost; it is a step back from our usual way of thinking about our actions and thoughts of our way of thinking. On doing so, we will be able to get rid of spiritual alienation which keeps us in bondage. Exactly this thinking about our way of thinking S. Kierkegaard tried to revive in the reader, and to push man to the path "through himself." It is in this way that his works serve to the Christian therapy against our social environment. They encourage us to understand that our relations (particularly, the Christian ones) are also qualitatively different and acceptable for us. This "thinking about thinking" contributes directly to this kind of self-consciousness, without which our Christian development will reach a deadlock.

It is extremely important that Kierkegaard does not produce a new theology, because the goal of his concept is therapeutic rather than informative. The philosopher tries to persuade us that we do not need any additional information about God besides the inf. that is available in Holy Scripture, we need, to grow faster spiritually so that in our minds the only place for this information lives is already available in our opened. Kierkegaard has no intention tell us something new in his works, but only reminds us about the things we already know. He called himself a poet at the service of Christianity. Throughout his doctrine, and in various forms, he developed his concept of an individual, who has the right to grow spiritually in Christian love, hope, joy and peace, because he or she is not a spiritual slave of the social context.

The concept of "existence" is in some sense the question of practice that S. Kierkegaard understands, as he says, in "the Greek manner", that is not as a production but as an act the

---

¹ den Enkelte (of Danish)

whose purpose of which is agent. For someone who exists, according to the philosopher, existence is the highest interest [4, 192]. In harmony with his epoch that stated about "material interests" when ethics was increasingly acquiring the economic character, S. Kierkegaard reminded that the most important thing is the ability to recognize one's own good.

We get the answers neither from ethics, which only determines the measure of the good and the evil, nor from the world of any guides which is better (faith or the lack of faith, freedom or unfreedom, etc.). The both can turn out to be equally good, while in the "Philosophical crumbs" Kierkegaard expects from Christianity clarity that could release. Such clarity releases from errors and uncertainty (whether or I have chosen the right thing), and only such clarity ("truth", in the terminology) can be a solid foundation for faith. The Philosopher describes faith as "a paradox that is internally higher than objective reality".

S. Kierkegaard has the original way of interpretation of the possible dialogue not only among people, but also with God, only through the "indirect passionate" communication. "Christianity, the Philosopher says, is not a doctrine, but an existential communication" [5, 339]. In his turn, another researcher of the Danish thinker's philosophy, M. Weston, notes that for S. Kierkegaard "... all moral, ethical and religious relations could be only indirect" [6, 175].

His own settlement of this conflict was an attempt to restore or recover the neglected religious "Self". So he persistently sought a reliable way to the true faith and appealed to his readers to help them return to the origins of Christianity. In the posthumously published book, he stated: "I am a religious author ... all my work as the author concentrates on to Christianity, the problem of how to become a Christian, in a direct or indirect polemic against the monstrous Illusion, which we call Christendom" [7, 331]. Thus Kierkegaard defines the central task of his work which is to encourage his readers to "jump" into a passionate embrace of the real "religious sphere" of being where it is possible to become Christians and live intensely, fulfilling all the requirements of faith which can change the whole life.

Kierkegaard considers that action requires passion that is lost when man is immersed in a deep abyss of thought. Such passions do not mean the absence of any emotions that affect us, but rather the emotions that arose in the early days of Christianity, or rather, the sufferings of Jesus Christ on the cross. It means that Christ should not be portrayed as the epitome of "elevation" or "victory", and the Church is called to follow Christ in time, and therefore the suffering of Christ in time. Christ should become a model of the struggle of modern church for the true Christianity through indirect rather than "direct, intuitive, cultural and speculative" knowledge of God. S. Kierkegaard sought to dispel the illusion that we are true Christians. The Philosopher paves the way for the genuine religious faith, but it is not seen as a specific appropriation or the "absolute truth" by him, but rather a passionate personal kindness.

Kierkegaard reduces the problem of "God – a man, an individual – society, the universal – the solitary" to the problem of "a thought – an action". An individual must leave thoughts as both the universal and necessary and move to action, the ideality of which is revealed only in a certain individual; who in his self is subjectivity. As emphasizes the Danish philosopher, the thought is qualitatively different from the action. Thus, about Christianity we can reflect on a lot, sitting at home in our housecoat and home slippers. Those who do can smoke a pipe with pleasure, and a listener can stretch out his legs. But Abraham acted than rather thought. He acted when he left the country of his parents and became a stranger in the Promised Land. He acted when he came to the Mount Moriah and took out the knife to kill his son. Abraham, says Kierkegaard, acted but not thought, and, therefore, became the father of faith.

Indisputable is the fact is that S. Kierkegaard dramatizes the inner, because it can not be adequately expressed through the concept. Like God being hidden in the inner "self", the essence of Kierkegaard's work is hidden even when he shows himself, partially raising one of his masks-alises, and his words are repeated for every new reader.

Offering the “polemic against the truth as knowledge” instead of the traditionally established forms of thought, Kierkegaard presents a kind of reconstruction of the Christian consciousness, which showed, firstly, that the ability for the actualization lies in the personality, so it is synonymous with intra-existing man or soul (freedom), and, secondly, that this ability takes its origins from God (transcendence). These reassessment and reconstruction provide the movement from the idea to existence (action), from philosophy to faith.

Thus, the crisis of faith that accompanied the twentieth century will probably end by new appeal of human being to the higher powers (as the embodiment of completeness of information) in more individual variant than ever before. The weakening of social ties, the possibility actively to live, to work, to engage in creative work without the support of family, clan, kin, friends, will inevitably promote feelings of loneliness and searching a way out of it. The solution would be either global information network that connects the intelligence of individuals, or transcendent spiritual landmark that connects the over-rational levels of consciousness. It should be noted that the dynamics of modern changes, which tends to incredible speeds probably will not form a stable system of values and orientations.

That situation was predicted by C. Kierkegaard, showing a difference of sense of spiritual self-realization of person in the modern era with the values of society. However, his anthropology primarily is not rooted in Christology as in the classical era to Christianity, but in psychology. But psychology according to him is not became a way of unreasonable indulgence to the little stupid person, but a way to show anybody what he/she did not know about himself/herself. Contrary to natural-scientific psychology of that time, his method does not set limits to man, because it comes from the fact that the horizon of expectations in principle is infinite, and the purpose of each person – be in the same level with it. In modern conditions ideas of Danish thinker have been transformed in existential theology by famous representatives as John Macquarrie, Howard Alexander Slaatte, Merold Westphal and others.

Literature:

1. Golomb, J. In Search of Authenticity. From Kierkegaard to Camus. – London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2005. – P. 22.
2. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. XIX век / Сост. П. С. Гуревич; вступ. Ст. А. В. Гулыга; П. С. Гуревич; отв. ред. И. Т. Фролов и др. – М.: Республика, 1995. – С. 321.
3. Коллстон Ф. От Фихте до Ницше / Фредерик Коллстон; [Пер. с англ., вступ. ст. и примеч. д. ф. н. В. В. Васильева]. – М.: Республика, 2004. – С. 384.
4. Керкегор С. Философские крохи / Пер. Д.А. Лунгиной под ред. В.Л. Махлина. Предисловие и комментарии Д.А. Лунгиной. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009. – 192 с.
5. Kierkegaard S. Concluding Unscientific Postscript / [Edited and Translated by: Alastair Hannay]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009 – P. 339.
6. Weston M. Kierkegaard and modern continental philosophy: an introduction. – London and New York.: Taylor & Francis e-Library., 2003. – P. 175.
7. Soren Kierkegaard's Journals and Papers, ed. and tr. by H.V. Hong and E.H. Hong, vol. 1, Bloomington and London.: Indiana University Press, 1967-1978. – P. 331.

Reviewers:

Doctor of Philosophy, leading research fellow of Department of History of Foreign Philosophy, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine – Constantine Raida

Doctor of Philosophy, Professor Taras Shevchenko National University of Kyiv – Mykola Khylo

Article recommended for printing the editorship "Multiversum. Philosophical Almanac "and the Academic Council of the Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine. Protocol number 2 on February 19, 2013

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ДЕСТРУКТУРОВАНОЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ ПОСТМО- ДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА

Григор'єв Володимир Олександрович

старший викладач кафедри філософії і всесвітньої історії Бердянського державного педагогічного університету
vova-filosof@rambler.ru

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ФЕНОМЕНА НА ДЕСТРУКТИВНАТА СУБЕКТИВНОСТ НА ПОСТМОДЕРНОТО ОБЩЕСТВО

Григориев Владимир Александрович

старши преподавател в катедрата по философия и световна история на
Бердянский държавен педагогически университет
vova-filosof@rambler.ru

Анотация

Обосновава се концепцията на деструктивността като феномен на проявление на човечността в индивида и обществото, която има процесуален характер и притежава свойството активност. Доказва се, че явяването на множество рационалности, разрушвайки субективността, става основание за възникването на отношението – "битие-във-възможност", винаги е "вече-пред-себе-си" като насоченост в бъдещето. Дадената концепция се разглежда като позитивно определение на съществуването на възможност за успешно решаване на социалните проблеми по човекомерен начин чрез удвояване на типове човечност.

Ключови думи: човекомерност, рационалност, деструктурирана субективност, култура на постмодерна.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА ДЕСТРУКТИВНОЙ СУБЪЕКТИВНОСТИ ПОСТМО- ДЕРНОГО ОБЩЕСТВА

Григорьев Владимир Александрович

старший преподаватель кафедры философии и всемирной истории
Бердянского государственного педагогического университета
vova-filosof@rambler.ru

Аннотация

Обосновывается концепция деструктивности как феномена проявления человечности в индивиде и обществе, которая имеет процессуальный характер и наделена свойством активности. Доказывается, что явление множества рациональностей, разрушая субъективность, становится основанием для возникновения отношения – "бытие-в-возможности", которое всегда "уже-впереди-себя" как направленность в будущее. Данная концепция рассматривается как позитивное опре-

деление существования возможности успешного решения социальных проблем человеком образным образом через удвоение типов человечности.

Ключевые слова: человекомерность, рациональность, деструктурированная субъективность, культура постмодерна.

THE STUDY OF THE PHENOMENON OF SUBJECTIVITY DESTRUCTIVE POSTMODERN SOCIETY

Vladimir Grigoriev

Senior lecturer department in philosophy and world history
Berdyansk State Pedagogical University
vova-filosof@rambler.ru

Annotation

In the article the concept of a destructive manifestation as the phenomenon in human society and human being that has procedural nature and endowed with activity. It is proved that the phenomenon of multiple rationalities, which destroys subjectivity, becomes the basis for the emergence of relationship – "being-in-able", which is always "already-ahead-yourself" as the focus into the future. This concept is positively determine the existence of effective solutioning social problems humanity way.

Keywords: humanity, rationality, destructive subjectivity, postmodern culture/

Актуальність. Використовуючи визначення буття суспільства, як такого, що характеризується термінами: «ситуація глобалізації» [1], «суспільство ризиків» [2], «інноваційні технології», «деструкція суб'єктивності» [16] виявляємо усвідомлену філософами ХХ ст. проблематичність людського існування описаного концептами філософії ХІХ та першої половини ХХ ст. Вказане потребує відповіді на ряд філософських теоретичних питань, серед яких деструкція суб'єктивності займає важливе місце, оскільки від неї сьогодні залежить сама можливість успішного подолання соціальних проблем людиномірним чином.

Зазначена постановка проблеми спирається на визнання людського буття культурним феноменом, а не природним. Тобто, визнається, що людиномірне вирішення тих чи інших проблем, починаючи з Нового часу, людина здійснює цілеспрямованими суспільними зусиллями [1]. В різних теоріях і концепціях така діяльність людини та суспільства традиційно визначається поняттям «революція». У свою чергу, виділяють революції: соціальні, наукові, культурні, сексуальні, гендерні, релігійні та ін. Одночасно, багато різних дослідників кінця ХХст. та початку ХХІ ст., погоджуючись із Ліотаром [12], констатують появу нового феномена існування людини та суспільства, який називають «культурою постмодерну».

Використовуючи дане поняття, можна зазначити, що «культура постмодерну» по відношенню до поняття «революція», виявляє критичний зміст, який полягає в наступному. Революція, як соціальна подія, є діяльність, що спрямована на зміну буття шляхом внесення в нього елемента новизни. Одночасно, революційна новація протиставляє себе іншим спробам внесення новаційних змін в буття суспільства, як подія, що охороняє себе створюючи штучно культивовані революціонерами

умови існування. Таку штучність зазвичай визначають поняттям – «диктатура», наприклад: «пролетарська диктатура», «фашистська диктатура», «хунта», тощо. Відповідно, елементи нового, які знаходяться за межами гранднаротиву революції, революціонерами визначаються поняттям – «контрреволюція». Тобто, революція, як процес внесення нового в суспільне буття перетворюється в консервативну силу, що зупиняє суспільний прогрес протиставленням себе як новації іншим новаціям [15, 15-21]. Відповідно, як вказує Ж.Дерріда, подальший поступ суспільства стає неможливим без «деконструкції революційного тиску» [8, 79].

Також, осмислення суспільства в межах концепту «культура постмодерну» виявило загострення проблеми людського буття, як такого існування, що відбувається в умовах масового усвідомлення його самозаперечення. Іншими словами, ми маємо справу з суспільством в якому живуть люди, що заплуталися в суперечностях і усвідомлюють дану обставину. Вказаний контекст дозволяє вести мову про актуальність соціально-філософського дослідження феномена деструктурованої суб'єктивності в умовах постмодерного суспільства.

Ступінь розробленості та постановка завдання. Відомі студії суб'єктивності роблять необхідним розгляд достатньо великого масиву літератури, що пояснюється безпосереднім зв'язком даної проблеми з осмисленням самого відношення людини до світу, що здійснювалось на всіх етапах розвитку філософії та кожним філософом зокрема.

В історично першому періоді суб'єктивність як раціональність розглядається у формі особливого бачення світу, як специфічна рефлексія [14]. Тут вона аналізується мислителями як феномен, який, якщо ще і не має чіткого визначення, то усвідомлюється і виділяється серед інших явищ. Основоположні принципи проекту Просвітництва, лейтмотивом яких стала ідея раціональності, найяскравіше звучать в роботах Ф.М.А. Вольтера, П.А. Гольбаха, Д. Дідро, Ж.О. де Ламетрі, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо.

Хронологічно декілька пізніше системи створені в німецькій філософії І. Кантом, І.Г. Фіхте, Ф.В. Шеллінгом, Г.В.Ф. Гегелем і К.Марксом запропонували детальне співвідношення понять «розум», «розсудок» і «раціональність».

Аналіз раціональності як центрального генеруючого принципу діяльності і життя людини здійснюється в першій половині ХХ століття М. Вебером, Е. Гуссерлем, М. Гайдеггером, К. Ясперсом. Тут ми стикаємося з аналізом суто європейської раціональності, яка нерідко розглядається як проблема, а її рішення представляється необхідним для подальшого успішного розвитку людства. Власне, з критикою раціональності виступають такі філософи як Ф.Ніцше, Ж.Батай, Т. Адорно, М. Горьгаймер, Е.Фром, Г.Маркузе, Ж.Дерріда, Ж.-Ф.Ліотар, П.Слотердайк.

Не можна не згадати про концепції нової раціоналістичної тенденції, які з'явилися в 40-70-х роках ХХ століття у французькій філософії і отримали назву неораціоналізму. Епістемологічний аспект цієї тенденції був представлений Г. Башляром а структуралістський – М. Фуко, еволюціоністський – доктриною П. Тейяра де Шардена, неокартезіанський – А. Бадю, С.Жижек.

У другій половині ХХ століття обговорення раціональності змістилося в сферу постпозитивістської філософії науки, що внесло нові акценти до характеру обговорення цієї проблеми – К.Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, С. Тулмін, Дж. Агассі, П. Фейерабенд. В рамках цього напрямку в процесі створення історико-методологічної моделі науки філософам довелося вирішувати як проблеми історичного характеру раціональності, так і питання типологізації останньої.

Зіставлення і аналіз таких ключових понять як «розум», «розсудок», «уява» як механізмів свідомості конфігурація яких і визначає структуру суб'єктивності здійснено на основі опрацювання робіт таких авторів І.Кант, В.-Ф.-Г. Гегель, Н.С. Автономова, П.В. Копнін, Р.А. Свасян, В.Н. Разєєв, Л.Ю. Соколова, Е.Гуссерль, Ж.-П. Сартр, Г. Башляр.

Раціональність отримує свій розгляд як така, що розгортається у практичній сфері існування людини, в комунікації та моральному самовизначенні у працях К.-О.Апеля, Ю.Габермаса, Г.-Г. Гадамера, В. Гьосле, Р.Рорті.

Логіко-методологічний ракурс розгляду суб'єктивності сформовано у роботах І.Д. Андрєєвої, В.П. Кохановського, Н.С. Мудрагей, Е.П. Нікітіної, М.А. Розо-вої, Г.І. Рузавіна, К.В. Рутманіса, В.С. Швирьова, а у контексті феномена рефлексуючого пізнання її вивчали П.В. Алексєєв, В.Д. Губін, Е.В. Ільєнков, В.А. Лек-торський.

У плані класифікації суб'єктивності, виділення історичних аспектів її прояву і розвитку особливе місце належить роботам — П.П. Гайденко, В.П. Гайденко, В.Н. Катасонова, Д.В. Нікуліна, В.М. Розіна, А.В. Семушкіна, Г.А. Смірнова, Ю.А. Шичаліної, В.С. Швирьова.

Вивчення проблем наукової раціональності та суб'єктивності в контексті науки і філософії науки здійснюють В.І. Аршинова, В.Г. Буданов, В.П. Гайденко, Т.В. Гардащук, І.С. Добронравова, Л.П. Киященко, Є.Н. Князева, С.П. Курдюмова, Л.І. Сидоренко, В.С. Стьопін.

Культурно-цивілізаційний та науково-соціальний контекст суб'єктивності, де мова йде про специфічну форму реалізації раціонального та ірраціонального елементів, про її носія та його несуперечливе поєднання з культурно-цивілізаційними реаліями, розглядається в працях У. Бека, М. Бубера, П. Козловські, Е. Левінаса, П. Рікера, М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, А.Л.Богачова, Л.С. Виготського, С.Б. Кримського, А.М. Лоя, В.С. Лук'янця, Т.В. Лютого, Н.С. Мікешіної, Б.А. Парахонського, М.В. Поповича, В.Г. Табачковського, В.Л. Чуйка.

У деструкції суб'єктивності співвідношення раціонального і ціннісного досліджується О.В. Золотухиною-Аболіною, взаємозв'язок особистої свободи і суб'єктивності дій аналізується в роботах С.В. Нікітіна, А.Л. Никифорова, В.Н. Поруса, Г.Л. Тульчинського.

Загальнотеоретичний підхід до суб'єктивності ми знаходимо в статтях Л. Холта, М. Тайлеса, Дж. Деррі. Типологізація суб'єктивності цікавить Д. Хюбнера, Т. Ленка. Соціальні, етичні, ідеологічні аспекти суб'єктивності вивчаються Р. Тілманом, Дж. Брансенном, Дж. Бохменом. Розрізнення практичної, теоретичної суб'єктивності здійснюється С. Тененбаумом, Е. Маккліненом. Особлива увага останнім часом приділяється проблемі співвідношення різних типів суб'єктивності в роботах: У. Гея, Д. Девіса, Р. Веджвуда.

По-своєму оригінальна розробка німецького мислителя В. Вельша про перехідний розум, де останній аналізується як основа, що об'єднує різні сектори суб'єктивності, її типи; цікаві також сучасні концепції мюнстерського професора Й. Фрюхтля.

Не можна не згадати концепції наукової суб'єктивності Г. Патнема, В. Ньютона-Сміта, Л. Лаудана, що обґрунтовують ідею розширеної концепції раціональності.

Розгляд важливих для теми деструкції суб'єктивності питань присутні у працях таких українських філософів як О.В.Александрова, І.В.Бичко, Ю.В.Кушаков.

Загальною метою статті є обґрунтування ефективності конструктивно-критичного аналізу феномена деструктурованої суб'єктивності в суспільстві усвідомленого конфлікту різних типів раціональності.

Основний зміст. Для реалізації вказаної мети базовими стали основоположні засади практичної комунікативної філософії, що дозволило проаналізувати суб'єктивність як модус існування людини, що принципово виявляє себе в практичному аспекті існування. Загалом використовується методологія української філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що ґрунтується на когітологічному підході [17]. Також використовується структуралістський підхід, методологія культурної антропології, метод рефлексії основоположень науки, порівняльний та системний методи, що дозволяють виокремити елементи концепції «деструктивності як феномену прояву людського в людині та суспільстві, що має процесуальний характер і по самій своїй природі наділена активністю».

Різними дослідниками визнано [10; 11], що стан існування сучасного людства доволі неоднозначний. З одного боку, очевидним є досягнення медицини в охороні людського життя, зростання комфорту за рахунок розвитку цифрових технологій та комунікацій, залучення ядерного палива як джерела енергії та можливість дослідження космосу. Проте іншою стороною таких благ є глобальні економічні кризи, створення та застосування зброї масового знищення, техногенні катастрофи.

Загальновідомими прикладами кризи людяності, загострення проблеми людського буття, як такого існування, що відбувається в умовах масового усвідомлення його самозаперечення, стало насилля у різних формах: міжнародний тероризм, наркоманія, ігроманія (лудоманія), СНІД, «неорабство», домінування тваринних інстинктів у людських вчинках [13, 24-27]. Виявилось, що людина у своїх нових людських якостях (А.Печчеї) не може пристосуватись до швидкозмінюваних умов життя і тому відчуває описаний А.Тоффлером шок, що провокує деструктивну агресивність [4].

Такий стан існування людей виявився реалізацією віри і претензій людини на блага «царства розуму та свободи», що було метою великого проекту Просвітництва. Власне, така ситуація стала наслідком приведення в реальність теоретичних розмислів та мрій цього проекту. Однак об'єктивовані ідеї виявилися далекими від мрії, втіленням якої повинна була стати реальність контрольована розумом. Сьогодні соціальна дійсність здебільшого усвідомлюється і виражається в критичній термінології, яка описує кризовий стан економіки, екології, науки, моралі, віри, влади і, в кінцевому результаті – запереченні позитивного тлумачення самого Просвітництва. Дивовижним чином криза проявила себе всюди, і причини цього відшукуються для кожного окремо взятого випадку, але якраз парадоксальна загальність примушує шукати якоесь єдине сутнісне джерело. І таким джерелом є той формоутворюючий принцип існування людини в світі, який і прийнято називати раціональністю [7].

Саме цей принцип, що здавався практично непохитним ще два сторіччя тому, в формі соціального явища вже на початку ХХ століття перестає себе виправдовувати, а з середини ХХ ст. усвідомлюється наслідком реалізації проекту просвітництва, домінування раціональності як основного фактору виникнення негативних наслідків. Тому соціально-філософська думка ХХ ст. започатковує критику раціональності зцентрованої проектом Модерну. Починаючи з Маркса та Фрейда, Ніцше, які виявили феномен непрозорості свідомості людини, і продовжуючи через структуралізм та й постмодернову критику європейські філософи виявляють зв'язок раціональності з наріжними проблемами цивілізації [9, 67].

Проте, коли зараз питання про самознищення людства постає особливо гостро, усвідомлюється думка про неможливість вирішення та подолання кризових наслідків реалізації проекту Просвітництва з властивою йому моделлю раціональності нераціональними засобами. Адже сумнівним виявляється можливість ліквідації

екологічної катастрофи проповідництвом новоявлених «вибраних» та «просвітлених» (наслідками широкої публічної діяльності яких у переважній більшості є гучні фінансові афери) [6].

Проведений критичний аналіз основних способів тлумачення феномена де-структурованої суб'єктивності з урахуванням обґрунтування існування сучасної людини та суспільства в умовах культури постмодерну [5] виявив, що традиційний підхід до людської деструктивності в руслі так званої "проблеми людини" в цілому, яка визнається методологічно первинною по відношенню до аналізу феномена людської деструктивності не враховує, що деструктивність може визначатися як атрибутивний прояв людського в людині та суспільстві, що має процесуальний характер і по самій своїй природі наділена активністю, яка реалізується через використання полісемантичних понять через одночасну присутність описів різних альтернатив.

Як наслідок проведення порівняльного аналізу теорій раціональності [6] в контексті феномена де-структурованої суб'єктивності конкретизуються основоположення їх критики, які полягають у наступному: раціональність і науковість не одне і те саме, а отже, раціональними можуть бути різні сфери людського існування. Ідея плюралізму гармонічно вписується в постмодерні тенденції та може розглядатися як основоположний принцип в новому розумінні раціональності. Наприклад, множина національностей виявляє де-структурованість буття і людини, які є підставами виникнення людського світовідношення – "буття-в-можливості", яке завжди "вже-поперед-себе", спрямовуючись в майбутнє.

Застосування концепту „суспільство ризику” [2] як опису соціальної дійсності в умовах культури постмодерну як такої, що масово продукує людину з де-структурованою суб'єктивністю, дозволяє описувати людину у якості нездатної до здійснення активної соціальної дії в наслідок переживання усвідомлення неможливості передбачувати наслідки своєї соціальної діяльності. Уточнюючи форми реалізації та існування раціональності людини соціальної дійсності, в якій соціальна дія та соціальні практики обмежуються усвідомленням соціальних ризиків, доводиться визнати наявність феномена багатоманітності раціональностей, відповідних їм суджень і діалогів способом заміщення комунікаціями соціальної практики, існування якої пов'язане з суб'єктами здатними передбачувати наслідки своїх дій, бути відповідальною. Конститування людини в єдності де-струкції і реконструкції (де-конструкція) виявляє, що людина це завжди щось тут-і-зараз виникаюче втілення людського в двох його іпостасях: і як субстанції (цілого, структури), і як умови свого перетворення за допомоги де-струкції "структурності". Навіть такі концепти як істина, раціональність та обґрунтування, які покликані відігравати у будь-якій мовній спільноті однакову граматичну роль, по різному інтерпретуються та застосовуються у різних контекстах, що загострює проблему неможливості самореалізації людської суб'єктивності як домінування розумності активізуючи ірраціональні природні властивості людини як живої істоти. Конкуруючи, конфліктні претензії, інтереси і точки зору різних учасників модернізації і груп потерпілих в раціональних дефініціях ризику повинні розглядатися в єдності – як причина і наслідок, винний і потерпілий. Випробування ризиком припускає нормативний горизонт втраченої упевненості, порушеного довір'я. Навіть там, де ризики фігурують у вигляді цифр і формул, вони залишаються зв'язаними з певним місцем та моментом, залишаються математичними згустками порушених уявлень про гідне людини життя. В них вимагається повірити. Випробувати їх на власному досвіді у конфліктному вигляді неможливо. В цьому значенні ризики виявляють собою об'єктивно представлені негативні образи утопій, в яких гуманне або те, що від

нього залишилося, консервується і наново оживає в модернізаційному процесі. Цей невидимий нормативний горизонт, де стає наочним тільки сумнівний характер ризиків, не можна усунути ні теоретичним, ні експериментальним шляхом. За всіма розглядами, по суті, рано чи пізно постає питання про прийнятність.

Через свою деконструюючу "нерозв'язність", людина – завжди таємниця, відтворююча саму себе. Саме людська деструктивність – умова цієї таємниці і інваріантний механізм її відтворення. Тому таємниця людського (буття, природи, суті, сьогодення і майбутнього) збагненна тільки через аналіз деструктивних підстав людського. Завдяки людській деструктивності людина виявляється незавершеною і одночасно незавершеною істотою, а сама вона (людська деструктивність) – подібно деконструкції – стає умовою і стратегією формування, відтворення, оновлення людського.

Висновок. Обґрунтування конституювання людини в єдності деконструкції і реконструкції (де-конструкція) виявляє, що людина це завжди щось тут-і-зараз виникаюче втілення людського в двох його іпостасях: і як субстанції (цілого, структури), і як умови свого перетворення за допомоги деконструкції "структурності". Навіть такі концепти як істина, раціональність та обґрунтування, які покликані відігравати у будь-якій мовній спільноті однакову граматичну роль, по різному інтерпретуються та застосовуються у різних контекстах, що загострює проблему неможливості самореалізації людської суб'єктивності як домінування розумності активізуючи ірраціональні природні властивості людини як живої істоти. Вказане дозволяє вести мову про обґрунтованість тези, що прийнятним для суспільства способом вирішення конфлікту елементів деструктурованої суб'єктивності виявляються соціальні рішення на користь збереження суб'єктивності. Узагальнюється вказаний тезою підхід ціннісним положенням: не людина існує для суспільства, а навпаки. Тому тільки таке суспільство, яке виявляє дійсну турботу про людину може розглядатися як органічно єдине та цілісне із людською суб'єктивністю, дійсністю про яку варто турбуватися окремій людині.

Література:

1. Андрос А.Є. Метафізична та постметафізична доба європейської гуманістики: зміна методологічних засад і світоглядних орієнтацій // Колізії антропологічного розмислу / В.Г. Табачковський, Г.І. Шалашенко та ін. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 156 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну/пер.с нем. В. Сидельника и Н. Фьодоровой; Послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384с.
3. Вельш В. Наш постмодерний модерн. Пер. з нім. А.Л. Богачова, М.Д. Култаєвої, Л.А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. - 320 с. – ("Сучасна гуманітарна бібліотека").
4. Григор'єв В.О. Практики «турботи про себе» як бажання уникнути деструктурованості особистості/В.О. Григор'єв // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна «Філософські перипетії». Серія «Філософія». – 2007. – №778. – С. 167-162.
5. Григор'єв В.О. Мировоззренческие основания определения человеческой деструктивности: между метафизикой и постмодернизмом / В.О. Григор'єв // Північне Приазов'я. – Донецьк-Бердянськ: Норд-Прес, БДПУ, 2008. – 365 с. – С.237-244.

6. Григор'єв В.О. Агрессивное поведение как побочный эффект индустриализации / В.О.Григор'єв//Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Філософські перипетії». Серія: «Філософія». – №830. – С. 146-151.
7. Гьосле В. Буття та суб'єктивність. До метафізики екологічної кризи \ Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. Пер.з нім., примітки та після мова Анатолія Єрмоленка. – Київ: Лібра, 2003. – 248с.
8. Деррида Ж. О граматологии / Пер. с фр. – М: «Ad Marginem», 2000. – 511 с.
9. Єрмоленко А. Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия). – К.: Наукова думка, 1994. – 199 с.
10. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада, 1996.-256 с.
11. Козловський П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку / Сучасна зарубіжна філософія: течії та напрямки. – К.: Лібра, 1996. – 258 с.
12. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. – СПб.:Алетейя, 1998. – 160 с.
13. Слотердаjk П. Критика цинічного розуму: Пер. з нім. - Київ: Тандем, 2002. – 544 с.
14. Табачковський В.Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка у пошуках "неевклідової рефлексивності". – К.: Видавець ПАРАПАН, 2005. – 432 с.
15. Тімченко О.П. Соціальний зміст екзистенційної антропології М.Бердяєва: монографія. – Львів: вид-во ЛКА, 2010. – 288 с.
16. Харре Р. Понятие субъективности / Субъект, познание, деятельность. – М.: Канон + ОИ "Реабилитация", 2002. – 20 с.
17. Чуйко В.Л. Когнітивізм як об'єкт когнітології. Монографія. – Ніжин: Вид-во "Міланік", 2007. - 148 с.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка – В.М.Чуйко

Доктор філософських наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка – М.І.Хилько

Стаття рекомендована до друку редакцією журналу «Мультиверсум. Філософський альманах» та Вчено радою Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Протокол № 2 від 19 лютого 2013 р.

**ЗА ФЕНОМЕНИТЕ НА «ЕКЗИСТЕНЦИАЛНАТА ТЕОЛОГИЯ» И «ПОСТЕК-
ЗИСТЕНЦИАЛИСТКОТО МИСЛЕНЕ»**

Anna Emelianenko

д-р, доцент,
Катедра по философия, социални, политически и правни дисциплини,
Донбас държавен педагогически университет
Kerol-Anna@bigmir.net

**ПРО ФЕНОМЕНИ «ЕКЗИСТЕНЦИАЛНОЇ ТЕОЛОГІЇ» І «ПОСТЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТ-
СЬКОГО МИСЛЕННЯ»**

Ганна Ємельяненко

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра філософії, соціально-політичних та правових дисциплін,
Донбаський державний педагогічний університет
Kerol-Anna@bigmir.net

Анотація

У статті досліджується екзистенціальна теологія і її місце в системі сучасного постекзистенціалістського мислення, яке в Україні розуміють як сукупність культурологічних синтезів ідей класичного екзистенціалізму з різними галузями філософського знання (антропологією, феноменологією, аксіологією, етикою, естетикою, діалектикою) і гуманітарними науками (психологією, педагогікою, економікою, політологією) тощо. Аналізуються принципи і структура розуміння екзистенціальної теології та постекзистенціалістського мислення в Російській Федерації та Україні, характер інтепретації процесів екзистенціалізації сучасної теології в США та Західній Європі.

Ключові слова: екзистенціальна теологія, постекзистенціалістське мислення.

**О ФЕНОМЕНАХ «ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ ТЕОЛОГИИ» И «ПОСТЭКЗИСТЕНЦИА-
ЛИСТСКОГО МЫШЛЕНИЯ»**

Анна Емельяненко

кандидат философских наук, доцент,
кафедра философии, социально-политических и правовых дисциплин,
Донбасский государственный педагогический университет
Kerol-Anna@bigmir.net

Аннотация

В статье исследуется экзистенциальная теология и ее место в системе современного постэкзистенциалистского мышления, которое в Украине понимают как совокупность культурологических синтезов идей классического экзистенциализма с различными отраслями философского знания (антропологией, феноменологией, аксиологией, этикой, эстетикой, диалектикой) и гуманитарными науками (психологией, педагогикой, экономикой, политологией) и т.д.. Анализируются принципы и структура понимания экзистенциальной теологии и постэкзистенциалистского мышления в Российской Федерации и Украине, характер интерпретации процессов экзистенциализации современной теологии в США и Западной Европе.

Ключевые слова: экзистенциальная теология, постэкзистенциалистское мышление.

ON THE PHENOMENON OF "EXISTENTIAL THEOLOGY" AND "POST-EXISTENTIALIST THINKING"

Anna Emelianenko

Ph.D., Associate Professor,
department of philosophy, social, political and legal sciences,
Donbass State Pedagogical University
Kerol-Anna@bigmir.net

Annotation

This article examines the existential theology and its place in the modern post-existentialist thinking, which in Ukraine is understood as a set of cultural synthesis of classical ideas of existentialism with the various branches of philosophical knowledge (anthropology, phenomenology, axiology, ethics, aesthetics, dialectic) and human sciences (psychology, pedagogy, economics, political science), etc. Analyzes the principles and structure of the understanding of the existential theology and post-existentialist thinking in the Russian Federation and Ukraine, the nature of interpretation could process into existence of modern theology in the United States and Western Europe.

Keywords: existential theology, post-existentialist thinking.

Съвременната философия и теология са съвършено удивителни в своето развитие феномени. И както свидетелстват последните десетилетия (а това най-вече видно по примера на възникването, разпространяването и „функционирането“ на идеите на постмодернизма) те, за разлика от философията и теологията на миналите столетия, сега много често представляват пълно смесване на стилове, методологии, теоретически позиции, ценности, а понякога и просто са конгломерат от отрицания на всичко устояло, общоизвестно и общопризнато. В този смисъл не прави изключение и постекзистенциалистското мислене, което в Украйна бива разбирано като съвкупност от культурологически синтези на идеите на класическия екзис-

тенциализъм с различните раздели на философското знание (антропология, феноменология, аксиология, етика, естетика, диалектика) и на хуманитарните науки (психология, педагогика, икономика, политология и т.н. [1].

За първи път по проблема за възникването на подобен род културологически синтези заговори руският изследовател В.В.Лазарев в своя раздел „Проблемът за културологическите синтези в съвременната буржоазна философия и теология”, който беше публикуван в колективната монография „Философия. Религия. Култура”, издадена в Москва още в 1982 г. „След фразата: „Екзистенциализмът и...” – писа тук този изследовател – сега, обикновено, следва ако не названието на някое друго влиятелно направление на философията (например феноменологията, психоанализата или аналитичната философия), то такива думи като „тотемизъм”, „християнство”, „религия” или „изкуство”, „етика”, „култура” или пък „политика”, „социология”, „история”, „митология”... и т.н.” [2, 11].

И действително, още няколко десетилетия по-рано вече в пълна мяра се появиха тенденции, които свидетелстваха за възникването и развитието на нови форми на обединяване на идеите на класическия екзистенциализъм със най-разнообразните направления на съвременната хуманитарна наука, религия и философия. За възникването на нови, симбиотически образования, представени от цял ред неизвестни по-рано феномени с такива названия като „екзистенциална социология”, „екзистенциална антропология”, „екзистенциална феноменология”, „екзистенциален марксизъм”, „екзистенциална естетика”, „екзистенциална психология”, „екзистенциална психоанализа” и т.н. И това беше не екзистенциалисткото мислене, представено от неговата известна класическа форма. Например ако се докоснем до новите (посткласически) форми и новите (посткласически) понятия „екзистенциална социология” или „екзистенциална антропология”, то това вече не бяха „социологическите” или „антропологическите” възгледи на „класиците на екзистенциализма”. Концептуално тези нови варианти на екзистенциализираното мислене бяха представени и от нови имена на съвременни философи. Екзистенциалната социология, например, се олицетворява от научните изследвания и практическите разработки на представителите на калифорнийската школа Дж. Дъглас, Дж. Котарба, А. Фонтана, Дж. Джонсън, Д. Алтхейд, Дж. Андерсен, Р. Браун, Б. Понс, К.Уорън, Р. Уотер и други американски учени. Техните трудове своеобразно интерпретираха идеите и пътищата на развитие на алтернативната западна „иррационалистическа” социология, представена от концепциите на А. Щютц, Г. Гарфинкел, А. Кикорела, Э. Тирякен, С. Лаймен и М. Скот през призмата на постановките на М. Хайдегер, М. Мерло-Понти, Ж.-П. Сартр и другите „класици” на екзистенциализма. И това беше вече съвършено ново екзистенциализирано мислене, което вече беше трудно да се отъждествява и с философията на класическия екзистенциализъм, и с общопризнатите варианти на социологическата наука. Именно тогава украинските изследователи се опитаха да изявят това, което, от една страна, обединяваше всички тези новообразования, а от друга – и ги отличаваха от исторически предшестващите ги форми на философското мислене. Опитана се да отговорят на въпроса за това може ли по принцип тези новообразования да се отнасят към екзистенциалистката традиция, а ако да, то по какъв именно начин и защо класическият екзистенциализъм е изменил формата на своето съществуване, може ли да се интерпретира това негово значително своеобразно „нахлуване” в сферата на съвременното хуманитарно знание като възникване на нов (постекзистенциалистки) тип философско мислене и ако да, то с какво то се различава от класическия екзистенциализъм. В своите трудове, като „Постекзистенциалистките тенденции в съвременната задгранична философия и хуманитарните

науки” (1999 г.), „Смисълът на методологическите иновации в изследванията на съществуването на човека в постекзистенциалисткото мислене” (1999 г.), „Екзистенциалната философия: традиция и перспективи” (2009 г.), „Екзистенциалната аксиология: постекзистенциалисткото възраждане на класическия екзистенциализъм или модернизацията на метафизиката” (2012 г.) изследователят от Института по философия на Националната академия на науките на Украйна К.Ю. Райда се опита да отговори на тези въпроси.

Налага се да отбележим и това, че теоретическата концепция, разработена от този украински учен, в своето време изпреварваше, пък и сега изпреварва известните ни научни разработки в тази област, провеждани на Запад. Така например ако през април 2008 г. на заседание на специализирания научен съвет Д. 26.161.02 в Института по философия, носещ името на Г.С.Сковорода на Националната академия на науките на Украйна А. Д. Омелаенко беше защитена кандидатска дисертация по специализацията „история на философията” на тема „Екзистенциалната психология като феномен на постекзистенциалисткото мислене”, която стана начало на предметното дисертационно изследване на постекзистенциалистките културологически синтети в Украйна, то едва в 2011 г. директорът на Научно-изследователския център на терапевтичното образование на факултета по психология на Рохамптонския университет (Великобритания), основател и главен редактор на Европейското списание по психотерапия и консултиране (Routledge) професор Дел Левенталсъс своите колеги-единомишленици публикуваха нещо подобно под вида на сборник от научни статии, който беше напечатан под названието „Посте-екзистенциализмът и психологическите практики по пътя на терапията извън теорията” [3].

Съвременната екзистенциална теология, представена днес от също така не по-малко значими, а често и от световно известни религиозни мислители, е също така твърде сложен и нееднозначен феномен. Него, също както и екзистенциалната социология, не следва да го отъждествяваме с „базисното основание”, в дадения случай с тъй наречения религиозен екзистенциализъм, или пък с религиозните възгледи на неговите създатели.

В труда „Историко-философско изследване на постекзистенциалисткото мислене”, например, към представителите на екзистенциалистката теология в своето време бяха отнесени Дж.Макуори с неговите книги „Екзистенциалната теология: сравнение на Хайдегер и Бултман”, „Религиозната мисъл на ХХ-тото столетие”, „Нови направления на съвременната теология”, „М. Хайдегер”, „Екзистенциализмът”, „Размишления за Всевишното”; Г.Слейт с неговата работа „Времето и неговото свършване: компаративна екзистенциална интерпретация на времето и есхатологията”; и М. Уестпал с неговата книга „Бог, вина и смърт. Екзистенциалната феноменология на религията” [1, 35]. Също така, както и в случая с екзистенциалната психология, екзистенциалната психоанализа и екзистенциалната психотерапия, постекзистенциалистският вариант на екзистенциалната теология беше предшестван от практиката на модернизация на богословието с помощта на екзистенциалистката методология от представителите на западно-европейската диалектическа теология (К. Барт, Р. Бултман, Е. Брунер, Е. Турнейзен), на екзистенциалния неотомизъм (Ж. Маритен, К. Ранер), екзистенциално-протестантската неоортодоксия (Р. Нибур, П. Тилих) и т.н. Всички тези теологически концепции бяха насочени към усъвършенстване на християнството и към неговото приближаване към реалиите на съвременния живот. Типичен пример в това отношение може да бъде екзистенциално-теологическата концепция на Дж. Маккуори, който по мнението на нашите съвременници се явява „най-влиятелният представител на християнския екзистенциали-

зъм, внедрил хайдегеровата философска антропология в християнската теология” [4, 7].

Самият Дж.Маккуори смятал своите теологически работи за принадлежащи към тази линия на екзистенциална трансформация на теологията, която била начената от С.Киркегор и Р. Бултман. Тази линия на тъй нареченото субективно-идеалистическо разбиране на религиозната догматика противостои днес, от една страна, на обективно-идеалистическите интерпретации на религията (Ю. Молтман, К. Браатен, В. Паненберг, И. Метц и др.), а от друга страна – на концепциите на нейната екзистенциално-феноменологическа интерпретация (Вэй-Шун-Фу, М. Уестпал и др.). Що се отнася до концепцията на Дж. Маккуори (и особено ако вземем предвид последните работи на този мислител), то тя може да бъде представена и в качеството на „екзистенциално-херменевтической теологии”. Именно така я оцени и Рудолф Бултман в предисловието към първото издание на книгата на Дж.Маккуори „Екзистенциалната теология: сравнение между Хайдегера и Бултман” (1955 г.). „Маккуори, – както отбелязваше този немски теолог – представя пълната картина на екзистенциалната теология, демонстрирайки как херменевтическият принцип, възникнал в хайдегеровата аналитика на битието на човека, действа в Новия Завет” [5, 3]. С появата на тази книга, впрочем, и започна концептуалното оформяне на екзистенциалната теология на Дж.Маккуори. Неговата „Екзистенциална теология” съдържа два основни раздела. В първия от тях английският мислител се опита да докаже съразмерността на хайдегеровската аналитика на битието и учението на Р.Бултман „за човека без вяра” в теологията на Новия Завет. По негово мнение „автентичното съществуване” на човека в неговото хайдегеровско разбиране е напълно съразмерно с идеите на Р.Бултман за „истинно християнския живот”.

В предисловието към второто издание на тази книга през 1980 г. Дж. Маккуори подчерта, че процесът на демитологизация и екзистенциална интерпретация на религията е бил, макар и единствено възможен, но все пак един от най-добрите пътища за решаването на проблема за интелектуалното възстановяване на религията върху човека в ХХ столетие. Структуралистките интерпретации на митологичните измерения на Новия Завет, необичайно интересни сами по себе си, бяха все пак по-абстрактни и по сила, и по дълбочина на изявяване на смисъла на религиозната догматика, и значително отстъпваха на екзистенциалните интерпретации на Р.Бултман.

В Украйна днес само започва дисертационното изследване на постекзистенциалисткото мислене (ако имаме предвид изучаването не само на цялото многообразие на културологическите поистекзистенциалистски синтези, но и анализ на спецификата на всеки от тях). И ако в изучаването на екзистенциалната социология и екзистенциалната психология има някакъв прогрес, то екзистенциалната теология и досега остава предимно бяро петно в украинското информационно пространство.

Даже в най-добрите отечествени научни религиозни трудове историята на взаимодействието на екзистенциализма и теологията остава концептуално неопределена и ненаписана. В „Академическо религиозноведение” (2000 г.) например само лекичко се споменава и за „екзистенциалната херменевтика”, представена, по мнението на авторите, от трудовете на Рудолф Бултмана, Ернст Фукс и Герхард Ебеллинг, и за специфичното тълкуване на субекта на религиозното съзнание от представителите на екзистенциалната феноменология, представена от Х. Маритен и Е.Жилсон, и за значението на трудовете на С. Киркегор, К. Ясперс, М. Хайдегер, Г. Марсел в диалектичката теология, обаче, към екзистенциалната теология, като главно родово понятие на това теологическо направление в раздела под названието

„Религия и съвременност“ е отнесен само П.Тилих. В раздела пък „Религиоведението – специфическа сфера хуманитарното знание“ П. Тилих, К. Ранер и Р. Бултман са отнесени към „современната теология“ [6, 93], а в раздела „Историческото изтъкуване на феномена на религията“ и К. Барт, и Е. Брунер, и П.Тилих, и Р. Нибур са причислени към диалектичката теология [6, 434].

Знакова фигура в историята на възникването, ставането и развитието на екзистенциалната теология и нейната взаимовръзка с философията на класическия екзистенциализъм се явява и П.Тилих. Него, безусловно, можем да го отнесем и към „класиците“ на екзистенциалистката философия. Като „теоретик“ той обосновава ред централни, основни понятия на екзистенциалистката философия, в частности, понятието съществуване, описва развитието на неговото съдържание в историята на философията, определя спецификата на формирането на неговия смисъл. П. Тилих беше този мислител, който пренесе в Новия Свят екзистенциалистката традиция и започна да развива една от формите на нейното ново съществуване на американския континент. Именно в неговите работи и се появи терминът „класически екзистенциализъм“, който за първи път в историята на философията се отделяше понятието на „стария“, на всички известния вариант на западно-европейската концепция и неговото „ново“ възплъщение на друг континент. Притежавайки необичайно дълбоко, тънко и проникновено разбиране на философското и теологическото мислене, П. Тилих откри за Новия Свят тези изменения на класическия екзистенциализъм, които, като правило, не винаги и не навсякъде се афишираха. И става дума, преди всичко, за екзистенциалистката практика на измеренията на духовната дейност на човека. Загубата на „обективния“ свят като осмислена реалност, твърди П.Тилих в своята работа „Киркегор като екзистенциален мислител“, и предполагаше възникването на „екзистенциалната субективност“ на човека, която се подхранваше от неговото пристрастно желание да измени непоносимия за него обективен свят [7, 455].

За Киркегор това, по мнението на П. Тилих, е означавало, че човешката мисъл не може да бъде отделена от нравственото съществуване на човека, а това непредвзетата позиция невъзможна тъй като изисква страсти и решения по отношение на истината. „Думата „екзистенциален“, по такъв начин, обозначава мислене в сферата на нравствените решения, на политическия радикализъм, пределна обхванатост, т.е. обозначава мислене, функциониращо със страст и заинтересованост“ [7, 454], – твърди американският мислител.

Говорейки с други думи, екзистенциализмът според Киркегор и е бил този начин на мислене, в който философската истина и търсенията на смисъла на живота са могли да съществуват само в тяхната неотделеност от психо-емоционалния фон и индивидуалното преживяване на нравствено-духовните измерения на тяхната достоверност, правдивост, справедливост, добродетел и други такива. Именно това съдържание и смисъл на киркегоровския екзистенциализъм впоследствие ще даде основание на Ж. Маритен, идеите на когото на руски език в 1964 година бяха издадени в книгата „Философът в света“, в противовес на „академическия“, на „философския“ екзистенциализъм да го определи в качеството му на „екзистенциален екзистенциализъм“. Екзистенциализмът, който впоследствие и трябваше да стане „жертва на удавяне“. „Съвременната философия го прие, правейки го предмет на своето разглеждане, „смля“, асимилира го, обновявайки благодарение на него стария каркас на своите затлачени понятия. Трябваше да се появи философски или академически екзистенциализъм, екзистенциализъм явно изразен, представен като машина за формиране на идеи и апарат за изготвяне на тезиси“ [8, 41].

По такъв начин става напълно понятно, че процесът на развитие на съвременната философия, също така, както и процесът на трансформация на предшестващите форми на философското мислене в днешния свят са далеч не еднозначно и не докрай изучено явление. Явление, което за изясняване на неговата същност изисква повсеместните усилия далеч само не на един изследовател – или на един научен колектив. Във всеки случай именно така стои днес работа с по-нататъшното изучаване и проблемите на интерпретацията на процесите на развитие на класическия екзистенциализъм, на екзистенциалната философия и на екзистенциалната теология.

Справки:

1. Райда К.Ю. Историко-философське дослідження постекзистенціалістського мислення. – К., 1998.
2. Лазарев В.В. Проблема культурологических синтезов в современной буржуазной философии и теологии // Философия. Религия. Культура. Критический анализ современной буржуазной философии. – М., 1982.
3. DelLoewenthal. Post-existentialism and the psychological therapies. Towards a therapy without foundations. - London, Karnac Books Ltd., 2011. – 207 p.
4. Jenkins D. The Scope and Limits of John Macquarrie's Existential Theology. – Uppsala, 1987.
5. Macquarrie J. An Existential theology: A Comparison of Heidegger and Bultmann. – N.-Y. and Evanston, 1955.
6. Академічне релігієзнавство. – К.: Світ Знань, 2000.
7. Тиллих П. Киркегор как экзистенциальный мыслитель / Киркегор С. Наслаждение и долг. – К.: Air Land, 1994.
8. Maritain J. «Court traite de l'existence et de l'existant». P., 1964.

Рецензенти:

Доктор по философия, професор, Катедра по религиозни изследвания, професор в Киевския национален университет «Шевченко» – Л.Г.Конотоп

Доктор по философия, професор, старши научен сътрудник в катедрата по религиозни изследвания в Института по философия «Г.С.Сковорода» на Националната академия на науките на Украйна – В.В.Шевченко

Статията беше препоръчана за печат от редакционната колегия на списание "Мултиверсум. Философски алманах" и от Академичния съвет на Института по философия «Г.С.Сковорода» на Националната академия на науките на Украйна. Протокол № 2 от 19 февруари 2013

ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ
POLITICAL SCIENCES

"Ukrainian Political Science Association", 1g
Horyva str., Kyiv, Ukraine,
04071, tel.: +38-044-428-
8907, e-mail: vbebyk@ukr.net

"Всеукраїнська асоціація
політичних наук", вул.
Хорива 1г, Київ, Україна,
04071, тел.: +38-044-428-
8907, e-mail: vbebyk@ukr.net

Редколегии журнала «ИДЕИ: философско списание»

Глубокоуважаемые коллеги!

Позвольте высказать Вам наше глубокое уважение и сердечно поблагодарить за приглашение участвовать в совместном международном научном проекте, организованном Вашим прекрасным журналом!

Украинский и болгарский народы всегда с искренней симпатией относились друг к другу, что может быть прекрасной человеческой основой для наших совместных научных проектов.

От имени правления Всеукраинской ассоциации политических наук (ВАПН) мы рады приветствовать Вашу инициативу и готовы совместно работать на благо науки и наших братских народов!

С уважением,
Валерий Бебик, председатель правления ВАПН, доктор политических наук,
профессор

04.07.2013 г.

ПОЛІТИЧНА МІФОТВОРЧИСТЬ ЯК ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МАС В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Кравценюк Володимир Миколайович

аспірант кафедри політології та державного управління Інституту політології і права
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Україна)
kravtsenyuk@gmail.com

ПОЛИТИЧЕСКОТО МИТОТВОРЧЕСТВО КАТО ПРОЦЕС НА ФОРМИРАНЕ НА СЪЗНАНИЕТО НА МАСИТЕ В СЪВРЕМЕННА УКРАИНА

Владимир Николаевич Кравценюк

аспірант в катедрата по политология и държавно управление на Института по
политология и право на Националния педагогически университет, носещ името на
М.П. Драгоманов (Украина)
kravtsenyuk@gmail.com

Анотация

В статията се обосновава идеята за това, че политическият мит е форма на синтез на митологичното и политическото съзнание и се явява емоционално украсена сетивна представа за политическата действителност, която в значителна степен заменя и измества реалната представа за нея. Политическото митотворчество се разглежда като целенасочено рационално действие по съзнателното създаване на мита от субекта (в Украйна това е властта на имащите, на олигарсите, на политическите елити, собствениците на средствата за масова информация) с цел да формира определено съзнание у масите, именно затова митотворчеството е предопределено да манипулира. В статията е разкрит процесът на изкуствено създаване на политическия мит в процеса на митотворчеството. Обособени са основите етапи на процеса на митотворчеството (определянето на рационалната концепция на мита и фактите, които я допълват; избор на архетипа, на който се базира мита; подбор на ритуалите, които ще съпровождат създадения мит; избор на методики за внедряване и разпространяване на политическия мит). Разгледани са отделните технологии, които се прилагат в процеса на митотворчеството. Вниманието се акцентира върху опасността от деструктивни митове и необходимостта за формиране на абсолютен (единен позитивен държавен) мит.

Ключови думи: политически мит, политическо съзнание, архетип, митотворчество, политическо манипулиране, манталитет.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ МИФОТВОРЧЕСТВО КАК ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ СОЗНАНИЯ МАС В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Кравценюк Владимир Николаевич

аспірант кафедри политологии и государственного управления Института политологии и права Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова (Украина)

Аннотация

В статье обосновывается идея о том, что политический миф – форма синтеза мифологического и политического сознания и является эмоционально окрашенным чувственным представлением о политической действительности, которое в значительной степени заменяет и вытесняет реальное представление о ней. Политическое мифотворчество рассматривается как целенаправленное рациональное действие по сознательному созданию мифа субъектом (в Украине это – власть имущие, олигархи, политические элиты, собственники средств массовой информации) с целью – формировать определенное сознание у масс, именно поэтому мифотворчество запрограммировано на манипуляцию. В статье раскрыт процесс искусственного создания политического мифа в процессе мифотворчества. Выделены основные этапы процесса мифотворчества (определение рациональной концепции мифа и фактов, которые её дополняют; выбор архетипа, на котором базируется миф; подбор ритуалов, которые будут сопровождать созданный миф; выбор методик внедрения и распространения политического мифа). Рассмотрены отдельные технологии, которые применяются в процессе мифотворчества. Акцентируется внимание на опасности деструктивных мифов и необходимости формирования абсолютного (единого позитивного государственного) мифа.

Ключевые слова: политический миф, политическое сознание, архетип, мифотворчество, политическое манипулирование, менталитет.

POLITICAL MYTH-MAKING LIKE PROCESS FORMING OF CONSCIOUSNESS MASS IN MODERN UKRAINE

Kravtsenyuk Vladimir

graduate student of Political Science and Public Administration of the Institute of Political Science and Law at the National Pedagogical University named after Drahomanov
(Ukraine)
kravtsenyuk@gmail.com

Annotation

The article explains the idea that political myth – a form of synthesis of mythological and political consciousness and is emotionally charged sensory perception of political reality, which largely replaces and supersedes the real idea about it. The political myth-making is seen as a deliberate rational action on the subject of conscious creation myth (in Ukraine is – the powers that be, the oligarchs, the political elites, the owners of the media) to – to form a certain consciousness of the masses, which is why myth is programmed to manipulate. The article discloses a process for the artificial creation of political myths in the process of myth-making. The basic stages of the process of myth-making (the definition of a rational concept of myth and facts that its complement, the choice of an archetype, which is based on a myth, selection of rituals that accompany created the myth, the choice of methods of introduction and spread of political myth). Consider some technologies used in the process of myth-making. Attention is drawn to the dangers of destructive myths and the necessity of absolute (single positive state) myth.

Keywords: political myth, political consciousness, archetype, myth-making, political manipulation, the mentality.

Міф – старовинна організаційна суспільна система, що включає в себе механізми самоорганізації спільноти людей. Міфи виникають як певні моделі дійсності, що поступово змінюються й удосконалюються. Але незалежно від змін, що відбувалися з плином часу, міф завжди затверджував ідеали сучасного йому суспільства, становлячи, при цьому, фундамент колективної свідомості. Сучасне суспільство відчуває потребу в побудові нової цілісної моделі світу й місця людини в ньому з високим ступенем узагальнення й безумовного прийняття, що передбачає активний розвиток символічних умовних форм відображення дійсності. Його нормативне значення залишається незмінним: міф – це те, у що людина має повірити безумовно і беззастережно, ототожнюючи себе з тим, у що вірить.

Сучасний міф привертає увагу найрізноманітніших наук і напрямів – політології, антропології, етнології, культурології, лінгвістики, психології – які досліджують його в межах своєї предметної визначеності. У них міф розглядається, як продукт фантазії доісторичних народів (М. Мюллер), поетична метафора первісного способу мислення (Я. Гримм), примітивна спроба пояснити природний світ (Дж. Фрезер), вихователь людства (Г. Гегель), вираження життєвого інстинкту (А. Бергсон), загальнонародної мудрості (Ф. Ніцше) і ірраціональної волі (М. Еліаде); соціальний феномен (Е. Дюркгейм), регулятор життя архаїчного колективу (Б. Маліновський); колективне сновидіння (З. Фрейд), прояв архетипних спонукань, що ховаються в глибинах людської психіки (К. Юнг); синкретична кошика людства (Є. Мелетинський), складена в образах і метафорах багатотисячолітня традиція (М. Мамардашвілі); спосіб духовної самоорганізації (О. Лосєв), особливий тип раціональності (К. Хюбнер) і ін.

Значне поширення отримали дослідження і загальної теорії політичної міфології (Д. Арабаджиев, В. Безнісько, В. Буян, Л. Зубрицька, В. Ібрагімова, М. Головатий, І. Кравченко, О. Мішучков, С. Кара-Мурза, А. Кольєв, В. Лісичкін, О. Полисаєв, Г. Почепцов, А. Цуладзе, Ю. Шайгородський та ін.). І це виправдано, адже, сучасний політичний міф – один з найважливіших механізмів впливу на свідомість суспільства, і тому він стає важливим фактором не тільки національної політики, ідеології, але людського життя взагалі. Він активно використовується як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимної обумовленості владних структур тощо [1]. Разом з тим, все ще недостатньо дослідженим залишаються проблеми впливу політичної міфотворчості на свідомість мас в сучасній Україні, що й стало метою даного дослідження.

Під феноменом політичного міфу ми розуміємо форму синтезу міфологічної і політичної свідомості, емоційно-забарвлену чуттєву уяву про політичну дійсність, яка значною мірою заміщує і витісняє реальну уяву про неї. Політичний міф є особливим міфом, який зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру сучасних політичних процесів і сподівань на майбутнє.

Міфотворчістю, на думку Ю. Даниленко, позначається два процеси: цілеспрямоване продукування міфів та стихійне їх виникнення в міфологічній свідомості. Стихійне виникнення соціальних міфів, тобто дійсна соціальна міфотворчість – це є об'єктивне формування міфу, дистанційоване від волі та безпосереднього впливу соціальних суб'єктів. Самостійно міф виникає як потреба сьогодення, як спроба і засіб пояснити ті обставини чи ситуації, які науково, раціонально пояснити неможливо, або як спрощена інтерпретація цих, не для всіх зрозумілих, пояснень. Якщо дійсна міфотворчість як процес починається з ірраціонального імпульсу і розгортається в міфологічній свідомості, то удавана міфотворчість є цілеспрямованою

раціональною дією, продуктом якої є міф з обміркованим задумом, ірраціональність якого пов'язана з несвідомим сприйняттям і поширенням міфу. Процес удаваної міфотворчості передбачає існування активного творчого суб'єкта, результатом діяльності якого є соціально-політичний міф. А оскільки певний суб'єкт творить міф, справедливим є висновок, що він і твориться з певною метою (здійснення впливу на будь-що або будь-кого) і має функціонувати з цієї ж причини [2, 144].

Міфотворчість, як вид людської діяльності, через її ефективність та мобілізуючу силу, захоплює й пристосовує до своїх потреб соціально-політична система. Захоплена такою системою міфотворчість перебирає на себе ознаки святості і, як наслідок, вже вона, а не природа чи дух предків, задають мораль та принципи. Це призводить до того, що міфотворчість слугує певним групам, які експлуатують її в своїх інтересах. Отже, політична міфотворчість має цілеспрямовану раціональну дію, результатом якої є міф з обміркованим задумом. Свідоме продукування соціально-політичних міфів перетворює міфотворчість на виробництво, зберігання, поширення та переробку спеціальних "зразків", шаблонів, відповідно до інтересів політичних партій, окремих груп людей, на налагоджену міфоіндустрію, яка за основу власного клонування бере історичні змісти. Міф, на переконання Х. Ортеги-Гассета, із свідомісної форми перетворюється на виробничу форму продукування ідей, уявлень, на суспільний засіб виробництва – а це вже не той міф, це лише його залишки [3, с.50].

Процес творення політичного міфу досить ґрунтовно розглядає дослідник сучасної міфології Е. Кассирер у своїй праці "Техніка сучасних політичних міфів" [4]. На його думку, процедура міфотворчості складається з трьох основних прийомів:

1) зміна функцій мови, в результаті чого домінуюча роль належить емоційній функції в порівнянні з описовою: "слово описове та логічне було перетворено в слово магічне";

2) обряд, що змушує його учасників втрачати відчуття індивідуальності й переходити в стан екстатичного злиття з колективом: здавна по відношенню до людини застосовувались методи придушення й примусу, але в більшості випадків ці методи орієнтувалися на "матеріальні" результати. Навіть найбільш суворі деспотичні режими задовольнялися лише нав'язуванням людині певних правил дії, а почуття та думки людей їх при цьому не цікавили. Сучасні міфи діють зовсім по-іншому. Вони не починають із того, що санкціонують або ж забороняють якісь дії. Вони спочатку змінюють людей, щоб потім мати можливість регулювати й контролювати їхні діяння. В результаті чого люди стають жертвами міфів без серйозного опору. Адже вони переможені й скорені ще до того, як виявляються здатними усвідомити, що ж насправді відбулося;

3) пророцтво: "Звичайні методи політичного насилля не здатні дати подібний ефект. Навіть під найбільш потужним політичним пресом люди не перестають жити приватним життям. Завжди залишається сфера особистої свободи, що протистоїть такому тиску. Сучасні політичні міфи руйнують подібні цінності. Наші сучасні політики чудово знають, що великими масами людей набагато легше управляти силою уяви, а ніж грубою фізичною силою. Й вони майстерно використовують це знання. Політик став чимось на зразок публічного провісника майбутнього. Пророцтво стало невід'ємним елементом у новій техніці соціального управління" [4, с.62-63].

У запропонованій Е. Кассирером схемі міфотворчості залучаються такі властивості міфу як зв'язок з ритуалом, магія слова, емоційно-чуттєве сприйняття реальності, тобто основу побудови політичного міфу він вбачає в піднесенні того, що необхідно впровадити в суспільну свідомість у формі міфу.

Безперечно, політичний міф неможливо створити на порожньому місці. Для цього обов'язково необхідним є певний об'єкт (концепт), який має бути знайомим для групи людей, для яких створюється міф (якщо ж у міфі відсутній концепт, тоді його важко відрізнити від звичайних вигадок або зловмисної неправди, тому за таких умов він є лише казкою). Іншими словами, він уже наділений деяким числом асоціацій та знань, якими володіють люди про цей об'єкт. Як правило, це дуже характерно для повсякденної мови та мови ЗМІ. Такі асоціації й знання є досить нестійкими, розпливчастими та такими, що позбавлені жорсткої вивіреності визначень й логічної аргументації, тому міфу їх зручно використовувати в тих кількостях й у тому контексті, що йому потрібний для конструювання реальності.

Так, в основі міфу лежить поняття або ситуація (концепт), що від початку має деякий набір значень та смислів. Міф же "відбирає" у концепта його першопочатковий смисл та намагається замінити його іншим, котрий й буде змістом міфу. Таким чином, концепт використовується міфом як форма, яку можна наповнити різним змістом. Але потрібно відзначити, що зміст концепту не зникає повністю, він лише деформується міфом та спрощується. Так, наприклад, коли з ланцюга подій висмикуються тільки ті факти, які потрібні для створення образу або уявлення про ту або іншу подію. Цей прийом дуже часто використовується засобами масової інформації, коли певні факти замовчуються, а інші, навпаки, активно виставляються напоказ, акцентуючи на собі увагу глядача.

Отже, мистецтво міфу полягає в тому, щоб сконструйовані ним елементи, або інтерпретація тих або інших подій чи явищ, виглядали природно, вписувались у здоровий глузд людей та сприймалися ними як система об'єктивних фактів. Отже, міф за допомогою концептів, у яких він віднімає зміст, конструює реальність, що виглядає як сукупність очевидних фактів. В результаті, під дією міфів реальність настільки спотворюється та міфологізується, що її об'єктивний аналіз теоретично можливий тільки при критичному співставленні різних джерел. Однак у більшості випадків це практично є неможливим через упередженість, суб'єктивність або заангажованість джерел інформації [2, 147-148].

Таким чином для актуалізації міфу повинні виконуватися певні умови:

1) міф повинен бути породжений міфологічно. Потрібні паралелі із класичними міфами. Оскільки міф як продукт міфотворчості містить раціональну складову, тому і концепція творення політичного міфу має бути унікальною, корисною, помірно складною. Вона повинна мати загальне пояснення для споживачів міфу та містити передумови їх поведінки. Факти необов'язково повинні бути унікальними, новими, сенсаційними. Найголовніше – вони мають бути вибудовані в теорію. Міф повинен примикати до містики та використовувати ритуали, інакше строк його існування буде дуже обмежений;

2) міф має бути присутній у суспільстві й тісно пов'язаний із традиціями й архетипами колективного безсвідомого. Необхідно лише обрати актуальний архетип і момент для його застосування, що забезпечить його життєздатність та функціональну силу. Значимість політичного міфу полягає в можливості викликати на поверхню політичних процесів той архетип, який дозволить задати визначений мотив діяльності – через політичну рекламу, ритуал, містерію. Через архетип здійснюється зв'язування бажаного і належного спочатку в міфологічних категоріях (наприклад, мовою метафор, що тиражуються), потім – у підібраній до гасла політичній дії. Прийом використання архетипів дуже дієвий, оскільки, як зазначає М. Еліаде, він є єдиним правильним способом доторкнутися до священного, а, отже, торкнутися людської свідомості та душі, вплинути на них: "Предмет або дії стають реальними лише

тією мірою, якою вони імітують або повторюють архетипи. Тільки це дає можливість доторкнутися до істинного міфологічного часу, увійти в нього” [5, 21].

Певно, що однією з найважливіших умов існування сучасного політичного міфу є наявність бінарних архетипових опозицій (К. Леві-Стросс), типу: “ми-вони”, “добро-зло”, “герой-ворог”. Подібна схема в сучасній політичній міфології проявляється тоді, коли соціальні й етнічні проблеми замінюються спрощеними уявленнями про вічну боротьбу двох міфологізованих спільнот (“демократи – комуністи”, “патріоти – космополіти”, “наші – не наші”). До того ж, ця опозиція має універсальний характер, тому що будь-яка група людей, будь-яке суспільство осмислює себе у протиставленні іншим групам чи іншим суспільствам. Її позитивна складова – об’єднувати людей у боротьбі проти зовнішнього агресора, надавати людині почуття причетності до долі свого народу, допомагаючи їй долати труднощі. Але міфологічний погляд на речі має свою специфіку. Він проявляється в тому, що група, яка об’єднана займенником “ми” осмислюється не просто як одна з багатьох, але як єдина в своєму роді, а ті хто їй протиставляються, тобто “вони”, наділяються демонічними рисами, їм приписуються нелюдські пороки та жорстокість. В умовах сучасної української реальності опозиція типу: “ми-вони” стає важливим елементом створення та підтримки політичного міфу;

3) міф повинен мати якість тотальності. Бажано щоб міф вирішував глобальні завдання. У цьому контексті слід використовувати нові знання з максимальною користю для становлення здорової суспільної свідомості, яка повинна орієнтувати свідомість мас в позитивному напрямку (міфи соціального, економічного, політичного розвитку, ідеї бажаних і благодійних, хоча і не підкріплених діями і концепіями, перетворень). Міф перетворює індивідуальні і колективні емоції на систему позитивних соціальних цінностей, надаючи їм форми соціального досвіду. Свобода, рівність, право, прогрес – це досягнення й ілюзії, задля яких об’єднується людська спільнота. Міф мобілізує, уніфікує та об’єднує свідомість нації, спрощуючи сприйняття дійсності. Програма розвитку держави на майбутнє складна та багаторівнева для сприйняття на буденному рівні, але короткі тези декларативного характеру, а тим більше загальна ідея реформації та перебудови суспільних відносин стануть зрозумілими для багатьох прошарків населення, якщо передати їх у вигляді міфу або навіть міфологеми.

Ми згодні з Л. Зубрицькою, що основою позитивної міфотворчості покликаний бути абсолютний міф, який завдяки своїм позитивним характеристикам та притаманним йому споконвічним архетипам не має жодних перешкод для свого існування та розвитку. Саме такого міфу, на жаль, і бракує сучасному українському суспільству, натомість функціонують продукти відносної міфології, яка зумовлює розпорошеність та роздрібненість міфологічного потоку, що перетворює політичні міфи на оману. Становлення політичного міфу, що спирається на абсолютну міфологію і той або інший національний ґрунт, пов’язане із синтезом інтеграційних, охоронних і реформаторських зусиль. Тому абсолютна міфологія виступає необхідною умовою позитивної міфотворчості [6, 5-7].

Окрім того, міфологічні технології здебільшого стають умінням вузької групи, яка інтуїтивно відчуває ефективність тих або інших дій у боротьбі за владу. З приводу цього Е. Кассирер, зазначає: “Раніше міф завжди вважався продуктом якоїсь несвідомої соціальної діяльності. Але тепер міфи створюються людьми, що діють найвищою мірою свідомо й відповідно із планом. Вони прекрасно знають, що їм треба й продумують кожний свій крок. З появою цих людей міфам уже не дозволяється розвиватися вільно й стихійно. Нові політичні міфи жодним чином не дікі плоди багатой уяви. Це виро-

би, виготовлені досить умілими й спритними майстрами” [4, 64]. Такими майстрами або творцями міфів, на думку Р. Барта, є “багаті” [7, 58], що для нього є синонімом панівних класів. Їх діяльність спрямована шляхом створення міфу на обезрушення світу, що сприяє збереженню встановленого порядку й працює на його підтримку. Особливість політичного міфу, що робить його привабливим інструментом для “управлінців” і полягає в тому, що неправда й істина в ньому злиті воедино. Це має особливий вплив на душу й уяву людини.

Саме тому правителі всіх рангів ще з давніх часів займалися міфотворчістю, переслідуючи свої певні цілі. Так, наприклад, заради зміцнення власної влади вони організували й організують поширення такої інформації про свою діяльність, у якій їм приписуються різноманітні достоїнства, аж до надприродних. Начебто, тільки завдяки розуму, енергії, відвазі “царя-батюшки”, “батька націй”, “всенародно обраного президента” (або за рахунок їхніх довірчих відносин із Всевишнім) вдалося перемогти ворогів та забезпечити процвітання батьківщини й благополуччя громадян. Подібна практика широко використовується впродовж багатьох століть включно до сьогоднішнього дня.

На думку П. Бурдьє, у світі відбувається символічна боротьба за право створювати та нав'язувати легітимне бачення світу. Тобто той соціальний світ, що кожний індивід вважає природним, насправді ж є таким, яким його хочуть бачити пануючі прошарки. Саме вони нав'язують людям схеми сприйняття, логіку аргументації, відношення до подій тощо, тобто формують уявлення, здоровий глузд. Для цього вони використовують свій символічний капітал у вигляді довіри й визнання, популярності, звань тощо [8, 203-205].

Але у випадку, якщо ж міф, як продукт міфотворчості, використовується необдуманно, спонтанно, без прогнозування наслідків, він стає небезпечним, деструктивним, оскільки його застосування для свідомості людей і взагалі ситуації в країні може призвести до незворотних наслідків. Наприклад, реалізація будь-яких міфів, коли вони підмінять реальність і самі стануть реальністю, або ж зіткнення міфу із справжньою реальністю, коли виявиться його повна невідповідність їй, коли міфи які протистоять один одному призводять до конфронтації соціально-політичних сил, створюють безвихідну ситуацію, породжують кризовий стан суспільства. Поряд з цим, небезпека міфу, на думку Ф. Кессиді, криється і в його ірраціонально-стихійній природі (ірраціонально-стихійна природа міфу, звужує сферу раціонально-логічного мислення, притупляє критичне мислення, розширює сферу прояву безсвідомого та сліпих інстинктів, вона виробляє стадну свідомість, свідомість натовпу, який охоче приймає готові думки та незамислюючись діє у відповідності з навіяними йому стандартами поведінки), в розчиненні індивідуальної свідомості, в сліпій колективній волі та в стихійному прояві ентузіазму, у відсутності внутрішніх мук та в повній впевненості в своїй правоті. Сучасний політичний міф створює простір для маніпулювання та зловживання свідомістю масової людини, нездатної до самоконтролю та критичного осмислення як спонукальних мотивів своїх вчинків, так і їх наслідків [9, 61].

На наш погляд, зменшення деструктивної сили таких міфів та обмеження їх впливу може здійснюватися такими шляхами: по-перше, розв'язанням політичними засобами тих суспільних суперечностей, котрі сприяють міфотворчості й створюють сприятливу кон'юнктуру для використання міфів у ідеологічній боротьбі; по-друге, деконструюванням самих міфів, показуючи, як вони зроблені; по-третє, виокремленням з усієї маси міфів саме тих, за допомогою яких може бути сформований єдиний позитивний державний міф, що є важливим науковим завданням.

Таким чином, політична міфотворчість є цілеспрямованою раціональною дією, продуктом якої є міф з обміркованим задумом, ірраціональність якого пов'язана з несвідомим сприйняттям і поширенням міфу. Процес політичної міфотворчості передбачає існування активного суб'єкта (політична еліта, олігархи, власники ЗМІ тощо), який спричиняє цілеспрямований маніпулятивний вплив на міфологізацію свідомості, з метою забезпечення власних інтересів.

Література:

1. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу [Монографія] / Ю. Ж. Шайгородський. – К.: Знання України, 2009. – 400 с.
2. Даниленко Ю. В. Соціальна міфологія як соціокультурний феномен (філософський аналіз) / Даниленко Юлія Володимирівна. Дис. ...канд. філос. наук: 09.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 188 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды.: Пер. с исп. А.М. Руткевич. (сост. предисл. и общ. ред.) – М.: Весь Мир, 1997. – 704 с.
4. Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестник МГУ. – 1990. – № 2. – С. 58-69.
5. Элиаде М. Мифы; Сновидения; Мистерии / М. Элиаде: Пер с англ. – М.: Реал-бук; К.: Ваклер, 1996. - 288 с.
6. Зубрицька Л.Й. Міф як феномен сучасної політики / Л.Й. Зубрицька / Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К, 2005. - 18 с.
7. Барт Р. Мифологии / Р. Барт / Пер. с фр. С. Зенин. – М.: Изд. им. Сабашниковых, 1996. – 312 с.
8. Бурдьё П. Начала. Choses dites. / П. Бурдьё / Пер. Н. А. Шматко. – М.: Socio-Logos, 1994. – 285 с
9. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу (Становление греческой философии) / Ф.Х. Кессиди. – М.: Мысль, 1972. – 312 с.

Рецензенти:

Доктор політичних наук, завідувач кафедри політології і державного управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К. О. Ващенко

Доктор політичних наук, професор, проректор Університету «Україна» – В. М. Бебик

Стаття рекомендована до друку редколегією збірника наукових праць Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка «Політологічний вісник». Протокол № 2 від 19 березня 2013 р.

ПОЛІТИЧНА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Ніколайчук Геннадій Геннадійович

Пошукувач кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна)
plyaseckoe@mail.ru

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ НА МЕХАНИЗМА НА РЕАЛИЗАЦИЯ НА БЕЗОПАСНОСТТА НА ЧОВЕКА В ТРАНСФОРМАЦИОННИТЕ ОБЩЕСТВА

Николайчук Геннадий Геннадиевич

Докторант в катедрата по политология в
Киевския национален университет „Тарас Шевченко” (Украина)
plyaseckoe@mail.ru

Анотация

В текста се анализира ролята на институциите като совокупност от правила, норми, ценности, които определят поведението и взаимодействието на субъектите в транзитните общества. Показани са особеностите на политико-институционния механизъм на реализация на безопасността на личността в транзитните общества в контекста на глобалните и обществено-политическите трансформации. Предлага се авторско определение на безопасността на личността като стабилно състояние на надеждна защитеност на нейните интереси, права и ценности от опасности, заплахи и рискове, запазеност и развитие на личностния потенциал и способностите към ефективна дейност в различните сфери на обществено-политическия живот. Изследват се основите фактори на влияние на безопасността на личността. Определя се, че първостепенни насоки относно реализацията на безопасността на личността в преходните общества са формирането на гражданско общество на основата на мрежови принципи на взаимодействие, а също така и това, че основни механизми на реализация на безопасността на личността в обществата от неконсолидиран тип се явява гражданското общество и мрежовите обществени организации, а също така глобалното гражданско общество, неговите институти, норми и ценности.

Ключови думи: безопасност на личността, заплахи и рискове в сферата на безопасността на личността, критерии и индикатори за безопасност на личността, трансформационно общество, запазване на безопасността на личността.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ МЕХАНИЗМА РЕАЛИЗАЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ ЧЕЛОВЕКА В ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ОБЩЕСТВАХ

Николайчук Геннадий Геннадиевич

Соискатель кафедры политологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (Украина)
plyaseckoe@mail.ru

Аннотация

В работе анализируется роль институций как совокупности правил, норм, ценностей, которые определяют поведение и взаимодействия субъектов в транзитных обществах. Показаны особенности политико-институционного механизма реализации безопасности личности в транзитных обществах в контексте глобальных и общественно-политических трансформаций. Предложено авторское определение безопасности личности, как стабильного состояния надежной защищенности ее интересов, прав и ценностей от опасностей, угроз и рисков, сохранности и развития личностного потенциала и способности к эффективной деятельности в различных сферах общественно-политической жизни. Исследованы основные факторы влияния на безопасность личности. Определенно, что первоочередными направлениями, относительно реализации безопасности личности в переходных обществах есть формирование гражданского общества на основе сетевых принципов взаимодействия, а также то, что основными механизмами реализации безопасности личности в обществах неконсолидированного типа является гражданское общество и сетевые общественные организации, а также глобальное гражданское общество, его институты, нормы и ценности.

Ключевые слова: безопасность личности, угрозы и риски в сфере безопасности личности, критерии и индикаторы безопасности личности, трансформационное общество, обеспечение безопасности личности.

THE POLITICAL INSTITUTIONALIZATION OF THE MECHANISM OF REALIZATION OF HUMAN SECURITY IN THE TRANSFORMATION SOCIETIES

Nikolaichuk Gennadiy

Competitor of the Department of Political Science
Kyiv National University named after Taras Shevchenko (Ukraine)
plyaseckoe@mail.ru

Annotation

This paper examines the role of institutions as a set of rules, norms, values that determine the behavior and interaction of subjects in transition societies. The features of the political and institutional mechanism for the implementation of human security in the transition societies in the context of global, social and political transformations are shown. Author's definition of human security is proposed as a stable state of reliable protection of individual's interests, his rights and property from hazards, threats, risks and challenges in terms of preservation and development of individual potential and its capacity for effective action in the socio-political and other spheres. The main threats, hazards and risks as well as the main factors influencing the safety of the individual are analyzed. It is shown that the priority task, regarding the implementation of human security in societies in transition, is the formation of civil society based on the principles of network interactions, while the basic mechanisms of the individuals' safety in unconsolidated (transit) societies are civil society and non-governmental organizations, as well as global civil society, its institutions, norms and values.

Keywords: personal security, threats, hazards and risks in the area of human security, criteria and indicators of personal security, transformation society, ensuring the security of the individual.

Безпека є неодмінною умовою існування будь-якої особи. Однак, у сучасному глобалізованому світі вона перебуває у невизначеному стані: держава більше не здатна захищати кожну людину повною мірою (політична нестабільність, фінансові, економічні кризи, тероризм, інші загрози глобальних проблем), але водночас і не може авторитарними методами примушувати її, обмежувати її безпеку та й міжнародні організації, які справляють дедалі більший вплив, також ще не здатні охопити усю сферу безпеки особи, як неспроможна це зробити і сама людина. До того ж, традиційна недооцінка людини і нехтування цінністю людського життя у безпосередній соціальній практиці, які, на жаль, поки що ще залишаються притаманними практично всім транзитивним суспільствам, у тому числі й українському, вимагає вжиття радикальних заходів. Отже, передусім виникає необхідність визначитись на рівні політологічного узагальнення з розумінням проблеми безпеки особистості, її місця в системі загальної безпеки, переосмислити традиційні підходи до її забезпечення, що гарантувало б їй і суспільству найбільш можливий її рівень.

Відразу зазначимо, що в Україні проблематика безпеки особи досліджена недостатньо, оскільки увага вчених здебільшого зосереджена на загальній проблематиці безпеки: національній, державній, міжнародній, таких видів безпеки, як економічна, інформаційна, військова тощо (Я. Базилюк, О. Бодрук, Ю. Даник, В. Даніліян, О. Дзьобань, Ю. Катков, В. Настюк, М. Пічугін, О. Соснін, О. Уткін та ін.). Це виправдано становленням незалежної держави, утвердженням національно-державних принципів і пріоритетів [1]. Заразом це свідчення і того, що теорія безпеки є молодю наукою і перебуває в постійному процесі розвитку та пошуку пріоритетів і базових засад власного функціонування, переживає докорінну зміну основоположних парадигм та підходів. Тому методологічною основою даного дослідження здебільшого є теоретичні доробки зарубіжних політологів (Д. Балуєва, О. Вевера, Г. Кінга, Ю. Конопліна, О. Красіна, С. Крофта, П. Морган, К. Мюррея, Р. Періса, Ю. Фененко та ін.) та деяких вітчизняних дослідників (В. Горового, В. Мельника, В. Пилипчика та ін.), у працях яких, і це відродно відзначити, спостерігається антропологічний поворот у розумінні проблем безпеки, коли вказана проблема у межах різноманітних моделей суспільства й держави, які реально існують, розглядається з точки зору забезпечення безпеки конкретної особистості, її прав і свобод [2; 3].

Мета даної роботи – з'ясувати політико-інституційні механізми забезпечення безпеки особи та їхні особливості у трансформаційних суспільствах.

Звісно, що абсолютної безпеки не буває. Мова може йти лише про певну модель ідеальної безпеки, як набір ідеальних характеристик, параметрів комфорту, ефективності, відсутність небезпек та загроз. Це той (високий) рівень безпеки, до чого слід прагнути, але що навряд чи буде хоча б колись досягнутий. Тобто, можна лише говорити про певний, наявний на даний час рівень безпеки в певному суспільстві і певній державі. Безпека – це той рівень загроз з яким можна погодитись на даний час і в даних умовах.

Але чи існує загальна безпека у розумінні спільних уявлень щодо того, що певна людина, суспільство, держава вважають за необхідне мати для комфортної (безпечної) життєдіяльності. Певно, що кожне суспільство, культурно-національна спільнота може мати власну модель безпеки, що ґрунтується на своїй системі цінно-

стей. Система цінностей – це та ланка, яка об'єднує суспільство з особистістю, включаючи її в систему суспільних відносин; визначає, заради чого відбувається та чи інша діяльність, і якими засобами вона реалізується. Цінності, як соціокультурний феномен, виконують певні функції: мотивування поведінки, спрямування суспільно корисної діяльності кожного індивіда; орієнтування, оскільки цінність – це органічна система суспільної свідомості – тих ідеалів, поглядів, які пропагують засоби масової інформації, культурно-просвітницькі заклади тощо. Саме на ґрунті основних цінностей особи і суспільства здійснюються регуляція поведінки, соціальна адаптація, загалом діяльність людини [3, 46].

Як відомо, людська життєдіяльність здійснюється в ціннісно-мотиваційному континуумі. В контексті даної проблеми, результатом реалізації різних особистісних інтересів і цінностей є різне – упритул до протилежного – розуміння того, що є небезпека або безпека. Більш того, у протиборчих сторін реалізація загрози по відношенню до супротивника може розглядатися як спосіб забезпечення власної безпеки, і навпаки.

Оскільки будь-яка діяльність, у тому числі й у сфері безпеки, здійснюється людьми і ґрунтується на певних уявленнях, то зміст тієї або іншої системи забезпечення безпеки неможливо зрозуміти поза контекстом пануючої моделі стереотипної поведінки або парадигми безпеки, тобто усталеного зразка розуміння й вирішення теоретичних та практичних питань забезпечення безпеки. У зв'язку з тим, що основу існування феномена безпеки складає єдність заперечення й ствердження, то залежно від того, яка сторона – заперечуюча або стверджуюча – є провідною в цьому співвідношенні, О. Дзобань та О. Соснін «виділяють дві парадигми безпеки:

- парадигма захищеності, що ґрунтується на розумінні безпеки як заперечення небезпек, наслідком чого є власне самоствердження особистості;

- парадигма самоствердження, що базується на розумінні безпеки як ствердження себе, а заперечення небезпек має вторинний характер і розглядається як необхідна умова самоствердження» [4, 208-209].

На думку авторів, парадигма захищеності припускає, що основу забезпечення безпеки складає боротьба з небезпеками (загрозами). Згідно з цією парадигмою особистість знаходиться в безпеці тому, що вчасно виявляє небезпеки й запобігає їм. Менталітет захищеності призводить до ототожнення безпеки з життєдіяльністю, внаслідок чого ідея безпеки стає провідною ланкою всього суспільного й державного життя, що, зокрема, отримало закріплення в Законі України «Про основи національної безпеки» [1].

Разом з тим, послідовна реалізація ідеї захищеності (як свідчить, наприклад, історичний досвід СРСР та інших країн), неминуче породжує потребу в наявності небезпек, які персоніфікуються в образі ворога, нехай навіть вигаданого, адже безпека стверджується не сама по собі, а саме в боротьбі з небезпеками та їхніми носіями – ворогами. Результатом такого ствердження є судження про те, що особистість знаходиться в безпеці лише остільки, оскільки вона сильніша своїх не-другів і завжди готова боротися з їхніми загрозами. І чим більше перемог і повалених ворогів, тим вище ступінь безпеки особистості.

Насправді ж, парадигма захищеності, особливо в гіпертрофованій формі, не зміцнює безпеку, а руйнує суспільство й державу. Оскільки джерело розвитку знаходиться зовні, то й сам розвиток обов'язково набуває штучного характеру протиставлення іншому – наздогнати й перегнати, добути і зробити більше тощо. В результаті особистість і суспільство розвивають не свої внутрішні сили, а лише своє протиставлення небезпекам. Більше того, чим вище небезпека, тим ефективнішим і масштаб-

нішим стає заснований на протидії розвиток держави. І навпаки, відсутність небезпек і ворогів руйнує саму ідею безпеки, внаслідок чого розвиток особистості стає невідзначеним і «небезпечним».

Щодо парадигми самоствердження то вона базується не стільки на боротьбі з небезпеками, скільки на розвитку власних внутрішніх сил. І тому небезпека за такої парадигми являє собою не тільки те, що заперечує існування особистості, а, насамперед, те, що загрожує особистісному самоствердженню. Це актуалізує тезу, згідно з якою особистість знаходиться в безпеці не тому, що не існує загроз, а тому, що вона є сильною настільки, що загрози не представляють для неї небезпеки.

Необхідною передумовою розвитку безпеки в межах парадигми самоствердження є визначення конкретних небезпек особистості, її інтересам, цінностям, способу життя тощо, а не загроз безпеці, як у парадигмі захищеності. При цьому, наголошується, що діяльність особистості має спрямовуватися не на «захищеність» інтересів, а на їхню реалізацію. Однак самоствердження визначає необхідність протиставлення навколишньому середовищу, тобто лише стосовно «іншого», котре повинно бути усунуте, якщо воно перешкоджає реалізації тих або інших життєвих інтересів. У результаті наявність «іншого» й вихідної від нього небезпеки стає передумовою самоствердження особистості, що викликає потребу в існуванні небезпек [4, 209-210].

Певно, що з найважливіших аспектів якості життя є свобода й захищеність людини від різних небезпек і загроз, ступінь її вразливості від сучасних ризиків. У контексті описаного можна визначити безпеку особистості як можливість використовувати право вибору в умовах свободи й безпеки, а також повну впевненість у тому, що ці можливості збережуться й надалі.

Проектуючи усталене бачення «Стратегії національної безпеки України»[5] на проблему безпеки особистості, можна виділити декілька її основних аспектів:

- економічна безпека тлумачиться як забезпеченість доходом, достатнім для задоволення нагальних потреб;
- продовольча безпека – це доступність основних продуктів харчування, що припускає наявність їхньої достатньої кількості і вільного доступу до них, достатню купівельну спроможність населення;
- екологічна безпека – це свобода й захист від загроз екологічного забруднення, насамперед, наявність чистого повітря й незабрудненої води; можливість придбання екологічно безпечної їжі; можливість проживання в умовах, які не представляють небезпеки для здоров'я з точки зору екології (житло, умови праці тощо); захищеність від екологічних катастроф;
- безпека здоров'я – захищеність людини від ризиків захворюваності, тобто можливість жити в безпечному для здоров'я середовищі існування; доступність ефективного медичного обслуговування;
- особиста безпека – свобода і захист людини від загроз насильства;
- політична безпека – можливість жити в суспільстві, яке визнає основні права людини;
- суспільна й культурна безпека – захищеність культурного розмаїття й захист суспільного розвитку від деструктивних тенденцій.

Загрози безпеці особистості мають безліч форм прояву. При цьому одні загрози можуть бути однаковими для всіх людей, такі, наприклад, як тероризм, екологічні катастрофи, злочинність, хвороби; інші – можуть становити небезпеку для певної групи людей – насильство над жінками й дітьми; дискримінація за етнічною належністю, віком тощо. Причому, в умовах соціокультурних трансформацій, за умов підви-

щення соціальної ентропії, акценти у таких формах прояву можуть зміщуватись у будь-якому напрямку [4, 211].

Суттєво підсилює ризики великомасштабних природних і техногенних катастроф антропогенний тиск цивілізації. Людство розвинуло такі продуктивні сили, застосовує такі технології, які вийшовши з під контроль людини можуть поставити людство на межу загибелі. Інша характерна риса сучасного розвитку – збільшення небезпек, що загрожують людині постійно. Різке прискорення ритму життя і підвищення нестабільності розвитку, особливо в умовах суспільств транзитивного типу, сприяють росту уразливості людини в повсякденному житті. Ризики втрати робочого місця, доходів, забруднення середовища існування, хвороб, загрози насильства стають все більш актуальними для кожної людини. Дія загроз безпеці особистості обмежує свободу вибору, а також може призвести до крайніх наслідків – кризи або катастрофи.

Існують різні підходи до класифікації типів загроз й індикаторів (показників моніторингу) загроз. Відповідний набір індикаторів і заснована на ньому система раннього попередження складається у кожному конкретному перехідному соціумі, в кожному конкретному випадку виходячи з поставлених цілей і можливості одержання необхідної статистичної інформації. Соціальна статистика переважної більшості держав трансформативного типу не має у своєму розпорядженні достатньої кількості показників, які зазвичай застосовуються на міжнародному рівні. Особливо це стосується показників продовольчої, екологічної й політичної безпеки. Через недосконалість і обмеженість статистичної інформації ще більше ускладнюється завдання моніторингу безпеки особистості на регіональному рівні.

До того ж вимір багатьох аспектів безпеки особистості носить умовний, непрямий характер, то не завжди можна встановити кількісно виражений гранично критичний рівень загроз. Тому у відношенні деяких показників для умов соціокультурного транзиту більш прийнятним є застосування методу порівняння з досягнутим рівнем (у минулому періоді, інших регіонах з більш сприятливими параметрами людського розвитку тощо) за умови дотримання принципів зіставлення [4, 213].

Так, загрози політичній безпеці перехідного періоду розвитку суспільства характеризуються політичними переслідуваннями, жорстоким ставленням до опозиції; репресіями з боку держави стосовно окремих осіб і груп; контролем сфери ідеології й інформації.

При оцінці загроз економічній безпеці першорядне значення мають показники безробіття – один з головних індикаторів економічної безпеки особистості. Можливість займатися оплачуваною працею – умова запобігання загрозі убогості та її наслідкам для людини. Збільшення в структурі зайнятості “ризикованої зайнятості”, переважно контрактної форми наймання працівників означає тимчасову або часткову зайнятість і надає менші гарантії збереження робочого місця й доходів. Зниження надійності доходів – показник нестабільності зайнятості, а також інфляційного знецінення номінальних заробітків.

Загрози продовольчій безпеці можуть оцінюватися на основі аналізу наступних показників: добове споживання калорій у відсотках до мінімальної потреби; індекс виробництва продуктів харчування на душу населення; коефіцієнт залежності від імпорту продукції (один із найпоказовіших показників у даному аспекті для транзитивних країн) тощо.

Загрози екологічній безпеці у традиційному сенсі визначаються рівнем радіаційного, хімічного забруднення навколишнього середовища, геомагнітними й електромагнітними випромінюваннями, ризиком впровадження нових біотехнологій тощо.

Загрози безпеці здоров'я включають несприятливі умови життя: неповноцінне харчування, небезпечні для здоров'я умови праці, малі й нестабільні доходи, бідність і убогство, зниження доступу до ефективного медичного обслуговування. Забруднення середовища існування (грунту, питної води, атмосферного повітря, хімічне й радіаційне забруднення харчової продукції) – один з основних ризиків для здоров'я. Екологічні ризики стають всеосяжними і визначальними.

Зростання злочинності – один з головних факторів і характерних ознак збільшення загрози особистій безпеці в умовах соціокультурної нестабільності. Наявність численних передумов зростання злочинності (у тому числі й економічних умов) створює вкрай несприятливу криміногенну обстановку і, як наслідок, суттєву загрозу національній безпеці. Для транзитивних пострадянських країн високою є частка особливо небезпечної насильницьки-корисливої злочинності; збільшуються масштаби діяльності організованих злочинних груп; різко зростає кількість злочинів пов'язаних із прийомом наркотиків і скоєних у стані сп'яніння. Збільшується число злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв, убивства по найманню, рекету, захоплення заручників, шантаж, тероризм, торгівля людьми (особливо дівчатами й молодими жінками, яких силоміць примушують займатися проституцією, у тому числі й за кордоном). Безпосередню небезпеку представляє також інтенсивне зростання економічних злочинів – продаж недоброякісної продукції, фальшивомонетництво, незаконна торгівля трансплантантами органами, у тому числі немовлят тощо.

Воєнні та бойові дії (війни між державами, етнічні, релігійні, політичні конфлікти із застосуванням воєнної сили) також становлять безпосередню небезпеку для життя людини.

Загрози культурній і суспільній безпеці викликають руйнування традиційних спільностей – родини, громади, організації, етнічної групи, деструктивні тенденції в розвитку суспільства, які не піддаються точному кількісному виміру, але за силою руйнівного впливу можуть мати катастрофічні наслідки. Культурне різноманіття визнається цінністю й неринковим ресурсом розвитку суспільства. Його зменшення має безліч негативних наслідків для прогресу розвитку людини і суспільства. Монополізація засобів масової інформації створює в суспільстві стереотипи поведінки й ціннісних установок, які відповідають інтересам компаній, що контролюють ці засоби, і може становити небезпеку для розвитку суспільства й особистості [4, 214-217].

Отже, безпеку особи ми можемо визначити як стабільний стан надійної захищеності життєво важливих інтересів особи, її прав та цінностей від небезпек, загроз, шкідливих впливів будь-якого роду (фізичного, духовного, майнового, інформаційного, соціального, економічного, політичного, екологічного, військового тощо) за умов збереження і розвитку потенціалу особи та її здатності до ефективної діяльності у всіх сферах.

Окремо слід наголосити на актуалізації загроз безпеці особистості, що створює процес глобалізації, який «не заперечує формальне існування національних кордонів, суверенітетів, культурних традицій, цінностей тощо. Йдеться про інші природу та масштаб розуміння світу, про підхід, що апелює не до прав певного народу, нації, держави і навіть не до громадянина певної держави, а до людини, до її універсальнісських єдиних і невідчужених прав та свобод» [6, 80].

При різноманітності політичних ситуацій у певних країнах та регіонах, переважна більшість внутрішньополітичних та міжнародних процесів у глобалізованому світі мають схожі природу й моделі розвитку (співробітництво й конфлікт, інтеграція та дезінтеграція тощо). Спільним для них є також дедалі тісніше співвідношення з

інтересами особи. Так само в Україні проблеми безпеки «українізуються», набувають специфічного значення. Однак, нове бачення безпеки, що формується, «переміщує на периферію політичної теорії однобічне, наприклад, військове пояснення феномена безпеки, підпорядковуючи його людському виміру, якості життя громадян і відкритості суспільства. ... Пріоритету набуває насамперед особиста й суспільна, інтегративна безпека як комплекс умов для стабільного розвитку системи «людина-природа-господарство» [6, 81].

Глобалізація розширює можливості для підвищення якості життя і розвитку людини, але в той же час вона створює нові загрози безпеці особистості й підсилює вже існуючі. Зміни, які відбуваються в умовах життєдіяльності людей під впливом глобалізації, носять багатогранний характер і, власне кажучи, торкаються всіх аспектів умов життєдіяльності людей. У кожному конкретному випадку різним є тільки ступінь впливу і характер змін, що відбуваються. При цьому, «можна виділити ті зміни, які визначають формування інших характеристик життєдіяльності особистості й створюють прямі чи опосередковані загрози безпеці особистості:

- різке збільшення залежності життя людей від інтересів транснаціональних компаній;

- зниження значущості фактора територіальної обумовленості («зменшення простору»), тобто зміни в житті людини все частіше й сильніше залежать від процесів, які відбуваються далеко від місця її проживання (доходи, робота, здоров'я тощо); численні соціальні процеси, у тому числі й ринкові відносини, набувають усе більш опосередкованого характеру;

- зміна (зниження) ролі національних меж, що втрачають своє значення не тільки для торгівлі, капіталів та інформації, але й для ідей, норм, культури, цінностей;

- зростання значущості фактора часу («зменшення часу»), тобто збільшення темпів зміни ринків і технологій сприяє різкому прискоренню ритму життя й одночасно зростанню нестабільності в суспільстві й уразливості людини; багаторазове збільшення швидкості процесів, що відбуваються, прагнення відповідати темпам глобальної конкуренції кардинально змінюють умови життєдіяльності особистості» [4, 217-218].

Наслідками процесу глобалізації є зменшення і трансформація традиційної ролі держави, і у внутрішній політиці, і в міжнародних відносинах. Динаміка процесів глобалізації призводить до того, що можливості національної держави обмежуються такими тенденціями, як формування міжнародних фінансових ринків, глобалізація бізнесу і капіталу, поява глобальних відкритих інформаційних мереж, самовизначення нових націй, мобільність населення, що різко збільшилася, наддержавний характер багатьох загроз безпеці людини (особи), глобальні проблеми сучасності тощо. Держави в умовах глобалізації характеризуються кризою ідентичності, традиційних зв'язків особи і держави, моделей лояльності і, відповідно, більшою орієнтацією особи на локальні та транснаціональні об'єднання.

З'явилися й нові нетрадиційні загрози в транзитних суспільствах, серед яких: неефективність національних урядів, їх ресурсна залежність, нездатність відповідати на глобальні загрози та виклики (зокрема погіршення стану природного середовища, неконтрольована міграція, тероризм, інформаційні війни, поширення інфекційних захворювань тощо), неконсолідованість суспільства, відсутність суспільної згоди та ефективних інституційних інструментів забезпечення прав і свобод особи. І все ж, досягти безпеки особи в трансформаційних суспільствах видається можливим, а саме «шляхом:

- соціально-орієнтованої економіки;

- істинного народовладдя, яке, на відміну від форм, які склалися у переважній більшості країн перехідного типу, обов'язково повинне включати право особистості на участь у прийнятті доленосних для неї рішень;
- наявності чіткої системи законів, які гарантують екоосоціальний захист громадян, їх права й обов'язки;
- створення необхідних умов для вільного прояву індивідуальності кожної особистості» [4, 219-220].

Однією з найпоширеніших форм взаємодії осіб у суспільстві для реалізації власних прав і свобод, зокрема і для забезпечення безпеки особи, є громадські організації, що, існуючи часто у мережевій формі, утворюють громадянське суспільство, яке, зі свого боку, є потужним чинником впливу на суспільно-політичний процес у країні. Функції глобального громадянського суспільства, нерозривно пов'язані з його сутнісними характеристиками. Насамперед, люди зможуть через посередництво такої інституції артикулювати власні інтереси, інтереси широких верств населення, що формуються під впливом глобалізації. Артикуляція інтересів має супроводжуватись виробленням пропозицій щодо шляхів вирішення проблем, пов'язаних з безпекою і розвитком людини (особи) і суспільства, а також проведенням демократичного громадського контролю щодо безпеки особи.

І все ж, не варто перебільшувати роль особи та суспільства у сучасному світі. Попри стійку тенденцію зростання їх значення, а також значення різноманітних міжнародних акторів, роль держави у сучасному світі залишається дуже важливою. Події, пов'язані зокрема із тероризмом, різними видами сепаратизму, провокують державу до одностороннього зміцнення внутрішньої та зовнішньої безпеки. Ці обставини свідчать про «неготовність традиційного суб'єкта міжнародних відносин — держави довірити свою безпеку новим наддержавним структурам або міждержавним інституціям. Саме держава бере на себе гарантію безпеки, причому єдине її легітимне право – застосовувати силу, що, як і раніше, залишається головним засобом реалізації стратегії національної безпеки» [7, 64].

Отже, доки основним інструментом реалізації безпеки особи і суспільства залишається держава і міжнародне співтовариство, людина і суспільство змушені будуть платити певну «ціну» за власну безпеку. Тож, очевидним є те, що на сучасному етапі розвитку національних держав та міжнародної системи немає підстав говорити про першість безпеки особи в системі загальної безпеки. Вона виступає надзвичайно важливим, проте поки навіть не рівноправним її елементом. Безпека особи, її форми та принципи реалізації тільки формуються та поширюються. І тому сучасна роль безпеки особи – взаємодія і підтримка ініціатив суб'єктів національної та міжнародної безпеки, що корелюються із безпекою особи. Безпека держави, як і безпека суспільства та особи, зростає, якщо вона приєднується до різних форм кооперативної, загальної чи коопераційної безпеки.

Література:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 39. — С. 351-363.
2. Пилипчук В.Г., Горючий В.М. Права і безпека людини і громадянина. — К.: ІДПДБ СБ України. — 2008. — 228 с.

3. Мельник В.І. Безпека особи в системі загальної безпеки / В.І. Мельник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – 2009. – Вип. 11. – С. 45-49.
4. Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи Національної безпеки України. – К.: Освіта України. – 2009. – 384 с.
5. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 року // Стратегічна Панорама. – 2007. - №1. С.3-14
6. Лазоренко О.В., Барков В.Ю. Гуманізація ідеології безпеки – стратегічна вимога сучасності // О.В. Лазоренко, В.Ю. Барков // Стратегічна панорама. – 2000. - №4. – С. 79-86.
7. Мішин А.О. Аксиологічний вимір безпеки у багатосторонніх та двосторонніх міждержавних відносинах нових незалежних держав // Стратегічна панорама. – 2005. - № 1. – С. 62-75.

Рецензенти:

доктор політичних наук, професор кафедри суспільних наук Київського національного торговельно-економічного університету – В.М. Грубов

доктор політичних наук, професор, проректор Університету «Україна» – В. М. Бебик

Стаття рекомендована до друку редколегією збірника наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Політологічний вісник». Протокол № 2 від 26 березня 2013 р.

ГРУПИ ИНТЕРЕСІВ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Єрмак Володимир Вікторович

Аспірант кафедри політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Yermak@inet.ua

ГРУПИТЕ ИНТЕРЕСИ В ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕСИ В СЪВРЕМЕННОТО УКРАИНСКО ОБЩЕСТВО

Єрмак Владимир Викторович

аспирант в катедрата по политология на
Киевския национален университет „Тарас Шевченко“
Yermak@inet.ua

Анотация

Изложени са основните теоретико-методологически подходи към изучаването на проблема за групите интереси, разработани в чуждестранната и отечествената политология. Показано е, че групите интереси възникват в резултат на усложненията и диференциацията на социалната система в качеството на механизъм, позволяващ да се оптимизира тази система, да се увеличи степента на нейната устойчивост към дестабилизиращите въздействия, да бъдат внедрени в социалното пространство легитимни канали за намаляване на социалното напрежение. Разгледана е дейността на основните групи политически интереси в Украйна, проанализирана е степента на тяхното политическо влияние. Показано е, че в Украйна практически се е оформил целият основен набор от организирани интереси, които успешно функционират на Запад – съюзи на предприемачите, на профсъюзите, разнообразни неправителствени организации и т.н. Върви активен процес за изработване на механизма на тяхното влияние върху държавата. Това е едно от най-ценните явления на съвременната украинска действителност доколкото то отразява процеса на самоорганизация на различните социални групи с техните специфични интереси. Обаче групите интереси в по-голямата си част да прекалено слаби за да оказват сериозно влияние върху формирането и реализацията на държавната политика. В по-нататъшното развитие на групите интереси, разширяването на тяхната представителност, оптимизацията на взаимодействието с държавните институции се вижда най-важната съставка на демократичното развитие на Украйна.

Ключови думи: групи интереси, гражданско общество, държава, система на функционалното представителство на интересите, лобизъм, политическа демокрация.

ГРУППЫ ИНТЕРЕСОВ В ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Ермак Владимир Викторович

аспирант кафедры политологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Yermak@inet.ua

Аннотация

Изложены основные теоретико-методологические подходы к изучению проблемы групп интересов, разработанные в зарубежной и отечественной политологии. Показано, что группы интересов возникают в результате усложнения и дифференциации социальной системы в качестве механизма, позволяющего оптимизировать эту систему, увеличить степень ее устойчивости к дестабилизирующим воздействиям, внедрить в социальное пространство легитимные каналы снятия социальной напряженности. Рассмотрена деятельность основных групп политических интересов в Украине, проанализирована степень их политического влияния. Выявлено, что в Украине практически сложился весь основной набор организованных интересов, которые успешно функционируют на Западе – союзы предпринимателей, профсоюзы, разнообразные неправительственные организации и т.д. Идет активный процесс выработки механизма их влияния на государство. Это одно из наиболее ценных явлений современной украинской действительности, поскольку оно отражает процесс самоорганизации различных социальных групп с их специфическими интересами. Однако группы интересов в большинстве своем слишком слабы, чтобы оказать серьезное влияние на формирование и реализацию государственной политики. В дальнейшем развитии групп интересов, расширении их представительности, оптимизации взаимодействия с государственными институтами видится важнейшая составляющая демократического развития Украины.

Ключевые слова: группы интересов, гражданское общество, государство, система функционального представительства интересов, лоббизм, политическая, демократия.

GROUP OF INTERESTS IN THE POLITICAL PROCESS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

Vladimir Ermak

graduate student of the department of political science

Kyiv National University named after Taras Shevchenko

Yermak@inet.ua

Annotation

The basic theoretical and methodological approaches to the problem of groups of interest, developed in foreign and domestic politics, are analyzed. It is shown that groups of interest are the result of differentiation and complexity of the social system as a mechanism to optimize the processes in the system, to increase the degree of its resistance to the destabilizing influences, to embed to the social space legitimate channels of social

tensions' relieve. The activities of the major groups of interest in Ukraine are examined; mechanisms of their political influence are studied. It is revealed that in Ukraine is was formed almost the entire core of organized interests that successfully operate in the West – business associations, trade unions and various non-governmental organizations, etc. An active process of developing a mechanism of their effect on the state takes place. This is one of the most valuable phenomena of modern Ukrainian reality, as it reflects a process of self-organization of various social groups with their specific interests. However, most groups of interest are too weak to have strong impact on the formation and implementation of public policy. Further development of groups of interest, enhancing of their representativeness, and optimizing of their interaction with state institutions are important components of democratic development in Ukraine.

Keywords: groups of interest, civil society, state, system of functional representation of interests, lobbying, political, democracy.

В Україні практично склався весь основний набір організованих інтересів, які успішно функціонують на Заході, – спілки підприємців, профспілки, різноманітні неурядові організації і т.д. Відбувається активний процес вироблення механізму їх впливу на державу. Це явище є одним з найцінніших у сучасній українській реальності, оскільки воно відображає процес самоорганізації різних соціальних груп із їх специфічними інтересами. Проте групи інтересів є, як правило, дуже слабкими, щоб мати серйозний вплив на формування і реалізацію державної політики, переважає неінституціалізований характер їхньої взаємодії з державою, відсутні чітко фіксовані у законодавстві норми лобістської діяльності. Тому використання комплексного аналізу механізмів взаємодії груп інтересів із державою, дослідження їх еволюції забезпечує можливість визначити шляхи розвитку і вдосконалення системи представництва інтересів в Україні. Крім того, саме у подальшому розвитку груп інтересів, розширенні їхнього представництва, оптимізації взаємодії з державними інститутами вбачається найважливіша складова демократичного розвитку України. Звідси постає актуальність даного дослідження.

Серед теоретиків груп інтересів особливу цінність становлять дослідження А. Бентлі, М. Вільсона, Дж. Мейса, А. Джордана, Г. Джордана, Дж. Мейса, М. Олсона, Р. Солсбері, Д. Трумена, Ф. Хайека та ін.

Плідними в галузі напрацювання теорії групових інтересів є дослідження, здійснені українськими вченими Д. Видрином, О. Гаранем, В. Куценком, М. Михальченком, А. Пойченком, В. Сіренком, С. Рябовим, С. Телешуном, В. Трипольським, В. Цвихом та ін. Однак надзвичайно мало ґрунтовних наукових доробок, що стосуються дослідження особливостей функціонування груп інтересів у політичному процесі сучасної України. Це й визначило мету даного дослідження.

За загальним визначенням „Група інтересів – сукупність людей, пов’язаних спільними відносинами, інтересами і бажаннями їх реалізувати за допомогою політичної влади” [1, 158]. До недавнього часу проблематика груп інтересів органічно вписувалася в концепцію «плюралістичної демократії» (пізніше корпоративізму й неокорпоративізму), відповідно до якої безліч груп так або інакше впливають на органи державної влади й разом з партіями є повноправними учасниками процесу вироблення й прийняття політичних рішень. Для сучасної України проблема інтересу, його врахування в політиці більш ніж актуальна. Тому важливим є захист інтересів як країни в цілому, так і українського підприємства, і українського громадянина.

У наявності маємо широкий спектр підходів до розуміння природи груп інтересів. Так, А. Бентлі взаємодію груп і інститутів держави вважав найважливішим і визначальним фактором державної політики [2]. М. Вебер вважав, що групи інтересів (союзи) мають певну автономію від держави, не шукають шляхи прямої участі у владі й «будуть діяти відповідно до встановленої угоди» [3, 516]. А. Поттер використовує поняття «організовані групи» як групи, створювані головним чином з політичними цілями [4, 15]. Р. Даль припустив, що в міру ускладнення суспільних процесів неминучим є збільшення числа досить різноманітних асоціацій, груп. З цим процесом він пов'язував проблему стабільності сучасного суспільства [5, 34-57].

М. Олсон використовує поняття «селективні інтереси» і відзначає «нерівномірність» політичного впливу груп, виділяє «привілейовані групи», до яких він відносить, насамперед, вузькі угруповання, створювані великим бізнесом [6]. Т. Парсонс вважав, що «група може діяти тільки через своїх членів, зокрема, тих, хто виконує відповідальні ролі» [7, 158], тобто дані асоціації зайняті, в тому числі, й діяльністю, пов'язаною з прийняттям урядових рішень. Р. Даль відзначає, що групи, які користуються для досягнення своїх цілей допомогою урядових організацій, є політичними групами інтересів [8].

Поняття «групи тиску» введено в обіг М. Дюверже. Він установив більш чітку градацію всередині цих груп, виділивши («exclusive» pressure groups) і ті, для яких така взаємодія є лише частиною їхньої активності («partial» pressure groups [9]). На думку Г. Джордана, безпрецедентний кількісний ріст груп, які захищають суспільні інтереси, свідчить про те, що для досить істотної частини активістів спонукальним мотивом участі стає не просто економічно раціональний вибір, а взаємна схильність плюс стимульований групою широкий спектр нових можливостей, що відкриваються цією участю, для самореалізації [10].

Ж. Блондель підрозділяє групи інтересів на комунальні (етнічні, за місцем проживання й т.д.), інституціональні (військові, бюрократія, церква), протекціоністські (профспілки, підприємницькі організації), ініціативні (екологічні, споживачів, такі, що виступають проти чогось і т.п.) [11]. Багато дослідників підрозділяють групи інтересів на «соціальні», тобто створювані на основі приналежності членів до тієї або іншої соціальної або професійної категорії, і «цільові», тобто такі, що об'єднують людей відповідно до конкретного завдання, яке вони вирішують або намагаються вирішити.

Сучасний етап еволюції груп інтересів в Україні тісно пов'язаний не стільки з радянським, а скоріше з власне українським квазіавторитарним минулим. Саме це стало передумовою формування системи олігархічного правління як середовища функціонування груп відстоювання інтересів у політиці. Наростаюча концентрація влади навколо Президента створила практику непрозорих лобістських технологій на макрорівні. Простір для лавірування груп на мікрорівні в умовах правління олігархії невеликий, і, як правило, координується згори». Посткомуністичне суспільство в сучасній Україні успадкувало від СРСР гетерогенну економічну структуру, яка представляє собою інтереси різних груп: елітно-номенклатурної, військово-промислової, «громадянської», аграрної, кримінально-мафіозної економіки й економіки «чорного ринку».

Окремою «особливістю, що впливає із транзитивної специфіки українського соціуму та політикуму і яка розкриває специфіку діяльності груп інтересів є диспропорція між формами існування груп інтересів. Ситуація консолідованої демократії, як відомо, передбачає домінування прозорих та легальних практик відстоювання інтересів та рівноправність груп інтересів, незалежно від напрямку їх інтересів, масштабів

діяльності, кількісного та якісного складу. Наявний стан українських груп інтересів вказує на виключно велику питому вагу великомасштабних фінансово-промислових груп, чия роль та значення як неінституційних політичних акторів невпинно зростає. Натомість роль публічних громадських асоціацій (які у західній політології іменуються «advocacy groups») або зменшується або залишається на тому ж самому гранично низькому рівні» [12, 192].

Виникнення фінансово-промислових груп (надалі ФПГ) зумовлювалося об'єктивними та суб'єктивними чинниками перехідного періоду. «З одного боку, їх існування — це неодмінна прикмета епохи так званого «початкового нагромадження капіталу» майже для всіх постсоціалістичних країн. З іншого боку, країни Центрально-Східної Європи зуміли трансформувати це явище згідно з основними принципами демократичного, відкритого суспільства, вчасно відокремити бізнес від політики. Чого не сталося в Україні та Росії» [13, 71].

Це підтверджує висновок щодо особливого статусу ФПГ в українській політичній системі взагалі та системі представництва інтересів зокрема. Приватизація державної власності в Україні в 90-і роки призвела до виникнення великих корпорацій і, відповідно, потужних олігархічних груп, діяльність яких визначалася груповими егоїстичними інтересами. Для ФПГ характерне поєднання політичних, економічних і адміністративних складових. При цьому контроль над певними сегментами промисловості встановлювався через систему політико-адміністративного патронажу. Таким чином, особливий вплив на розвиток системи представництва групових інтересів у політиці сучасної України справляють фінансово-промислові групи. Їх діяльність вирішальним чином визначає основні параметри соціально-економічного розвитку, оскільки члени груп контролюють велику частку матеріального виробництва, сфери послуг та фінансових ресурсів. Навіть у випадку поступової переорієнтації основних ФПГ на публічні засоби відстоювання інтересів (цивілізоване лобювання, медіа-просування та ін.) їх вплив у сфері позаінституційної політики залишиться у найближчій перспективі домінуючим.

Диспропорційна парадигма функціонування груп інтересів в сучасній Україні виявляється фатальною не тільки для системи репрезентації інтересів, але й для подальшої ідентифікації політичної системи України як демократичної, оскільки економічні групи чинять шалений тиск на владно-інституційну підсистему політики. Вони мають виробничі, торговельні, комунікаційні або фінансові потужності (або комбінацію усіх чотирьох) у реальному (тіньовому або легальному) секторі економіки. Тому доцільно, на наш погляд, економічно орієнтовані групи інтересів називати «політико-економічними групами», оскільки дане визначення в більшій мірі характеризує економічні групи інтересів як політичне явище, цілком обґрунтовано робить їх частиною інституційної структури політики. Хоча деякі дослідники, зокрема дотримуються терміну «економічні групи інтересів у політиці», оскільки це акцентує на позаполітичній природі груп інтересів, більш чітко окреслює спрямованість інтересів. Це є досить досить спірним.

Тут важливо нагадати так звану «кримінальну революцію», в ході якої відбулось входження України в сферу і простір поширення кримінальних відносин і технологій сучасного світу. Цей процес відбувався одночасно на декількох паралельних рівнях: на вищому рівні — шляхом активного розподілу (приватизації) державної власності через механізми неконтрольованої суспільством боротьби за владу; на середньому — шляхом обслуговування перерозподілу власності владних нуворишів через реалізацію «замовних» політичних кампаній, іміджів, убивств, адаптацію інформаційної сфери і масової культури до потреб маніпулювання суспільством; на нижчому рівні

криміналізації верхів, який сприяв стихійному входженню широких верств в атмосферу ненормативності. Неминучим ідеологічним результатом таких процесів стає не тільки ігнорування, але й імпліцитне прийняття криміналізації всіх сфер людського буття як рішучого відходу від «відсталі архаїки» та прояву «пасіонарності», «ініціативи», «активності», зокрема нав'язування ідеї доброчинності «тіньового капіталу» як форми «первісного нагромадження».

На думку В. Биковця, економічно детерміновані групи інтересів в сучасній Україні мають низку істотних особливостей, що вирізняють їх з усього наявного масиву груп інтересів:

по-перше, це приватні корпоративні групи, що походять з державної галузевої структури економіки. На відміну від західних груп економічних інтересів (наприклад, американських та німецьких), що є зовнішніми стосовно держави гравцями політики, українські групові агенти досі намагаються відстоювати корпоративні інтереси як загальносуспільні і претендують на пряме залучення ресурсів держави. У поведінці даних груп спостерігається тенденція до прямого втручання у процес прийняття державних політичних рішень з метою забезпечення надприбутків безвідносно до економічної кон'юнктури та інтересів суміжних неекономічних секторів. Держава з її можливостями розуміється як додатковий механізм корпоративного зростання поряд з іншими традиційними чинниками (кон'юнктурою світових ринків, цінами на сировину та ін.) Результатом діяльності групових агентів економічних інтересів у політиці є створення постійного консолідованого тиску на суто політичний сегмент суспільства, що має наслідком втрату функціонального навантаження політики як сфери регулювання розвитку всього суспільства;

по-друге, поведінка економічних груп інтересів у політиці заснована на аналізі вигід та втрат і спрямована на «економізацію» політичної сфери. Шлях цивілізованого лобізму, що є довгостроковою і реальною альтернативою хаотичній системі відстоювання інтересів не є тактично економічно вигідним за умов, коли конкуренти мають можливість використання неформальних тіньових схем. Дана ситуація унеможливіє цілеспрямоване реформування системи представництва групових інтересів, оскільки диспропорція в бік економічних акторів зберігатиметься і надалі;

по-третє, представлений у політиці інтерес ФПГ виступає чинником, що обмежує простір діяльності уряду (правлячої владної команди) у цілеспрямованому реформуванні економічної сфери суспільства. Заходи владних центрів прийняття рішень можуть бути ефективно заблокованими у випадку, якщо вони не будуть збігатися з інтересами груп. Поступ у економічному і політичному реформуванні можливий лише за умов альянсу ряду груп інтересів та узгодженні ними напрямків, засобів та наслідків діяльності [12, 199-200].

Другим за ступенем впливу на політичні процеси в сучасній Україні після економічних груп інтересів є сектор відомчих (бюрократичних) групових інтересів. До даного підрозділу системи відстоювання групових інтересів у політиці відносяться ті випадки лобістської діяльності, що здійснюються представниками органів державного управління різної підпорядкованості та спрямування. Основою відокремлення їх від інших груп є обумовленість їх діяльності логікою внутрішніх потреб організаційних структур або персональними потребами їх членів. Лобістська діяльність бюрократичних груп інтересів особливо наочно проявляється на прикладах парламентського просування законопроектів, оскільки це найбільш публічна, доступна для спостереження сфера.

Важливим аспектом представницької діяльності бюрократичних груп інтересів в Україні слід вважати особливості регіональної владної еліти (що складається з поса-

довців органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування). Регіональні державно-управлінські еліти виступають особливими суб'єктами відстоювання групових інтересів в сфері політики, перебувають у пошуках оптимальних форм самоорганізації і захисту власних інтересів, обираючи шлях власної політичної реалізації: шляхом створення власних політичних партій чи організацій, комбінуючи складні схеми із загальнодержавними політико-економічними угрупуваннями чи просто зберігаючи нейтралітет. Сучасні регіональні політичні еліти фактично є нечисленними групами політиків, які володіють монополізованим правом на прийняття стратегічно важливих рішень для більшості регіонів. Перебування регіональних державно-політичних лідерів в пошуках оптимальних форм самоорганізації і захисту власних інтересів, призвело до набуття ними досвіду і самостійності, сприйняття своєї ролі не як чиновників, а як діячів регіонального масштабу.

Слід зазначити, що численні адміністративно-бюрократичні групи, переслідуючи різні цілі, створюють такий тиск щодо прийняття політичних рішень, що втрачається логіка державної політики з певних питань, саме тому не виправдано було б ідеалізувати інститут лобізму як найоптимальніший інститут у вирішенні нагальних проблем. Але водночас неможливо не визнавати його ролі щодо процесу оформлення, вираження, представництва інтересів у структурах влади, оскільки його легалізована форма дозволяє забезпечити репрезентацію прав, інтересів в органах влади, в певній мірі подолати безадресність та анонімність прийнятих рішень, зробити апарат державної влади більш відкритим для контролю з боку суспільства.

Одним з найбільш численних суб'єктів громадянської активності сучасної системи представництва інтересів в політиці України виступають профспілкові групи, які покликані артикулювати й агрегувати інтереси громадян. За даними Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова [14] чисельність членів профспілок в Україні складає понад 17 млн. осіб. Проте, реальними акторами відстоювання інтересів профспілок в політиці виступає обмежене коло осіб, що обіймають посади у керівництві даних організацій.

Окремим компонентом української системи представництва групових інтересів в політиці є громадські організації. Наявні групи відстоювання різноспрямованих інтересів у політиці сучасної України утворюють цілісну систему, що характеризується самовідтворюваністю за рахунок внутрішніх ресурсів та відокремленістю від інших компонентів політичної сфери. Групи інтересів виникають на основі агрегування базових галузевих інтересів, що не можуть реалізуватися поза межами політичної сфери. Вони становлять цілком специфічний компонент політичної активності, окремий різновид суб'єктів політичної системи.

Діяльність груп інтересів сучасної України має непередбачуваний характер, перебуває у фазі постійної трансформації форм, засобів та масштабів. Невизначений напрямок транзиту політичної системи, що за тривалий період так і не набула виразних рис усталеної демократії (і перебуває на стадії напівдемократії не дає змоги групам публічного (громадського) інтересу набути рівноправного статусу із тіньовими економічними групами. Специфічними рисами системи представництва групових інтересів на політичному рівні є слабкий зв'язок груп інтересів із громадянським суспільством і генетичний зв'язок із структурами державної влади.

Література:

1. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

1. 2. Подходы к интерпретации политического процесса // Категории политической науки. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – С. 321-331.
2. Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем.; Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайдено. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
3. Potter A.: Organised Groups in British National Politics. – Westport (Conn.), 1961. – 395 p.
4. Даль Р. Предпосылки возникновения полиархий / Р. Даль // Полис. – 2002. - № 6. – С. 34-57.
5. Парадокс Олсона // Д. Кола. Политическая социология / Пер. с фр.; Предисл. А.Б. Гофмана. – М.: ИНФРА М, Изд-во «Весь мир», 2001. - С. 133-136.
6. Парсонс Т. О социальных системах / Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Академический Проект, 2002. - 832 с.
7. Даль Р. О демократии / Пер. с англ. А.С. Богдановского; Под ред. О.А. Алякринского. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 208 с.
8. Дюверже М. Политические партии / Пер. с фр. – М.: Академический Проект, 2002. – 560 с.
9. Негосударственные институты в политической системе // Категории политической науки. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. - С. 294-320.
10. Blondel J. Comparing Political Systems. - London: Weidenfeld and Nicolson, 1973. – 746 p.
11. Биковець В.І. Представництво групових інтересів у політиці сучасної України / В.І. Биковець // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К. Знання України, 2006. – Вип.. 22. – С.191-202.
12. Рейтерович І. В. Політичний вимір діяльності ФПГ у державах перехідного типу / І.В. Рейтерович // Політичний менеджмент. - № 1. – 2005. – С. 70-77.
13. Шангіна Л. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова Профспілки України: давайте, дружити, але не чіпайте нас за майно // [Режим доступу: <http://www.ucers.org/ua/show/147/>].

Рецензенти:

доктор політичних наук, доцент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка – О.В. Батрименко

доктор політичних наук, професор, проректор Університету «Україна» – В.М.Бєбик

Стаття рекомендована до друку редколегією збірника наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Політологічний вісник». Протокол № 2 від 26 березня 2013 р.

ИНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Крицкалюк Назар Іванович

Аспірант кафедри політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна)
Nazar27@bigmir.net

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО: ПОНЯТИЕ И ПОДХОДИ КЪМ ОПРЕДЕЛЕНИЕТО

Крицкалюк Назар Іванович

Аспирант в катедрата по политология на
Киевския национален университет „Тарас Шевченко”, Украйна
Nazar27@bigmir.net

Анотация

Проанализирани са различните подходи към разбирането на концепта на гражданското общество в работите на чуждестранните и украинските учени, описан е генезиса и современните интерпретации на понятието «гражданско общество». Отбелязва се, че многовековната традиция на неговото изучаване засега не е позволила да се изработи единна и общоприемлива теоретическа концепция за неговото научно представяне. Полемиката за съдържанието и дефинициите на този феномен, неговата структура и функцията продължава, а представените в научната литература определения са прекалено многочислени и различно разбирани. В същото време по-голямата част от изследователите се съгласяват с тезиса, че за гражданското общество е характерна единна система от ценности, която фиксира неговото разграничаване от държавата, както чрез нарастване на свободата и разширяването на социалното равенство, так и чрез реструктуризацията и демократизацията на самата държава. Понятието «институт на гражданското общество» се разглежда като специфична форма на самоорганизацията на гражданите, която регулира процесите извън сферата на дейността на държавата чрез определени норми и правила. Показано е, че в определени аспекти украинското общество повтаря в «сгънат» и конспективен вид опита на западните страни, но в много отношения върви по свой път. За разлика от западните страни, където процесите на развитие на гражданското общество са били предимно постепенни и органични, гражданското общество в Украйна е значително по-фрагментарно, несбалансирано и в много от случаите амбивалентно, а взаимстването на едни или други организационни форми не винаги води до пълноценно развитие на тяхната съдържателна страна.

Ключови думи: гражданско общество, институционално измерение, държава, самоорганизация на гражданите, фрагментарност.

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА: ПОНЯТИЕ И ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ

Крицкалюк Назар Иванович

Аспирант кафедры политологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (Украина)
Nazar27@bigmir.net

Аннотация

Проанализированы различные подходы к пониманию концепта гражданского общества в работах зарубежных и украинских ученых, описан генезис и современные интерпретации понятия «гражданское общество». Отмечается, что многовековая традиция его изучения пока не позволила выработать единую и общеприемлемую теоретическую концепцию его научного представления. Полемика о содержании и дефиниции этого феномена, его структуры и функций продолжается, а представленные в научной литературе определения слишком многочисленны и разнопонимаемы. В то же время большинство исследователей соглашаются с тезисом, что для гражданского общества характерна единая система ценностей, которая фиксирует его разграничение с государством, как через возрастание свободы и расширение социального равенства, так и через реструктуризацию и демократизацию самого государства. Понятие «институт гражданского общества» рассматривается как специфическая форма самоорганизации граждан, которая регулирует процессы вне сферы деятельности государства через определенные нормы и правила. Показано, что в определенных аспектах украинское общество повторяет в «свернутом» и конспективном виде опыт западных стран, но во многом идет своим путем. В отличие от западных стран, где процессы развития гражданского общества были преимущественно постепенными и органичными, гражданское общество в Украине, значительно более фрагментарно, не сбалансировано и во многих случаях амбивалентно, а заимствования тех или иных организационных форм не всегда ведет к полноценному развитию их содержательной стороны.

Ключевые слова: гражданское общество, институциональное измерение, государство, самоорганизация граждан, фрагментарность.

INSTITUTIONALIZATION OF CIVIL SOCIETY: THE CONCEPT AND APPROACHES TO THE DEFINITION

Nazar Kritskalyuk

Graduate student of political science
Kyiv National University named after Taras Shevchenko (Ukraine)
Nazar27@bigmir.net

Annotation

Different approaches to understanding the concept of civil society in works of foreign and domestic scholars are analyzed; the genesis and modern interpretations of the concept of "civil society" through institutional dimension are shown. It is noted that the

centuries-old tradition of the study of civil society still hadn't managed to develop a common and overall acceptable vision, so the debate about the content of the definition of this phenomenon, its structure and functions continues, and present in scientific literature definitions are varied. At the same time, most researchers agree with the thesis that civil society is characterized by a single value system that fixes its division with the state, both through the increase of freedom and expansion of social equality, and through the restructuring and democratization of the state. The concept of "civil society institution" is regarded as a specific form of self-organization that regulates the processes beyond the scope of the state through certain rules and regulations. It is shown that in certain aspects Ukrainian society repeats in a "minimized" form the experience of Western countries, but in many ways it goes its own way. In contrast to Western countries, where all processes were mostly gradual and organic, the elements of civil society which occur in Ukraine are much more fragmented, not balanced and in many cases suffer a substantial ambivalence, and copying of certain organizational forms do not always lead to a development of their sense.

Keywords: civil society, institutional dimension, the state, the self-organization of citizens, fragmentation.

Українське суспільство переживає процес докорінної зміни соціально-економічної моделі розвитку, що безпосередньо впливає на всі сфери суспільного життя, його інститути, норми, цінності. Розгляд тенденцій суспільного розвитку крізь призму їх розуміння як складових трансформаційного процесу акцентує увагу на аспекті вдосконалення соціальних і політичних інститутів. Під кутом зору політичної реформації в центрі теоретичного осмислення та практичної діяльності постає проблема підвищення ефективності влади та раціоналізації політичної системи, що безпосередньо пов'язана з проблемою інституційної трансформації громадянського суспільства і його відносин з державою.

Виявлення специфіки української моделі інституціалізації громадянського суспільства представляються винятково актуальними в аспекті підвищення ефективності функціонування держави та механізмів її зв'язку з громадянським суспільством, її зміцнення як гаранта демократичного політичного режиму й забезпечення прав і свобод людини.

У сучасній політичній науці найбільш широку джерельну базу щодо вивчення громадянського суспільства та його інститутів становлять праці зарубіжних учених (А. Аг, Дж. Александер, А. Арато, Ю. Габермас, Е. Геллнер, В. Гелстон, Р. Дарендорф, Т. Карозерс, Дж. Кін, Дж. Коен та ін. Генеза ідеї громадянського суспільства, її теоретичний зміст достатньо повно представлені і в низці праць вітчизняних дослідників (В. Барков, Г. Зеленько, І. Кононов, І. Кресіна, Ф. Рудич, М. Рябчук, В. Цвих, Г. Щедрова та ін.). У даних дослідженнях виявлено, що громадянське суспільство перебуває в стадії формування окремих інститутів. Однак, відсутність власного досвіду й таких позитивних умов, як сформована правова держава і розвинена громадянська культура, значно ускладнюють даний процес. Це й обумовило необхідність дослідження проблеми інституціалізації громадянського суспільства в Україні, еволюцію поняття та визначення його сутності.

Громадянське суспільство є однією з ключових категорій сучасної політичної науки. Процеси, що протікають у ньому, значною мірою визначають зміст політики й напрямки її реалізації. Питання про генезис та сутність громадянського суспільства ще й зараз залишаються дискусійними. Одні вчені вбачають у громадянському суспі-

льстві синонім ринкових або інших форм приватного життя; інші - відносять ідею громадянського суспільства як автономного від держави утворення лише до ранньої ліберальної стадії розвитку капіталізму; представники ж ліберальної й помірковано консервативної традиції негативно сприймають ідею про поділ громадянського суспільства й держави, розглядаючи їх як взаємодоповнюючі одне одного інститути.

У громадянське суспільство входять громадяни, наділені певними правами та обов'язками перед суспільством, де кожен виступає не як підданий держави, а як приватна особа зі своїми власними цілями. Шлях до громадянського суспільства, розробка його концепції, власне формування та розвиток є складними і довгостроковими.

Сучасні теорії громадянського суспільства ведуть свій початок із античних часів і середньовіччя. Поняття «громадянське суспільство» у працях Платона, Аристотеля, Цицерона визначається як сукупність громадян, які мають спільну мету = добробут спільноти; а спільнота громадян є полісом. Ототожнюючи поняття «держава» і «громадянське суспільство», Цицерон зазначав, що «...надбанням громадянської общини, надбанням народу є держава. Але чим саме є громадянська община, як не силою-силенною людей, які пов'язані між собою» [1, 21]. У той час під політичним розуміли всі основні сфери життя суспільства: родину, релігію, освіту, мистецтво, художню літературу тощо. Громадянин мав жити і брати участь у політиці відповідно до законів та, не завдаючи шкоди іншим громадянам. Уже тоді виникло розуміння суспільства як сукупності громадян.

Давньогрецькі мислителі Платон і Аристотель не уявляли суспільне життя окремо від держави, оскільки це могло призвести до безладдя. Держава забезпечує функціонування права, отже, й справедливості. Суспільної згоди можна досягти завдяки наявності середніх верств населення. З цього приводу в трактаті «Політика» Аристотель пише: «Коли через відсутність середніх громадян чисельність незаможних переважає, держава потрапляє в небезпеку й швидко прямує до загибелі» [2, 444] та «Тільки там, де в складі населення середні верстви переважають або обидві крайності, або одну з них, державний лад може розраховувати на стійкість» [2, 444].

Видатний італійський філософ і політолог Нікколо Макіавеллі залишив по собі глибокі й актуальні ідеї щодо громадянського суспільства і держави. У його широко відомому творі «Державець» простежується описання елементів громадянського суспільства як спільності людей, що протистоїть державі, яка прагне підкорити життя суспільства [3, 69].

Принципово іншу концепцію громадянського суспільства висунули англійські філософи Томас Гоббс та Джон Локк, французькі просвітителі Шарль-Луї Монтеск'є, Жан-Жак Руссо, Шарль Алексіс де Токвіль, німецькі філософи Іммануїл Кант, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель та інші мислителі того часу.

Т. Гоббс, наприклад, у своїх творах «Філософські елементи вчення про громадянина» та «Левіафан» зазначив, що держава виникає внаслідок переходу від «природного стану» з «війною всіх проти всіх» до громадянського стану. Лише, домовившись про створення держави, уклавши суспільний договір, громадяни здатні домогтися спокою та порядку. Благо народу — вищий закон держави. А громадянське суспільство — це «союз індивідуальностей», колектив, в якому окремі люди набувають високих якостей [4, 331–332].

У дослідженнях французьких мислителів Ш.-Л. Монтеск'є і Ж.-Ж. Руссо знайшли своє втілення ідеї парламентаризму, законності, розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, що є невід'ємними умовами існування громадянського суспільства. Ж.-Ж. Руссо пропагував ідею суверенності волі народу. Теорії розподілу

влади він протиставляв власну систему постійно діючого в державі плебісциту для вирішення суспільно-політичних проблем. Поняття «держава» і «громадянське суспільство» в працях французького філософа виступають синонімами. Головною ознакою громадянського суспільства, на думку Ж.-Ж. Руссо, є участь кожного громадянина в державних справах та безумовне повновладдя народу [5].

Перше чітке відокремлення понять «громадянське суспільство» і «держава» в політичній науці пов'язане з ім'ям Гегеля. Визначаючи етапи еволюції форм людського співжиття, він дійшов висновку, що соціальне життя, яке властиве громадянському суспільству, принципово відрізняється від сім'ї та публічного життя держави. «Громадянське суспільство – зазначає Гегель – є диференція, яка виступає між сім'єю та державою, хоча розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави» [6, 228]. У сферу функціонування громадянського суспільства він включав ринкову економіку, соціальні класи, корпорації, інститути, що призначалися для забезпечення життєдіяльності суспільства й реалізації громадянських прав. Приватні інтереси представляють сім'я та громадянське суспільство, загальний інтерес – держава.

Особливо важлива роль у вивченні громадянського суспільства належить політичній науці. Саме вона розглядає його у взаємозв'язку з державою та в цілому з політичною системою. Громадянське суспільство виступає як постійний супутник та противага державі, яке повсякчас прагне вийти з-під її контролю. Саме на цих аспектах дослідження зосереджує увагу російський науковець К. С. Гаджисв. Він запропонував визначення громадянського суспільства як «...системи самостійних та незалежних від держави суспільних інститутів і міжособистісних відносин, які створюють умови для самореалізації окремих індивідів та колективів і завдяки яким виражаються й реалізуються приватні інтереси й потреби – індивідуальні та колективні» і акцентує увагу на тому аспекті, що громадянське суспільство можливе лише з моменту, коли громадянин, маючи певні права та обов'язки, усвідомлює себе членом суспільства, та несе відповідальність перед ним [7, 19].

На наш погляд, даний підхід щодо визначення громадянського суспільства за дисциплінарною належністю є достатньо приблизним та поверховим, оскільки базується на розмежуванні предметних галузей науки, на виділенні дисциплінарних ракурсів розгляду концепту «громадянське суспільство», що в сучасних умовах інтеграції наук є досить проблематичним.

Більш обґрунтованим та зваженим вважаємо підхід у дослідженні розвитку громадянського суспільства, який апелює до змістовних розходжень. В якості системоутворюючих ознак такого суспільства науковці пропонують високий рівень самоорганізації, особливий якісний стан суспільних зв'язків та громадянської взаємодії, вільну та добровільну участь у суспільно-політичних процесах, незалежність або автономність індивідів як суб'єктів суспільно-політичного життя, наявність реальних громадянських прав та свобод, самореалізацію людини як громадянина тощо.

Прикладом інтерпретацій такого роду можуть бути наступні визначення громадянського суспільства. Так, американський учений П. Андерсон вважає його «... практичним полем дії дуже автономних недержавних інститутів» [8, 26]. Відомий російський дослідник А. Мігранян наголошує, що це – «... сфера спонтанного самовиявлення вільних індивідів і асоціацій, що сформувалися добровільно, та організацій громадян, що обмежені необхідними законами від прямого втручання й довільної регламентації діяльності цих громадян з боку органів державної влади» [9, 67]. Найбільш поширеною точкою зору щодо розуміння громадянського суспільства є його ототожнення з позадержавною сферою.

На нашу думку, в науковій літературі ще не дістало широкого розповсюдження визначення громадянського суспільства як приватної сфери людської діяльності, незалежної від держави та суспільних структур. Вважається, наприклад, що громадянське суспільство існує в рамках приватної сфери, тобто у вигляді таких інститутів як сім'я, приватні підприємства, профспілки, клуби, місцеві співтовариства тощо. У зміст поняття «приватна сфера» вбирається все різноманіття індивідуальних та групових інтересів, а також відповідні їм засоби реалізації. Відштовхуючись від поділу на «публічне» й «приватне», в даній традиції політику розуміють як діяльність держави. Отже, всі види діяльності, в яких люди можуть задовольняти свої інтереси і потреби власними силами, видаються свідомо «неполітичними».

Угорський дослідник А. Аг пропонує розширити зміст поняття «громадянське суспільство», протиставляючи цим його не державі, а інституційному суспільству загалом. З цієї точки зору, воно розглядається як «...та сфера, де виникають нові рухи, щоб зрештою утвердитися в якості нових інститутів та нових сфер» [8, 40]. Таке суспільство відрізняється багатством та різноманітністю організованих форм, охоплюючи різні спонтанно організовані союзи, представництва інтересів та квазі-інститути.

У свою чергу, американський соціолог і політолог А. Сейлс намагається провести межу між приватною та державною сферами. Приватна сфера складається, на його думку, як із приватних відносин людей один із одним, так і з міжіндивідуальних відносин та деперсоналізованих відносин різних асоціацій та об'єднань громадянського суспільства [8, 58]. Вони базуються на автономії індивідів, на їх вільному та добровільному об'єднанні в групи й вільному виході з них. Державна сфера включає відносини панування та підкорення, регулювання та субординації. На відміну від приватної сфери, держава є провідним інститутом, який організовує політичне, економічне і духовне життя країни, забезпечує баланс інтересів громадян.

У своєму дослідженні А. Сейлс узагальнює сучасні уявлення про громадянське суспільство як певну сферу соціуму. «Це сфера соціального асоціювання та інтеграції, де відбувається посередництво між індивідами та групами, між групами та соціальними інститутами, між соціальними, економічними та політичними інститутами. Це сфера, в якій, на його думку:

- формуються соціальна ідентичність та нові стилі життя;
- продукується громадська думка та конфлікти, які з неї витікають;
- наявна диверсифікованість, практично розколотість;
- первинні зв'язки існують тільки з державою, потім із транснаціональною економічною системою, але ж більшою мірою вони виявляються в повсякденному житті;
- наявні суттєві зв'язки з демократичними системами як умова їхнього існування та розвитку» [8, 65].

Таким чином, незалежно від різноманітних підходів щодо визначення сутності громадянського суспільства, представники вищезазначених теорій приходять до висновку, який висловив американський дослідник П. Андерсон. На його думку, громадянське суспільство «... є необхідним практико-індикативним поняттям, яке визначає всі ті інститути та механізми, що виходять за рамки держави в точному значенні слова...» [8, 26].

В українській політичній науці вчені почали розробляти категорію «громадянське суспільство» з середини 90-х років минулого століття. В умовах демократизації політичного життя були розпочаті дослідження таких аспектів проблеми, як генеза громадянського суспільства, його сутність, структура й функції, взаємодія з соціаль-

ною, правовою державою за умов модернізації суспільно-політичного життя, питання розвитку політичної активності громадян тощо. Дану проблематику запропонували Ю. Москаленко, Я. Пасько, М. Рябчук, Г. Щедрова та ін.

Аналогічної точки зору дотримуються й Т. Ковальчук, яка вважає, що «...громадянське суспільство – це комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різномірні цінності, інтереси й потреби членів суспільства» [10, 56-57]. Виходячи з того, що в центрі суспільства знаходиться людина, яка є його первинною й головною клітиною й основною діючою ланкою, громадянське суспільство – це вся сукупність людських відносин і відповідних формальних і неформальних суспільних інститутів, які опосередковують її приватне життя і через які вона задовольняє свої потреби й інтереси.

У ряді праць категорія «громадянське суспільство» розглядається як один із принципів демократичної, правової держави. Так, О. Богінч розуміє громадянське суспільство як таке, члени якого пов'язані між собою належним їм на правах власності майном (іншою власністю) на засадах рівності й автономності, вони не мають над собою іншого авторитету, окрім власної волі. Держава у цьому випадку спрямовує свої дії лише на захист їх об'єктивних прав, підтримку потрібної рівноваги між приватними та публічними інтересами [11, 66].

Досить своєрідні акценти у вивченні концепту «громадянське суспільство» ставлять українські дослідники С. Телешун та В. Бебик.

Так, С. Телешун запропонував концепцію побудови не традиційного громадянського суспільства, а саме його нової форми – «...мультимедійного суспільства з новою класифікацією суб'єктів політичного процесу, чітко визначеними дефініціями права і власності», суспільства, відкритого для обміну інформацією [12, 122].

В. Бебик досліджує глобальне громадянське суспільство і пропонує розглядати його, як планетарну сукупність усіх громадян світу, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що перебувають за межами новоствореної глобальної держави, її директивного регулювання і регламентації, але гарантуються і охороняються згаданими вище політичними структурами глобальної держави [13, 58].

Аналіз сучасних підходів до визначення поняття «громадянське суспільство», які постають у дискусіях із різноманітних проблем процесу модернізації суспільного життя доводить, що громадянське суспільство належить до категорій, осмислення яких вимагає нових сучасних інтерпретацій. Протиріччя існують у трактуваннях змістовно-функціональних параметрів даного феномену, в уявленнях про взаємозв'язок його інститутів із державою, у баченні перспектив становлення глобального громадянського суспільства тощо.

Дослідники роблять висновок, що «...громадянське суспільство й демократична держава ніколи не розглядалися як серйозні протилежності. Навпаки, завжди була потреба у поєднанні їхньої мети й інтересів» [13, 25]. Так, Г. Щедрова акцентує увагу на тезі, що громадянське суспільство є базисом держави, ініціює в ній необхідні назрілі зміни. У свою чергу високий рівень розвитку громадянського суспільства забезпечує демократичність держави [14, 119].

Науковці визначають стартові умови, спільні та відмінні риси в процесі формування громадянського суспільства. «В Україні, як і в ряді інших республік, об'єднання гасел демократії й національного суверенітету сприяло мобілізації значної частини населення на боротьбу з монополією КПРС на владу. Таким чином, національний фактор став каталізатором демократичного руху. Проте в Україні, на

відміну від більшості країн Центральної і Східної Європи й Прибалтики, під впливом національно-демократичних сил перебувало не більше чверті електорату, передусім у західному й центральному регіонах». Тому деєтатизація суспільства стає головним завданням у процесі трансформації. Українська дослідниця М. Патеї-Братасюк вважає, що саме «...громадянське суспільство нам необхідне як організована конструкторивна противага державному тиску загалом і паразитуючому бюрократичному апарату, зокрема...» [15, 3].

Учені також роблять акцент на гуманістичному потенціалі громадянського суспільства, ролі моралі в формуванні ціннісних підвалин. Вони справедливо відзначають глибоку кризу в суспільстві, яка виражається в соціальній безпорадності, суспільній інерції, апатії, цинізмі тощо.

До останнього часу інституціалізація та інституційне середовище не були предметом спеціальних досліджень і розглядалися лише в контексті завдань, які пов'язувалися з вивченням феномену громадянського суспільства. Прискорення розвитку соціально-політичних процесів стало рушійним фактором, який підвищує значущість інституційної складової. Інституційні зміни стають суттєвим чинником, дослідження якого проводяться не тільки на макро- та мезорівнях. Усе частіше аналіз стану й динаміки інституціалізації вводяться в процедури стратегічного планування.

Дослідження стану та розвитку інститутів громадянського суспільства, властивих їм функцій і механізмів діяльності, тобто окремих етапів інституціалізації, здійснюють Ю. Ганжуров, Ю. Загородній, Г. Зеленько, Л. Кравченко, В. Селіванов, О. Скрипнюк, Є. Щербенко та ін.

Громадянське суспільство та держава регулюють відносини між собою за допомогою ряду інститутів, до яких належать і об'єднання підприємців, професійні спілки, товариства споживачів, благодійні товариства, бізнесові спілки та асоціації тощо. До цього переліку слід додати «третій сектор», або об'єднання громадян (інститути громадянського суспільства), які формуються за їх ініціативою для досягнення соціально значущих некомерційних цілей. Це — вся сукупність неурядових та некомерційних організацій [16, 27]. «Саме наявність потужного пласта, так званого «третього сектора», який забезпечує узгодження та реалізацію інтересів різних соціальних груп, є головною фундаментальною ознакою громадянського демократичного суспільства» [17, 19]. Він має стати реальним фактором у розвитку сучасного суспільства та рівноправним партнером держави й інших політичних інститутів у процесі реалізації інтересів громадян.

Гальмом у становленні громадянського суспільства стає відсутність зворотнього зв'язку між політико-владними інститутами й суспільством через нерозвиненість політичних партій. Україна виявилася приреченою на тривалий і суперечливий модернізаційний процес із численними відхиленнями. До того ж, головним завданням політичних партій на сучасному етапі розвитку України є сприяння реалізації політичних амбіцій конкретних осіб. Політичні партії є тільки формою, інструментом, «оболонкою» для юридичного оформлення бажання тих або інших політиків прийняти участь у розподілі державних посад.

Становленню інститутів громадянського суспільства перешкоджає й нерозвиненість «соціального ресурсу», який виражається в неадекватному рівні загальної і політичної культури, соціальній пасивності громадян та нездатності політичної еліти ставити інтереси суспільства вище власних інтересів і амбіцій.

Отже, на наш погляд, розглядаючи діяльність окремих інститутів громадянського суспільства як форми самоорганізації громадян, пов'язаної з реалізацією власних спільних інтересів та задоволенням потреб у економічній, соціальній, політичній,

культурній сферах, дослідникам бракує представлення цілісної картини формування, структурування та функціонування системи інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні. Інституціоналізація як процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб залишається теоретично не достатньо розробленим процесом на концептуальному рівні.

Література:

1. Цицерон. Диалоги: О государстве: О законах / Цицерон ; [пер. с латин. изд. подгот. И. Н. Веселовский]. — М.: Наука, 1996. — 224 с.
2. Аристотель : соч. в 4 т. / [пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура]. — М. : Мысль, 1983. — (Филос. наследие). Т. 1. Политика. Афинская полиция. — 1983 — 482 с.
3. Макиавелли Н. Государь / Николло Макиавелли — М. : Планета, 1990. — 79 с.
4. Гоббс Т. Сочинения : в 2-х т. / Томас Гоббс. — М. : Мысль, 1991. Т. 1. — М., 1991. — 731 с.
5. Монтескье Ш. Избр. произведения / Ш. Монтескье ; [общ. ред. проф. М. П. Баскина. Примеч. О. С. Миндлинной]. — М., Госполитиздат, 1955. — 800 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Георг Вильгельм Фридрих Гегель ; [пер. с нем. ред. и сост. Д. А. Каримов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц]. — М. : Мысль, 1990. — 524 [2] с.
7. Гаджиев К. С. Политическая наука : пособие. — М. : Сорос — Междун. отношения, 1994. — 400 с.
8. Гражданское общество : реф. сбор. / Рос. акад. управл. ; [Аг А., Арато А., Андерсон П. и др.] ; отв. ред. Г. И. Иванов. — М. : РАУ, 1994. — 65 с.
9. Политологический словарь : в 2-х част. / [сост. В. А. Варьвдин; научн. ред. и руковод. автор. кол-ва А. А. Мигولاتьев]. — М. : Луч, 1994. - Ч. 1. — М., 1994. — 208 с.
10. Громадянське суспільство в Україні : проблеми становлення / В. Ф. Сіренко, В. І. Тимошенко, Т. І. Ковальчук та ін. — К. : Логос, 1997. — 122 с.
11. Богінч О. Л. Громадянське суспільство як основа функціонування правової держави / О. Л. Богінч // Правова держава. — 1995. — № 6. — С. 65—69.
12. Телешун С. О. Державний устрій України: проблеми теорії і практики / Телешун С. О. — Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. — 344 с.
13. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі : навч. – метод. посіб. / [В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтярьова та ін.] ; за заг. ред. В. Бебика – К. : ІКЦ Леста, 2006. – 248 с.
14. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко]. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
15. Патай-Братасюк М. Г. Громадянське суспільство: сутність, генеза, ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України / Патай-Братасюк М. Г., Довгунь Т. І. — Тернопіль : Мандрівець, 1999. — 254 с.
16. Хуснутдінов О. Громадський рух як рушійна сила формування громадянського суспільства (Третій сектор в Україні. Теоретично-правові та практичні аспекти розвитку) / Хуснутдінов О. — К. : ФПУ, 2000. — 47 с.
17. Ганжуров Ю. ЗМІ як інститут громадянського суспільства / Ю. Ганжуров // Наукові записки Інституту політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К., 2004. — Вип. 25. — С. 63–74.

Рецензенти:

доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри державного управління
Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Д.В. Неліпа

доктор політичних наук, професор, проректор Університету «Україна» – В.М.Бєбик

Стаття рекомендована до друку редколегією збірника наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Політологічний вісник». Протокол № 2 від 26 березня 2013 р.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ И ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА КИТАЙ В ЦЕНТРАЛНА АЗИЯ

Мурашкина Марияна Зиновиевна,

аспирантка в Института за световна икономика и международни отношения (Киев)
m-kryvoglava@mail.ru

Анотация

Анализирант се стратегическите интереси на Пекин в Централна Азия в контекста на нарастване на потенциала на КНР като един от водещите световни икономически и политически играчи. Разглеждат се основните подходи на китайските, руските, европейските, американските изследователи към оценката на интересите на КНР в региона и политиката на Пекин по тяхната реализация. Разглеждат се ключовите въпроси, представляващи интерес за Пекин в контекста на сътрудничеството с държавите от региона, в частност, проблемите на уйгурския сепаратизъм, доставянето на енергоносители, интензификацията на търговското взаимодействие.

Показано е, че китайският инструментариум на закрепване на влиянието в Централна Азия съществено се отличава от американския и руския, а главно «оръдие» за достигане от Пекин на стратегическите интереси се явяват инвестициите в икономиката на страните от региона, предимно в енергийните и инфраструктурните проекти, а също така и в изгодното кредитиране.

Ключови думи: Централна Азия, КНР, Шанхайската организация за сътрудничество, стратегическите интереси, външна политика.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ И ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КИТАЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Мурашкина Марьяна Зиновьевна,

аспирантка Института мировой экономики и международных отношений (Киев)
m-kryvoglava@mail.ru

Аннотация

Анализируются стратегические интересы Пекина в Центральной Азии в контексте наращивания КНР потенциала одного из ведущих мировых экономических и политических игроков. Рассматриваются основные подходы китайских, российских, европейских, американских исследователей к оценке интересов КНР в регионе и политики Пекина по их реализации. Рассматриваются ключевые вопросы, представляющие для Пекина интерес в контексте сотрудничества с государствами региона, в частности, проблемы уйгурского сепаратизма, поставок энергоносителей, интенсификации торгового взаимодействия.

Показано, что китайский инструментарий закрепления влияния в Центральной Азии существенно отличается от американского и российского, а главным «орудием» достижения Пекином стратегических интересов являются инвестиции в экономику стран региона, преимущественно, в энергетические и инфраструктурные проекты, а также льготное кредитование.

Ключевые слова: Центральная Азия, КНР, Шанхайская организация со-

STRATEGIC INTERESTS AND FOREIGN POLICY CHINA'S IN CENTRAL ASIA

Mariana Murashkina,

graduate of the Institute of World Economy and International Relations (Kyiv)
m-kryvoglava@mail.ru

Annotation

Strategic interests of Beijing in Central Asia are analyzed in the context of strengthening China's capacities as one of leading economic and political players. The main approaches of Chinese, Russian, European, American researchers to estimate the interests of China in the region and Beijing's policy to implement them are considered. The key issues of Beijing's interests in cooperation with the countries of the region are considered, in particular, the problem of Uyghur separatism, energy supplies, intensifying of trade interaction.

It is shown that the Chinese main tools to strengthen its influence in Central Asia differ much from those of the U.S. and Russia. The main "weapons" to achieve Beijing's strategic interests in the region are investments, primarily in the energy and infrastructure projects, as well as soft loans.

Keywords: Central Asia, China, Shanghai Cooperation Organisation, strategic interests, foreign policy.

Государства Центральной Азии имеют важное геостратегическое значение для Пекина в контексте наращивания КНР потенциала одного из ведущих мировых экономических и политических игроков. Влияние на центральноазиатский регион будет означать признание усиленного статуса обновленного Китая, который, по словам заместителя директора Института Дальнего Востока Российской Академии Наук С.Лузянина, сейчас находится в процессе «преодоления узкого регионализма во внешней политике» и «преодоления комплекса развивающегося государства» [1].

Неудивительно, что в современной китайской аналитической и политологической мысли значительное внимание уделяется центральноазиатской проблематике, в частности, усилению сотрудничества Китая со странами региона, а также соперничеству Китая, США и России за влияние в регионе. Среди авторов, исследующих данную тематику, следует отметить работы таких авторов, как: Бао И, Ван Цзисы, Гу Гуанфу, Ли Лифан, Лю Цзайци, Лю Цинцай, Пань Гуан, Сан Чжуанчжи, Сю Линг Ву, Ся Ишань, Ся Липин, Хак Инь Ли, Хе Вейган, Цзянь Сиюань, Цзянь-Синь Чен, Чжан Байцзя, Чжан Дегуан, Чжао Хуашен, Чженьху Ван, Чжоу Ихуан, Чи-Лин Ян и других.

Стратегия Китая в отношении Центральной Азии вполне логично представляет значительный интерес для российских исследователей, в частности, отмечу работы таких авторов, как К.Ануфриев, Р.Гумеров, В.Гусейнов, С.Демиденко, С.Ермаков, С.Жуков, А.Имангазиев, А.Казанцев, И.Комиссина, В.Корсун, А.Куртов, Д.Мальшева, А.Матвеева, Р.Мукимджанова, М.Наринский, В.Наумкин, Н.Омаров, О.Подолько, Д.Попов, О. Резникова, П.Савкин, А.Свечников, Н.Серебрякова, В. Терехов, А.Токтомушев, С.Чаплинский. Особое внимание соотношению интересов

России и Китая в центральноазиатском регионе и возможностям взаимовыгодного сотрудничества двух великих держав в регионе уделяют в своих работах А. Воскресенский, В.Киндалов, О.Лиманов, С.Лузянин, В.Матяш, Л.Моисеев, В.Парамонов, Ю.Песков, А.Строков, О.Столповский.

Ряд работ, в которых исследуется внешняя политика КНР в отношении Центральной Азии, опубликовали украинские исследователи, среди которых: А. Гончарук, В.Гусаков, Р.Джангужин, М.Дорошко, Е.Каминский, Б.Канцелярук, С. Кравченко, П.Ленский, О.Маначинский, Ю.Павленко, Б.Парахонский, Ю.Пахомов, О. Сенченко, Р.Сыринский, М.Таран, И.Ткаченко, С.Толстов, С.Федуняк, С.Шергин, Н. Шпакова и другие.

Внешнюю политику КНР в отношении стран центральноазиатского региона также широко исследуют американские и европейские авторы, среди которых особый интерес представляют основательные труды таких аналитиков, как С.Бланк, Е.Вишник, Л.Джонсон, Д.Керр, М.Лараель, Р.Лел, Р.Н.Мунро, Дж.П.Фам, Д. Р. Шпехлер, М. К. Шпехлер. Экономическую активность Китая как основу стратегии усиления влияния в Центральной Азии анализируют такие исследователи, как: А.Андреси, М. Кларк, Т.Маркетос, М.Оресман, С.Пейруз, Н.Сванстром, Дж. Раболленд, К.Шейвс и другие.

Ряд интересных работ, посвященных стратегическим интересам и внешней политике Китая в Центральной Азии, опубликовали исследователи из самых центральноазиатских государств. Среди работ последних лет особо следует отметить монографии профессора Казахстанского института стратегических исследований К.Сыроежкина и профессора Киргизско-Российского Славянского университета А. Князева, труды таджикских исследователей А.Баховадинова и Х. Додихудоева, киргизской исследовательницы З.Мураталиевой.

С момента обретения независимости государства Центральной Азии стали открытыми для китайского влияния, особенно Таджикистан, Казахстан и Кыргызстан, имеющая общую границу с Китаем. Ключевыми вопросами, представляющими для Пекина интерес в контексте сотрудничества с государствами региона в 1990-х гг. были проблемы уйгурского сепаратизма, разделенных наций, поставок энергоносителей, интенсификации торгового взаимодействия. Много народностей Центральной Азии имеют общее историческое корни с населением Синьцзян-Уйгурского автономного района Китая, значительная часть которого – мусульмане, что может подпитывать сепаратизм и национально-религиозный экстремизм. Стоит отметить, что в Казахстане и Кыргызстане проживает около 300 тыс. уйгуров [2, с.575]. В КНР уйгурских сепаратистов представляют как составную часть международного терроризма, для борьбы с которым требуется привлечение ресурсов глобальной антитеррористической кампании [3, с.332].

Китайский исследователь, сотрудник Московского центра Карнеги Чжао Хуашен так определяет основные цели КНР в Центральной Азии: борьба с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, обеспечение безопасности в приграничных районах, поддержка стабильности во всем регионе, содействие региональному экономическому развитию; предупреждение установления монопольного контроля над регионом со стороны враждебных Китаю государств и появления в регионе военных союзов, имеющих антикитайскую направленность; создание условий для доступа к энергетическим ресурсам региона [4, 50].

Сотрудники Отдела стратегических исследований Шанхайского института международных проблем Ся Липин и Цзян Сиюань в монографии «Мирное возвышение Китая» отмечают, что развивая всесторонние связи с государствами Цен-

тральной Азии, Китай сможет уменьшить элементы непредсказуемости в сфере собственной пограничной безопасности [5]. Тайваньские исследователи Хен Минг-Те и Тони Тай-Гин Лиу в статье «Внешняя политика Китая в Центральной Азии» пишут, что Пекин действительно заинтересован в мире и стабильности в регионе, ведь это отвечает интересам Китая, которому нужны среднеазиатские нефть и газ и который стремится развивать торговлю с регионом [6].

Именно в контексте совместной борьбы против экстремизма и сепаратизма в апреле 1996 г. в Шанхае было подписано соглашение об укреплении доверия в военной области в районе границ, что положило начало возникновению так называемой «Шанхайской пятерки» (Китай, Россия, Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан), которая после саммита 16 июня 2001 г. и присоединения к процессу Узбекистана превратилась в Шанхайскую Организацию Сотрудничества. Впоследствии был создан Единый антитеррористический центр ШОС, подписан документ о безъядерной зоне в Центральной Евразии. В июне 2004 г. на саммите ШОС в Ташкенте между Китаем и Узбекистаном было подписано Соглашение о сотрудничестве в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. Этот документ имел особое значение для Китая, поскольку предусматривал запрет на создание в Узбекистане уйгурских организаций, выступающих за независимость Синьцзяна.

Как отмечают российские исследователи, для Китая Центральная Азия является «стратегическим тылом» и «буферной зоной» в сферах безопасности, энергетики, рынков сбыта, транзитных коридоров, противодействия влиянию Запада [7; 8]. Также углубление отношений с Центральной Азией связано с развитием отсталых районов самого Китая, особенно Синьцзяна. Эксперты также отмечают, что для Китая Центральная Азия – «важный фактор в нейтрализации Индии и формировании связей между азиатскими союзниками» [9]. Пекин последовательно реализует проект по окружению важного конкурента – Индии путем втягивания в свою систему союзов Пакистана, Бангладеш, Мьянмы, Шри-Ланки, попыток распространить свое влияние на Афганистан. Пекин также стремится установить сухопутное транспортное сообщение с Ираном – таким образом будут созданы условия для строительства нефте- и газопроводов с Ближнего и Среднего Востока, что позволит Пекину обезопасить себя от нападений пиратов на танкеры с сырьем и гипотетической блокады со стороны Индии, которая стремится установить свою гегемонию в бассейне Индийского океана.

Китайский инструментарий закрепления своего влияния в Центральной Азии и достижение стратегических интересов существенно отличается от американского и российского. Главным орудием Китая являются инвестиции в экономику стран, преимущественно, в энергетические и инфраструктурные проекты, горнодобывающую отрасль, льготное кредитование. Китайские инвестиции часто вкладываются в те сферы, которые рассматриваются западными инвесторами как рискованные. По некоторым оценкам, по состоянию на 2010 г. объем китайских инвестиций в Центральную Азию составлял 15 млрд. долларов, а китайский товарооборот со странами региона превышал 20 млрд. долларов [1]. В 2012 г. КНР являлась крупнейшим торговым партнером для всех стран региона, кроме Узбекистана (в последнем Китай незначительно опередила по объемам торговли Россия).

Массированная экономическая экспансия обеспечивает Китай надежным фундаментом для «привязки» государств региона и доминирование в нем. Отдельные эксперты предполагают, что в рамках политики усиления влияния на регион, Пекин также стимулирует миграцию китайцев в страны Центральной Азии, в частности в Казахстан [10, 157].

Растущая экономика Китая требует все больше газа и нефти. Уже по состоянию на 2012 г. потребности Китая в газе составляли более 120 млрд. кубометров в год, и по прогнозам экспертов, через пять лет эта цифра удвоится [11]. КНР удалось достичь значительных успехов в реализации своей энергетической стратегии в центральноазиатском регионе. Важными преимуществами Пекина стали способность быстро принимать политические решения и экономические возможности безотлагательно переходить к их реализации.

Одним из крупнейших достижений Пекина стало открытие в конце 2009 г. трубопровода длиной 7 тыс. км из Туркменистана, проходящего через территории Узбекистана и Казахстана. Уже в 2010 г. поставки туркменского газа в Китай составили около 5 млрд. кубометров, причем по цене 192 долларов за кубометр, тогда как «Газпром» в том году же закупил у Туркменистана 11 млрд. кубометров по 240 долларов [12]. Реализация этого проекта стала возможной после подписания президентом Туркменистана С.Ниязовым соответствующего договора в Пекине в 2006 г., а также подписания соответствующих договоров между Китаем, Казахстаном и Узбекистаном. В 2007 г. состоялся визит нового президента Туркменистана Г. Берdimухаммедова в Китай, по итогам которого были подписаны соглашения о разделе продукции на газовом месторождении Багтыярлык на правом берегу Амударьи между «Китайской национальной нефтяной корпорацией» (CNPC) и Государственным агентством по управлению и использованию углеводородных ресурсов при президенте Туркменистана, а также о поставках государственным концерном «Туркменгаз» корпорации CNPC по 30 млрд. кубометров газа ежегодно в течение 30 лет. В 2008 г. в Ашхабаде было подписано соглашение об увеличении пропускной способности трубопровода в Китай до 40 млрд. кубометров газа в год, а впоследствии, во время последнего визита президента Туркменистана в Китай была достигнута договоренность о возможности доведения к 2015 г. поставок газа до 65 млрд. кубометров в год.

Среди других значительных успехов Пекина в борьбе за центральноазиатские энергоресурсы – строительство китайско-казахстанского нефтепровода, церемония начала строительства которого состоялась в сентябре 2004 г., а первая очередь – Атасу-Алашанькоу с пропускной способностью 10 млн. тонн в год – была завершена уже в конце 2005 г. В 2006 г. начались промышленные поставки нефтяного сырья до китайской границы, а оттуда – по китайскому нефтепроводу к нефтеперерабатывающему комплексу Душаньцзы в Синьцзян-Уйгурском автономном районе. В 2007 г. китайская CNPC подписала соглашение о расширении нефтепровода Атасу-Алашанькоу, и уже в том же году было официально начато строительство второй очереди. Доля китайских компаний в общем объеме добычи нефти в Казахстане почти сравнялась с долей национальной компании «КазМунайГаз». CNPC выкупила крупнейшую в Актюбинской области компании «Актобемунайгаз», приобрела акции казахстанской «Каражанбасмунай». По итогам визита президента Казахстана Н.Назарбаева в Пекин в 2009 г. была подписана пакетная сделка, гарантирующая Китаю поставки казахстанской нефти и 49% акций крупной нефтедобывающей компании «Мангистаумунайгаз».

Кроме добычи энергоносителей, Китай также заинтересован в развитии транзитных возможностей центральноазиатских стран, поскольку это даст ему возможность расширить экспорт своих товаров в страны Ближнего Востока и Европы, не говоря уже о постоянном росте экспорта китайских товаров в сами государства Центральной Азии. В частности, Пекин заинтересован в строительстве новой трансконтинентальной автомагистрали, которая через территорию Казахстана и Узбеки-

стана свяжет Китай с портами Каспийского моря, а также трансконтинентальной железнодорожной магистрали Китай-Казахстан-Россия-Беларусь-Польша-Германия. Важной для Пекина является реализация проекта железнодорожной магистрали Китай-Казахстан-Туркменистан-Иран-Турция-Европа, унифицированной под европейские стандарты.

При участии китайских инвесторов идет строительство новых международных пограничных переходов между Китаем и Казахстаном. Естественный интерес китайских инвесторов вызывает Транспортная стратегия Республики Казахстан до 2015 г., которая предусматривает ряд инфраструктурных проектов по строительству новых железнодорожных линий [13]. В частности, строительство веток Корғас-Жетыген, Мангышлак-Баутино, Ералиев-Курык позволит обеспечить перевозку грузов в китайском направлении объемом до 18 млн. тонн в год.

Также китайские инвесторы и строительные компании проявляют заинтересованность в возведении автомобильных транспортных путей, соединяющих западные провинции Китая с Кыргызстаном и Таджикистаном, через эти страны – далее в Узбекистан и Туркменистан, а в перспективе – соединят КНР через Центральную Азию с Ираном и Турцией. В 2000 г. заработала автомобильная трасса Пекин-Кашгар-Ош-Ташкент, которая проходит через территории Китая, Кыргызстана и Узбекистана. Ведется работа над реконструкцией автодороги Ош-Сарыташ-Икештам, с перспективой ее продолжения на Андижан в Узбекистане. В 2005 г., с помощью китайской стороны, завершилось строительство автомобильной дороги Кашгар-Хорог, что помогло Таджикистану частично избавиться от транзитной зависимости от Узбекистана. Новая автотрасса Таджикистан-Китай позволяет транспортировать в Афганистан китайские товары, которые ранее доставлялись через Индийские порты. Китай также намерен в ближайшие годы, совместно со своими центральноазиатскими партнерами, существенно увеличить количество пограничных переходов с выходом на автомагистрали.

Одним из главных инструментов влияния Китая на Центральную Азию является Шанхайская организация сотрудничества, в которую входят все государства региона, кроме Туркменистана, провозгласившего нейтралитет. Россия на данном этапе объективно не имеет возможности выделять столько ресурсов в рамках ШОС, как может позволить себе Китай. С началом мирового финансового кризиса Китай предложил создать в рамках ШОС антикризисный стабилизационный фонд в размере 5 млрд. долларов, с целью инвестирования в инфраструктуру государств Центральной Азии. Россия выступила с альтернативным вариантом антикризисной программы в рамках СНГ. В ответ Китай в 2009 г. самостоятельно создал стабилизационный фонд размером в 10 млрд. долларов для инвестиций в страны Центральной Азии [14, 157].

Российские исследователи И.Комиссина и А.Куртов справедливо отмечают, что хотя ШОС изначально создавалась с целью совместной защиты границ, практически сразу ее деятельность получила и экономическую направленность. Уже через несколько месяцев после создания организации, на первой встрече в Алма-Ате премьер-министры государств-членов ШОС подписали Меморандум об основных целях и направлениях регионального экономического сотрудничества и запуске процесса создания благоприятных условий в области торговли и инвестиций [15]. В 2003 г. главы правительств стран-участников ШОС подписали Программу многостороннего торгово-экономического сотрудничества на 20 лет, в качестве долгосрочной цели которой является создание зоны свободной торговли. В рамках ШОС действует механизм проведения регулярных встреч министров экономики и торговли.

Пекин продвигает в рамках ШОС значительную часть своих энергетических, транспортных, транзитных проектов. В частности, в июне 2012 г. во время встреч в рамках саммита ШОС в Пекине руководство Китая подписало ряд соглашений об инвестициях, поставках энергии в привилегированных отношениях с Узбекистаном, Таджикистаном, Кыргызстаном, что усилит присутствие Пекина в энергетическом секторе центральноазиатских стран. Около сорока торговых сделок заключил в ходе саммита Китай с Узбекистаном на общую сумму инвестиций в 5,2 млрд. долларов. Также была достигнута договоренность, что Китай предоставит Таджикистану кредит в 50 млн. долларов для модернизации дорог и инфраструктуры, и 150 млн. юаней – для экономического развития, Китайская национальная нефтяная корпорация заключила договор по эксплуатации залежей газа и сырой нефти Таджикистана. С Кыргызстаном Пекин договорился о выделении 250 млн. долларов для финансирования строительства нефтеперерабатывающего завода в Кара-Балтав, Экспортный банк Китая предоставит заем на реконструкцию энергетической инфраструктуры страны, был принят меморандум о технологическом сотрудничестве [16]. На саммите в декабре 2012 г. в Бишкеке участники ШОС обсудили создание Фонда развития и Банка развития организации.

По мнению некоторых экспертов, ШОС рассматривается Китаем, среди прочего, и как «инструмент консервации» социально-политической и экономической ситуации в странах Центральной Азии [17]. Китай устраивают авторитарные политические режимы в странах региона, которые обеспечивают стабильное развитие стран и их предсказуемость для внешних партнеров. Кроме того, авторитаризм и нарушения прав человека ограничивают возможности сотрудничества центральноазиатских стран с государствами Запада, что делает для них Китай более ценным партнером.

Анализ стратегических интересов и внешней политики Китая в Центральной Азии даёт основания сделать следующие выводы:

1. Ключевыми вопросами, которые представляют интерес для Китая в контексте сотрудничества с государствами Центральной Азии являются: противодействие уйгурскому сепаратизму и исламскому экстремизму; развитие экономики Синьцзян-Уйгурского автономного района; поставки энергоносителей из стран Центральной Азии в КНР и китайских товаров в обратном направлении; транзит китайских товаров в страны Ближнего Востока и Европы; противодействие попыткам установить монопольное влияние на страны региона со стороны государств – соперников Китая и создать в регионе союзы с антикитайской направленностью.

2. Главным инструментарием политики Китая в Центральной Азии являются инвестиции в экономику стран региона, преимущественно, в энергетические и инфраструктурные проекты, горнодобывающую отрасль, а также льготное кредитование. Китай распространяет на центральноазиатские страны свою традиционную политику мирной экономической экспансии, уже продемонстрировавшей эффективность в странах Африки и Азии. Пекин наращивает региональное присутствие, покупая энергетические и инфраструктурные активы и предоставляя кредиты без политических обязательств. Важными конкурентными преимуществами Пекина являются способность быстро принимать политические решения и экономические возможности безотлагательно переходить к их реализации.

3. Продвижения своих интересов в Центральной Азии Китай осуществляет как на двусторонней основе, так и через Шанхайскую организацию сотрудничества, выступающей в определенной мере альтернативой для инициированных Россией проектов ЕвразЭС, Таможенного союза, ОДКБ.

4. Китаю удалось достичь значительных успехов в реализации своей экономической стратегии относительно Центральной Азии. КНР стала крупнейшим торговым партнером региона. Среди наиболее важных достижений в энергетической сфере: строительство газопровода из Туркменистана через территории Узбекистана и Казахстана, а также строительство казахстанско-китайского нефтепровода.

Литература:

1. Лузянин С. Внешняя политика Китая до 2020 г. Прогностический дискурс [Электронный ресурс] // Перспективы. – 29.11.11. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/rus/desk/vneshnaja_politika_kitaja_do_2020_g_prog_nosticheskij_diskurs_2011-11-29.htm. – Название с экрана.
2. Swannstrom N. China and Central Asia: A new great game or traditional vassal relations? // *Journal of Contemporary China*. – 2005. – Vol.14, No.45. – P.569-584.
3. Воскресенский А., Лузянин С. Политика Китая в Центральной Азии // Южный фланг СНГ. Центральная Азия – Каспий – Кавказ: возможности и вызовы для России: Монография / Наринский М., Мальгин А. (отв. редакторы). – Москва: МГИМО, 2003. – С.301–335.
4. Чжао Хуашен. Китай, Центральная Азия и Шанхайская организация сотрудничества // Московский центр Карнеги. Рабочие материалы. – 2005. №5. – 59 с.
5. Ся Липин, Цзян Сиюань. Чжунго хэпин цзюэци (Мирное возвышение Китая) [Электронный ресурс] // Россия в глобальной политике. – 10 января 2005. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/book/n_4246. – Название с экрана.
6. Hung Ming-Te & Tony Tai-Ting Liu. China's foreign policy in Central Asia [Электронный ресурс] // ОАКА. – 2010. – Cilt: 5, Sayı: 10. – P.92-118. – Режим доступа: http://www.academia.edu/719943/Chinas_Foreign_Policy_in_Central_Asia. – Название с экрана.
7. Казанцев А. Интеграция Путина не стыкуется с китайской стратегией в Средней Азии [Электронный ресурс] // Новое восточное обозрение. – 21.07.2012. – Режим доступа: <http://www.ru.journal-neo.com/node/117710>. – Название с экрана.
8. Central Asia Seminars. The 3rd GCSP–NUPI–OSCE Academy Seminar: «Central Asia 2010». Seminar Rapporteur: Ekaterina Klimenko. – Geneva Centre for Security Policy. – GCSP Geneva Papers – Conference Series n.19. – September 2010, Bishkek – 29 p.
9. Корейба Я. Удар в мягкое подбрюшье России [Электронный ресурс] // ИноСМИ. – 05/12/2012. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/sngbaltia/20121205/202980710.html>. – Название с экрана.
10. Torbakov I. The West, Russia, and China in Central Asia: What kind of game is being played in the region? // *Transition Studies Review*. – 2007. – Vol.14, No.1. – P.152-162.
11. Малиновський О., Марченко О. Газова шахівниця Євразії: чи знайдеться місце Україні? [Электронный ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 22 червня 2012 – №23. – Режим доступа: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/gazova_shahivnitsya_evraziyi_chi_znaydetsya_mistse_ukrayini.html. – Название с экрана.
12. Малашенко А. Туркмения: была ли оттепель? [Электронный ресурс]. –

- Московский Центр Карнеги. – 2012. – Том 14. – Вып.4. – С.7-10. – Режим доступа: http://carnegieendowment.org/files/MalashenkoBriefing_14-4-12_Russ_Turk_menia.pdf. – Название с экрана.
13. Транспортная стратегия Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Правительство Республики Казахстан. Официальный сайт. – Режим доступа: <http://ru.government.kz/resources/docs/doc5>. – Название с экрана.
  14. Blank S.J. Whither the new great game in Central Asia? // *Journal of Eurasian Studies*. – 2012 July. – Vol.3, Issue 2. – P.147–160.
  15. Комиссина И.Н., Куртов А.А. Шанхайская организация сотрудничества: становление новой реальности / под ред. Е.М. Кожокина; Рос. ин-т стратег. исслед. – М.: РИСИ, 2005. – 119 с.
  16. Каццулани М. Средняя Азия между Китаем, Россией и США [Электронный ресурс] // ИноСМИ – 18/06/2012. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/world/20120618/193774581.html>. – Название с экрана.
  17. Улунян А. «Большая Центральная Азия» – геополитический проект или внешнеполитический инструмент? [Электронный ресурс] // ЦентрАзия. – 04.04.2008. – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1207304460>. – Название с экрана.

Рецензенты:

доктор политических наук, профессор, главный научный сотрудник Института мировой экономики и международных отношений Национальной академии наук Украины – Б.И. Канцелярук

доктор политических наук, профессор, проректор Университета «Украина» – В.М.Бибик

Статья рекомендована к печати редколлегией журнала Киевского национального университета им. Т.Г.Шевченко «Политологический вестник». Протокол № 2 от 26 марта 2013 г.

ЕЛЕКТОРАЛНИЯТ ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕС В ДЕМОКРАТИЧНОТО ОБЩЕСТВО КАТО ПРЕДМЕТ НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ МАРКЕТИНГ

Бокоч Виктория Михайловна

аспирантка в катедрата по общественно-политически науки,
глобалистика и социални комуникации в Университета «Украина» (Украина)
viktoriya-bokoch@mail.ru

Анотация

В статията се изследва връзката на електоралната култура, електоралния процес и демократичния политически маркетинг. В тази връзка изборите се разглеждат като необходим атрибут на електоралната политическа култура, който се реализира в електорално-политическия процес. В изследването на електоралния процес се обособяват следните концептуално-методологически подходи: институционален, социологически, социално-психологически, рационално-икономически, избирателно-метафорален и синтетически.

Същността на електоралния процес от гледна точка на политическия маркетинг в най-голяма степен определят следните фактори: характера на политическите режими и системи, държавния строй и формите на управление; особеностите на идеологическите ориентации и ценности; йерархическото ниво на изборите (общонационални и местни); особеностите на избирателното законодателство; спецификата на мас-медийното съпровождане на електоралния процес; лидерските ресурси на субектите на политиката и т.д.

Ключови думи: общество, демокрация, електорална политическа култура, електорален политически процес, политически маркетинг.

ЭЛЕКТОРАЛЬНЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС В ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ КАК ПРЕДМЕТ ПОЛИТИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА

Бокоч Виктория Михайловна

аспирантка кафедры общественно-политических наук,
глобалистики и социальных коммуникаций Университета «Украина» (Украина)
viktoriya-bokoch@mail.ru

Аннотация

В статье исследована связь электоральной культуры, электорального процесса и демократического политического маркетинга. В этой связи выборы рассматриваются как необходимый атрибут электоральной политической культуры, который реализуется в электорально-политическом процессе. В исследовании электорального процесса выделяются следующие концептуально-методологические подходы: институциональный, социологический, социально-психологический, рационально-экономический, избирательно-метафоральный и синтетический.

Сущность электорального процесса, с точки зрения политического маркетинга, в наибольшей степени определяют следующие факторы: характер политических

режимов и систем, государственного строя и форм правления; особенности идеологических ориентаций и ценностей; иерархический уровень выборов (общенациональные и местные); особенности избирательного законодательства; специфика масс-медийного сопровождения электорального процесса; лидерские ресурсы субъектов политики и т.д.

Ключевые слова: общество, демократия, электоральная политическая культура, электоральный политический процесс, политический маркетинг.

ELECTORAL POLITICAL PROCESS IN A DEMOCRATIC SOCIETY AS A MATTER OF POLITICAL MARKETING

Bokoch Viktoriya

graduate student department of political science,
global studies and social communication University "Ukraine" (Ukraine)
viktoriya-bokoch@mail.ru

Annotation

The article studied the connection electoral culture of the electoral process and democratic political marketing. In this context, elections are regarded as an essential attribute of the electoral political culture, which is realized in the implementation of the electoral political process. In a study of the electoral process are the following conceptual methodological approaches: institutional, sociological, socio-psychological, economic rationality, selective and metaforalny and synthetic approaches.

The essence of the electoral process, from the point of view of political marketing, to the greatest extent determined by the following factors: the nature of political regimes and systems, political system and form of government, especially the ideological orientations and values; hierarchical level elections (national and local), particularly the electoral law, the specificity of the masses -media support of the electoral process, leading political actors and resources, etc.

Keywords: society, democracy, electoral political culture, electoral political process, political marketing.

Использование в мировой общественно-политической практике демократических процедур формирования органов власти является одним из основных политико-технологических изобретений, который позволяет привлечь к управлению обществом значительно большее количество людей, чем при так называемом «элитарном» (монархическом или олигархическом) правлении [3, 4]. Известный политолог Р. Даль в своей работе «О демократии» выделяет три следующих источника теории и практики демократии, среди которых он называет: республиканскую традицию Рима и итальянских городов-государств, идеи и институты представительного правления и принципы политического равенства [8]. Однако, несмотря на свое почтенное происхождение (I тыс. до н.э.), демократическая избирательная процедура в виде равного избирательного права стала массовой в политической практике лишь в XX веке.

Равное избирательное право, впрочем – только для мужчин, вместе с отменой имущественного ценза, впервые было введено во Франции и Швейцарии в

1848 г. Женщины же получили избирательное право в этих странах лишь после Второй мировой войны, в отличие от Австрии (1902 г.) и Финляндии (1906 г.). В этой связи следует вспомнить, что политическая процедура электорального тайного голосования впервые была использована на локальных (местных) выборах в Южной Австралии (1858 г.), Великобритании (1872 г.) и в США (1884 г.) [3].

В современных условиях любое государство, которое стремится называться демократической, согласно международным стандартам проводит преимущественно прямые выборы своих органов представительской власти (центральных, региональных и местных) на основе тайного голосования, без использования материальных или образовательных избирательных цензов. Однако общая демократическая практика все-таки характеризуется использованием определенных возрастных ограничений (18 лет или 21 год), временного ценза гражданства (например, 5-летний срок с момента получения гражданства) и законодательные ограничения избирательных прав больных лиц, признанных судом дееспособными.

Поскольку идеальных форм политического правления в мире не существует, поэтому, несмотря на все известные недостатки демократической формы правления, в современном обществе она остается эффективной (хотя и не единственной) формой управления обществом.

Уже упомянутый выше Р. Даль называет следующие преимущества демократии:

- избавление от тирании;
- соблюдение основных прав и свобод человека;
- свобода личности; самоопределение;
- моральная автономия;
- возможность развития личности;
- защиту основных интересов личности;
- политическое равенство;
- стремление к миру;
- процветания [8].

Украинское общество переживает непростой путь трансформации от тоталитаризма к демократии и тесно связано со спецификой использования в политической жизни новых электоральных политических технологий.

Понятно, что исследование указанных политико-технологических технологий должно осуществляться на принципиально новых концептуальных основах, поскольку от приобретенного общественного опыта и времени и продолжительности использования демократических избирательных процедур в политической жизни общества зависит и формирование соответствующей модели демократической политической культуры.

В этой связи нам очень важно определить основное содержание и сущность таких фундаментальных понятий, как политический процесс и электоральный процесс и рассмотреть их базовые факторы.

Собственно, этимология слова процесс в переводе с латыни (*processus*) означает не что иное, как – продвижение. Политологические словари традиционно определяют политический процесс, с одной стороны, как форму функционирования политической системы общества, эволюционирующей в пространстве и времени, с другой стороны, как вид общественного процесса, и в третьем измерении – как определение конкретного процесса с конечным результатом: формированием определенной партии, проведением выборов, созданием правительственной коалиции,

достижением соответствующих результатов на общенациональном или местном референдуме или вступлении в определенной международной организации [12].

По мнению украинского исследователя И. Полищука, политический процесс является совокупностью действий институционализированных и неинституционализированных субъектов политики по реализации своих специфических функций (дисфункций) в сфере власти, в конечном итоге обеспечивают развитие (или упадок) политической системы [14].

Хотя, по нашему мнению, ориентация на конечный результат и обязательное завершение политического процесса не является такой уж обязательным, поскольку политический процесс может быть достаточно сложным и длительным. Результат политического процесса зависит от объективных факторов (наличие необходимых ресурсов, характер условий, внешнее окружение, непостоянные факторы) и субъективных факторов (неправильно выбранные средства и методы достижения цели, малоэффективны отношения и политические коммуникации между субъектами политического процесса).

Современные политические процессы обычно характеризуются следующими тенденциями: • рационализацией политической жизни и, в частности, политических процессов, которые происходят в политической сфере общества; • отказом (в основном) от силовых методов осуществления политики; • использованием и совершенствованием политических технологий формирования и реализации власти; • активным участием в политической деятельности широких народных масс (особенно – при возникновении кризисных явлений и обострения ситуации); • профессионализацией субъектов политического процесса [12, 13].

Электоральный процесс является одним из важнейших видов политического процесса, прежде всего, из-за того, что:

- выборы основополагающей политической процедурой демократической системы правления;

- демократическая форма политического режима доказала свою наибольшую эффективность не только в политическом, но и в социально-экономическом плане, поскольку подавляющее большинство мощных государств мира относятся к развитых демократий (хотя и общественный опыт таких азиатских стран, как КНР заслуживает особого рассмотрения и внимание).

Украинский исследователь И. Полищук [14, 15] отмечает, что в исследовании электорального процесса выделяются следующие концептуально методологические подходы:

- институциональный подход (М. Дюверже, Р. Таагепера, М. Шугарт, В. Лысенко, Г.Голосова), который характеризуется политико-правовыми исследованиями особенностей функционирования избирательных систем в рамках функционирования политических институтов общества;

- социологический подход (Б. Берельсон, П. Лазарсфельд, С. Липсет, С. Роккан), который предполагает исследование специфики социетальных расколов, вызванных направленной деятельностью правящих политических элит;

- социально-психологический подход (А. Мелешкина, Д. Дмитрук), который изучает проблемы политико-партийной идентификации в электоральном процессе;

- рационально-экономический подход (А. Даунс, М. Фиорина, В. Нечаев), который предусматривает розгляд базовых факторов электорального процесса из-за попытки индивидов минимизировать свои собственные расходы и оценить в ближайшей и отдаленной перспективе свое и общественное экономическое положение;

- региональный подход (В. Колосов, Г. Туровский, Н. Петров, В. Лесничий), в котором рассматривается региональная специфика голосования избирателей;
- синтетический подход (Т. Колтон), исследующий комплексное воздействие различных факторов в электоральном процессе;
- когнитивный подход (Д. Норт, Н. Бирюков, В. Сергеев), который исследует когнитивные установки электората и лидеров, чтобы понять логику поведения избирателей и осуществить реконструкцию деятельности политических лидеров в процессе выборов;
- избирательно-метафоральный подход (М. Блэк, Дж. Лакофф, М. Джонсон), который заключается в проведении анализа политических метафор выборов (часто на подсознательном уровне), через которые индивид интерпретирует то или иное явление, определяют в результате и логику его политического поведения во время электорального процесса.

В то же время, несмотря на довольно насыщенную кристалльно-фактологическую базу электоральной демократии, электоральные (избирательные) процессы пока остаются направлением анализа, теоретико-методологическая база и методически исследовательский инструментарий которого разработаны далеко не в полном объеме и несут на себе отпечатки определенной эклектичности и фрагментарности.

Хотя в целом, электоральные процессы в различных условиях их реализации являются предметом исследования достаточно большого количества ученых, в частности, особого внимания заслуживают наработки в системном исследовании электоральных процессов и избирательных технологий в контексте национальной ментальности и политической культуры избирателей – В. Бебик [3], политической имиджологии – Г. Почепцова [17, 18], деятельности политических партий в электоральных процессах – М. Примуша [19], А. Романюка и Ю. Шведы [20], оптимизация демократического развития политических систем в контексте соотношения государственной власти и политического участия – О. Чемшит [25], политическое участие граждан Украины в системных трансформациях переходного периода – Н. Ротарь [21] и т.п.

В общем, как справедливо отмечает И. Полищук [14], методология исследования факторов влияния на электоральный выбор впервые была предложена А. Кемпбелом в рамках социально-психологической модели («воронка причинности») и предусматривала исследования электорального процесса по следующим уровням переменных факторов электорального процесса:

- внешние факторы (влияние и поддержка международных финансово-промышленных групп того или иного субъекта политики, прямой или скрытое давление зарубежных правительств, заинтересованных в результатах выборов в определенных странах и т.д.);
- общенациональные факторы (социально-экономическое состояние общества, политико-правовые условия осуществления избирательного процесса, социальная стратификация общества, политическая культура и политическая социализация электората, использования административного ресурса во время проведения избирательной кампании, участие в избирательной гонке определенных политических партий и избирательных блоков);
- региональные факторы (деятельность региональных структур политических партий, региональной управленческой и политической элиты, социально-демографические характеристики населения региона, религиозные и этнические факторы и т.д.);

- фактор влияния малых социальных групп, к которым относятся граждане (трудовые коллективы, академические группы, семьи, круг друзей и т.д.);
- индивидуально-психологические характеристики регионального электората.

Если с внешними факторами воздействия на национальный электоральный процесс все более-менее ясно, в контексте политико-культурного влияния на результаты выборов стоит вспомнить слова великого философа Платона (Аристокла), который писал, что будущие избиратели должны быть хорошо воспитаны, в духе законов, чтобы путем осуждения или одобрения выбрать или отвергнуть претендентов – смотря по заслугам каждого [12, 13].

С ним согласен и современный исследователь воздействий политико-культурных факторов на электоральные процессы Ж. Сегела, который убеждает нас в том, что политическая культура общества играет одну из главных ролей на всех этапах избирательного процесса, предоставляя ему национальной специфики в той или иной стране [23].

В то же время никто не собирается умалять значимость политико-правовых факторов, которые, по утверждению Р. Даля, несмотря ни обеспечивающих функционирование полиархии как системы развитой демократии:

- избирательное право, получило глобальное распространение в современном обществе, приобретая черты универсального фактора;
- право на участие граждан в общественных делах;
- проведение справедливо организованных выборов без насилия и принуждения;
- обеспечение защиты свободы мысли, включая критику власти, господствующей идеологии, режима, правительства;
- наличие конкурентных источников информации, неподконтрольных правительству;
- высокий уровень свободы в создании общественных организаций, включая оппозиционные политические партии;
- зависимость правительства от общественного мнения избирателей и результатов голосования на выборах [8].

Широкому распространению демократических процедур формирования власти в большинстве современных стран мира предшествовала длительная история борьбы рядовых граждан за получение политических, в том числе, избирательных прав и отмене различных имущественных, социальных, расовых, национальных, образовательных и других ограничений (цензов). В результате этой длительной борьбы в современных конституциях подавляющего большинства демократических стран мира было законодательно закреплено использование избирательных прав по всем полноценным и совершеннолетними гражданами (за исключением тех, которые признаны судом недееспособными) независимо от пола, социального происхождения, общественного статуса, национальности, расовой или языковой принадлежности, принадлежности к определенной религиозной общины и т.д..

А успешное и эффективное с точки зрения легитимности проведения выборов, которые признаются обществом законными и справедливыми, считается важным признаком уровня демократичности и открытости указанного общества и его способности достигать общественного консенсуса и решать все конфликтные ситуации мирным способом. В общественных науках существует множество определений термина выборы [11, 12, 13], но практически все они основываются на понимании

выборов как демократической технологии формирования органов государственной власти и местного самоуправления.

Например И. Полищук утверждает, что понятие политические выборы идентичным понятию электоральный процесс и определяет его как периодическую последовательность событий, совокупность различных форм взаимодействия и конкуренции между политическими акторами, последовательные действия по выдвижению, рекламы и голосования за субъектов политической власти, персональный и структурный состав которых формируется выражением воли представительной части населения, которая по законодательству считается достаточной для признания результатов выборов легитимными [14].

Стоит также отметить, что электоральный процесс является важной формой взаимодействия гражданского общества и государства, которая заключается в осуществлении технологической процедуры передачи власти через реализацию электоральной процедуры [10, 11].

Анализируя основные факторы электорального процесса следует отметить, что указанные факторы реализации избирательных политических технологий воспроизводят их идеальные (знания, идеология, политическая культура) факторы и материальные (финансовые, организационные и материальные ресурсы) основы. А идейное содержание конкретной избирательной кампании должно соответствовать ожиданиям избирателей и доминирующим в обществе настроениям. Любое национальное избирательное законодательство всегда формируется под влиянием международных (глобальных или региональных) политических стандартов и устоявшихся народных традиций осуществления демократической процедуры в той или иной стране.

То же время, как и любой другой политический документ, избирательные законы (законы о выборах президента, парламента, местных властей) является следствием достижения определенного политического компромисса между крупнейшими политическими силами страны по основным правилам «электоральной игры» [13]. Этот политический компромисс является комбинацией политической конъюнктуры и национальных традиций, в случае несоответствия которым избиратели могут просто проигнорировать выборы, тем самым поставив под сомнение легитимность предстоящих выборов. Итоги выборов по сути являются результатами тотального (в пределах явки избирателей на выборы) «социологического опроса», которое дает информацию о состоянии национальной политической культуры данного общества в конкретный исторический момент.

Сущность электорального процесса, по мнению исследователей, в наибольшей степени определяют следующие факторы:

- характер политических режимов и систем, государственного строя и форм правления, которые используются в тех или иных странах;
- особенности идеологических ориентаций и ценностей;
- иерархический уровень выборов (общенациональные и местные);
- особенности избирательного законодательства;
- специфика масс-медийного сопровождения электорального процесса;
- лидерские ресурсы субъектов политики и т.д..

Например, президентская система предусматривает концентрацию усилий субъектов политики вокруг небольшого количества ведущих кандидатов на пост президента. А федеративное устройство способствует децентрализации партийно-политических структур, участвующих в электоральном процессе.

Особенности партийно-политических систем также существенно влияют на специфику электоральных процессов и конкретных избирательных кампаний. В частности, двухпартийная система требует бескомпромиссного сражения с противником. А в многопартийной системе, используемой в большинстве стран Европы, политические партии должны учитывать вероятность коалиционного партнерства, что делает политическое противостояние менее жестким и принципиальным.

В партийно-политических системах с доминированием одной партии наблюдается стремление самостоятельно или в блоке с лояльными властями политическими партиями использовать комбинацию двух упомянутых сценариев электоральной борьбы. В этих условиях, как правило, одна мощная оппозиционная партия или избирательный блок преследуют цель низложения правящей партии или коалиции, а меньшие политические партии выискивают себе варианты образования будущей коалиции.

Все внешние факторы электорального поведения делятся на управляемые (на которые кандидат и его команда могут влиять) и неуправляемые (не подвергаются воздействию участников электорального процесса).

К управляемым факторам электорального процесса можно отнести предвыборную программу кандидата или партии, политический имидж субъектов избирательной кампании, менеджмент избирательной кампании (стратегия, тактика, организация), материально-финансовое обеспечение, освоение проблемного поля электората, организация политической поддержки общественно-политическими организациями и др. [4].

К неуправляемым факторам относят, прежде всего, геополитические и геоэкономические условия проведения выборов, социальная, демографическая и социально-экономическая структура административно-территориальной единицы, где проводятся выборы, сезонные и погодные условия.

Как следствие, результат политического процесса зависит не только от субъективных, но и от объективных факторов. К объективным факторам политического и, в частности, электорального процесса, относят политическую культуру, которая является базовым фактором электорального поведения, поскольку впитывает в себя все важнейшие социально-психологические факторы индивида, группы, общества. Исследуя методологически категориальную базу электорального процесса следует отметить, что в современной научной литературе до сих пор нет четкого разграничения таких ключевых понятий, как избирательный процесс и избирательная кампания. Как правило, эти понятия рассматриваются как тождественные, что, по нашему мнению, не совсем верно.

Но более правильно, по нашему мнению, рассматривать избирательные кампании как своеобразные элементы в единой цепи, который называется электоральным процессом, позволяет более четко определить масштаб конкретной избирательной кампании в рамках масштаба электорального процесса. Таким образом, методологически корректным выглядит рассмотрение избирательной кампании одним из элементов электорального процесса, а сам электоральный процесс – как совокупность избирательных кампаний [14], которые в целом, с точки зрения политического маркетинга, выступают как важный фактор демократизации обществ и через демократические выборы получают мощные импульсы для проведения качественных трансформаций указанных обществ.

Литература:

1. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. – 1992. – № 4. – С.122–134.
2. Балашова А.Н. Технология избирательной кампании в западной политической науке / А.Н. Балашова // Вест. Моск. ун-та. Сер. 12: полит. науки. – 2000. - №2. – С. 62-75.
3. Бебик В.М.. Політологія: наука і навчальна дисципліна : підручник / В.М.Бебик. – К.: Каравела, 2009. – 496 с.
4. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: навч.-метод. посіб [для студ. вищ. навч. закл.]. / В.М. Бебик. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
5. Білівітіна А.С. Особливості політичного маркетингу в сучасній Україні / А.С. Білівітіна // Політологічний вісник. 36-к наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2009. – Вип. 45. – С. 375-385.
6. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М.: Socio Logos, 1993. – 336 с.
7. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. – М. : Политиздат, 1979. – 476 с.
8. Даль Р. О демократии / Р. Даль. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 208 с.
9. Королько В. Г. Загальні принципи організації та проведення передвиборчих кампаній / В. Г. Королько // Політичний маркетинг та електоральні технології. – Запоріжжя: Гарт, 2002. – С.7–30.
10. Лікарчук Н.В. Вплив політичного маркетингу на політичний процес: позитивний досвід / Н.В. Лікарчук // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – 2009. – Вип. 17. – С. 168-175.
11. Лисовский С.Ф. Избирательные технологии: история, теория, практика: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / С.Ф.Лисовский, В.А. Евстафьев. – М.: РАУ, 2000. – 294 с.
12. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. (у співав.) – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.
13. Політологічний Енциклопедичний словник / [упоряд. В.П.Горбатенко]. - 2-ге вид., переробл. і доп. / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
14. Поліщук І.О. Виборчий процес як детермінанта сучасної політики / І. О. Поліщук // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 137–146.
15. Поліщук І.О. Демократична традиція як фактор сталого розвитку Української державності / І. О. Поліщук // Сталий розвиток територіальної громади : управлінський аспект : [наук. моногр.] – Х. : Магістр, 2008. – С. 59–75.
16. Полторац В.А. Избирательные кампании: научный поход к организации / В.А. Полторац, О.В. Петров. - К.: Знания Украины, 2004. - 120 с.
17. Почепцов Г.Г. Как становятся президентами: избирательные технологии XX века / Г.Г. Почепцов. – К., 1999. – 201 с.
18. Почепцов Г.Г. Символы в политической рекламе / Г.Г. Почепцов. – К., 1997. – 207 с.
19. Примуш М. В. Політичні партії: механізми інституціоналізації і структурної трансформації: автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / М. В. Примуш. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 32 с.

20. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : Астролябія, 2005. – 348 с.
21. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: моногр. / Н. Ю. Ротар. – Чернівці: Рута, 2007. – 472 с.
22. Санистебан Л.С. Основы политической науки / Л.С. Санистебан. – М., 1992. – 312 с.
23. Сегела Ж. Национальные особенности охоты за голосами: Так делают президентов / Ж. Сегела. – М.: Вагриус, 1999. -
24. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Прогресс, 1995. – 375 с.
25. Чемшит О. О. Оптимізація демократичного розвитку політичних систем у контексті співвідношення державної влади та політичної участі : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / О. О. Чемшит. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. – 37 с.
26. Duverger M. The Idea of Politics / M. Duverger. – London : Columbia Univ. Press, 1978. – 275 p.

Рецензенты:

доктор политических наук, профессор Университета «Украина» – В. М. Бебик

доктор политических наук, профессор Львовского национального университета имени Ивана Франко – В. Н. Денисенко

Статья рекомендована к печати редколлегией журнала Университета «Украина» «Образование региона». Протокол № 2 от 25 июня 2013 г.

ОСОБЕНОСТИ НА АНТИТЕРОРИСТИЧНАТА ДЕЙНОСТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Поппер Ольга Викторовна

изследовател В Севастополския национален технически университет (Украина),
Ljoli4ka@ukr.net

Анотация

Статията е посветена на системните проблеми на борбата с тероризма в страните на ЕС. Анализира се еволюцията на юридическия механизъм на обезпечаване на международната и вътрешната политика на страните от ЕС в сферата на противодействието на международния тероризъм. Разглеждат се отделните аспекти на функционалните възможности на такива европейски антитерористични организации като Евроюст, Европол, Европейска агенция по управление на оперативното сътрудничество на външните граници на държавите-членки на ЕС (FRONTEX) и др. Вниманието се акцентира се върху законодателните противоречия на имплементацията на общоевропейско и национално ниво на «европейския ордер за арест», като най-болезнен проблем в реализацията на антитерористичната програма на ЕС. Подчертава се общата тенденция на привързаност на държавите-членки на Европейския Съюз с по-голямата готовност да вървят към ограничаване на своя суверенитет в икономическата плоскост, отколкото в сферата на безопасността, към която се отнася и борбата с тероризма.

Ключови думи: тероризъм, антитерористична дейност, Европейски Съюз.

ОСОБЕННОСТИ АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Поппер Ольга Викторовна

соискатель Севастопольского национального технического университета (Украина),
Ljoli4ka@ukr.net

Аннотация

Статья посвящена системным проблемам борьбы с терроризмом в странах ЕС. Анализируется эволюция юридического механизма обеспечения международной и внутренней политики стран ЕС в сфере предупреждения и противостояния международному терроризму. Рассматриваются отдельные аспекты функциональных возможностей таких европейских антитеррористических организаций как Евроюст, Европол, Европейское агентство по управлению оперативным сотрудничеством на внешних границах государств-членов ЕС (FRONTEX) и др. Акцентируется внимание на законодательных противоречиях имплементации на общеевропейском и национальном уровнях «европейского ордера на арест», как наиболее болезненной проблемы в реализации антитеррористической программы ЕС. Подчеркивается общая тенденция приверженности государств-членов Европейского Союза с большей готовностью идти на ограничение своего суверенитета в экономической плоскости, нежели в сфере безопасности, к которой относится и борьба с терроризмом.

Ключевые слова: терроризм, антитеррористическая деятельность, Европейский Союз.

THE FEATURES OF ANTI-TERRORISM ACTIVITY OF THE EUROPEAN UNION

Popper Olha

seeker of Sevastopol National Technical University (Ukraine),
Ljoli4ka@ukr.net

Annotation

The article is devoted to systemic problems in the process of the fighting against terrorism in the overall EU policy and coordination between their member states. The evolution of legal mechanism for EU policy in the field of pre-emption and the fight against international terrorism are analyzed. It is considered some aspects of the functionality of such European antiterrorism organizations such as Eurojust, Europol, the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States (FRONTEX), etc. The attention are focused on the implementation of the legislative inconsistencies at the over-European and national levels of «European warrant arrest» as the most painful problems in the implementation of the EU counter-terrorism program. It is highlighted the general trend of the commitment of the Member States of the European Union with more willing to limit its sovereignty in the economic sphere than in the field of security, which include the fight against terrorism.

Keywords: terrorism, anti-terrorism, the European Union.

С конца XX века в мире сложилась ситуация, в которой террористические организации стали конкурировать с государственными силами безопасности и обороны в их воздействии на внутреннюю и международную политику. Борьба с терроризмом отдельным государствам чрезвычайно сложно, ведь привычные военные методы себя не оправдывают, как и увеличение расходов на военно-оборонительный комплекс. Это ярко иллюстрируют «антитеррористические» военные кампании, проведенные США против Ирака и Афганистана. Уничтожение оборонной системы этих стран и внедрение американских и союзнических войск не только не уменьшило количества терактов, а даже увеличило их. В Ираке насчитывается больше погибших американских солдат от террористических актов уже после победы, чем во время непосредственно военных действий. При этом, подавляющее преимущество в оружии не дает существенных бонусов американским и союзническим войскам, поскольку террористом-смертником может оказаться любой местный житель. Даже убийство лидера «Аль-Каиды» Усамы бен Ладена в соседнем с Афганистаном Пакистане не принесло желаемого результата, ведь политические, социальные и религиозные причины популярности терроризма среди исламского населения никуда не исчезли.

В меру интенсификации трансграничного сотрудничества стран мира в целом, а также создания единого рынка в Европе, в частности, террористы и криминальные авторитеты получили гораздо больше возможностей для реализации своих намерений в условиях неэффективности устаревших норм регулирования межгосударственных отношений в таких сферах, как миграция, рынок оружия и медпрепаратов т.д.

Среди факторов, способствующих распространению международного терроризма в современном мире, в качестве наиболее существенных являются следующие:

- Неравномерность социально-экономического развития различных госу-

дарств мира, в т.ч. вызванная эксплуатацией государствами т.н. «Золотого миллиарда» природных ресурсов и дешевой рабочей силы развивающихся стран;

- Интернационализация капитала, рост влияния транснациональных корпораций с их социально безответственной политикой по отношению к широким слоям населения (русский исследователь С.Илларионов даже рассматривает терроризм как иррациональное ответвление антиглобалистского движения протеста [1];

- Рост социальной базы для национального и религиозного экстремизма за счет безработной люмпенизированной молодежи;

- Сращивание терроризма с организованной преступностью, поскольку криминальный бизнес становится источником финансирования терроризма;

- Наличие целого ряда государств, поддерживающих терроризм, использующих его в своих целях для воздействия на формирование международной политики;

- Легкий доступ к оружию, в частности автоматической, – как через легальные каналы закупки, так и на черном рынке;

- Легкая доступность террористических организаций к средствам массовой информации, в частности, к сетевым изданиям (Интернет), через которые террористы распространяют сообщения об уже совершенных террористических актах и запугивают население новыми.

Тематика антитеррористической деятельности ЕС достаточно нова, однако уже является предметом исследования ряда ученых, среди которых особенно стоит выделить Х.Агромани, А.Балдачини, Г. де Вриза, М.Деффлема, С.Илларионова, Д. Кеохана, К.Конера, Р.Кулсаета, Л.Ланга, И.Луппова, Й.Монара, О.Потемкина, С. Уткина и других. Однако, многие работы посвящены анализу проблематики через призму анализа проблем внутренней безопасности ЕС, то есть вопросов полицейского, юридического, сотрудничества, обмена персональными данными. Некоторые американские и европейские исследователи акцентируют внимание на аспектах обмена информацией и персональными данными между государствами-членами ЕС и третьими странами. В то же время вопросы комплексного характера, посвященные системным проблемам интегрирования вопросов борьбы с терроризмом в общую политику ЕС и согласования этих вопросов между государствами-членами остается недостаточно изученным. Заполнить в некоторой мере эту нишу призвана данная статья.

Осознание необходимости привлечения коллективных мер для борьбы с терроризмом пришло с 70-х годов, когда было предпринято ряд мер на многостороннем уровне. Так, еще в 1970 г. была подписана Гаагская конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов, в 1971 г. – Монреальская конвенция о борьбе с незаконными действиями, направленными против гражданской авиации. Эти документы определили сотрудничество государств в борьбе против возможных террористических актов на воздушных судах. В 1973 г. была принята Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов. С 1973 г. при ООН действует специальный комитет по терроризму, который работает над выработкой и согласованием правовых норм, подготовкой договоров и конвенций, разработкой мер борьбы с терроризмом. В 1977 г. в Страсбурге была подписана конвенция о борьбе с терроризмом.

После такого знакового события как сентябрьские теракты 2001 г. в США активными субъектами в борьбе с международным терроризмом становятся международные организации и объединения, что стало отражением возрастающего осоз-

нения необходимости внедрения комплексных мер, объединения усилий разных стран с целью преодоления первопричин терроризма. Этому содействовали также факты поражений вследствие терактов не только нестабильных в конфликтном отношении регионов, но и территорий США и Европы. Свой деструктивный потенциал терроризм продемонстрировал на событиях «3/11» в Испании, «7/7» в Великобритании и ряде других. Положения о терроризме как ключевой угрозы международной безопасности и мероприятия по борьбе с ним регулярно вносятся в знаковые дву- и многосторонние программные документы международных организаций.

Европейский Союз, который наращивает функции в сфере безопасности с начала 2000-х годов, с целью доказать способность поддерживать безопасность наряду с другими международными объединениями, включил в сферу своей компетенции новое направление деятельности – борьбу с терроризмом. И, хотя страны-члены ЕС начали совместную деятельность в этой сфере еще в 1979 году, когда была создана Полицейская рабочая группа по борьбе с терроризмом, после терактов в США 11 сентября 2001 г., главы государств и правительств ЕС, Председатель Европарламента, председатель Еврокомиссии и ВП / ОВПБ в совместной декларации подчеркнули, что борьба с терроризмом должна стать абсолютным приоритетом для международных организаций. 21 сентября в Брюсселе Евросовет заявил о легитимном праве США на соответствующие действия в соответствии с резолюцией 1368 СБ ООН. С учетом этого ЕС призвал к созданию глобальной коалиции под эгидой ООН для борьбы с терроризмом.

В Европейской стратегии безопасности 2003 г. указывалось: «Терроризм несет с собой угрозу человеческой жизни, порождает значительные расходы, пытается подорвать открытость и толерантность наших обществ и является растущей стратегической угрозой для всей Европы. Террористические движения приобретают все более значительные ресурсы, электронную связь и не останавливаются перед крайними проявлениями насилия с целью массового поражения людей. Новейшая волна терроризма носит глобальный характер и тесно связана с насильственным религиозным экстремизмом. Истоки этого процесса являются комплексными. Это и давление модернизации, культурные, социальные и политические кризисы, отчуждение молодого поколения, проживающего в чуждых ему иностранных обществах. Европа является как целью, так и базой такого терроризма: европейские государства были и остаются целью террористических актов ... Без концентрированной европейской акции здесь просто не обойтись» [2].

Был принят *План действий ЕС по борьбе с терроризмом*, в котором предусматривалось: усиление сотрудничества в области правосудия и деятельности полиции, развитие международных юридических инструментов, включая разработку общей антитеррористической конвенции в рамках ООН, борьба с финансовым обеспечением терроризма, укрепление безопасности воздушных сообщений. Начались двусторонние консультации по вопросам борьбы с терроризмом между США и Тройкой ЕС. Члены ЕС задекларировали свою фактическую поддержку борьбы с терроризмом во всех проявлениях и во всемирном масштабе, а в Афганистане – уничтожению террористической организации Аль Каида.

Позже, в 2003 г., Европейский Совет утвердил в Салониках первую из серии ежегодных докладов о реализации *Программы ЕС по предупреждению конфликтов, сопровождающихся применением силы*. Она дополнила ЕПБО таким направлением, как борьба с терроризмом, предотвращение распространения оружия массового уничтожения, включая средства его доставки. В Салониках была принята

декларация ЕС о предотвращении распространения ОМУ, где отмечалось, что такое оружие и средства его доставки "угрожают безопасности наших государств, наших народов и нашим интересам повсюду в мире", и ЕС будет бороться с ним всеми средствами. С 2003 г. ЕС приступил к созданию базы данных о военных средствах защиты гражданского населения государств-членов от террористических актов, в том числе с применением ОМУ.

Именно события в Мадриде (взрыва бомб, вследствие которого погиб 191 человек) и стали импульсом к координации политики Союза с целью обнаружения и обезвреживания проявлений террористической деятельности. Была принята *Декларация по борьбе с терроризмом* (которая предусматривает предоставление помощи государству-члену, которое стало объектом террористических атак) и *Гаагская программа*. Последний документ касается сотрудничества в области безопасности и юриспруденции. Мероприятия, запланированные в «Программе», должны способствовать более эффективной борьбе с терроризмом. Например, до 2008 года офицеры национальных полиций получили право доступа к информации агентств судебного принуждения других стран. Для эффективной реализации положений «Программы» было решено, что политика ЕС в сфере борьбы с терроризмом должна основываться не только на структурах Европол и Евросуд, но и на создании антитеррористических рабочих групп, внешнеполитических рабочих группах по вопросам терроризма, главах полицейских оперативных групп.

В 2004 г. государствами-членами был разработан план действий, содержащий 150 инструментов борьбы с терроризмом и предусматривающий координацию между различными структурами ЕС. При этом Союз пока не был наделен достаточным объемом полномочий для решения намеченного в плане комплекса проблем, однако была введена возможность оказания помощи национальным правительствам для идентификации, преследования и экстрадиции террористов.

Принятая 30 ноября 2005 г. Стратегия по борьбе с терроризмом предусматривает четыре блока вопросов, таких как предотвращение террористических актов, защита населения и инфраструктуры, следственные действия и реагирование на имевшие место теракты, и предусматривает уплотнение сотрудничества государств-членов [3]. Стратегия предусматривает ряд превентивных мер по предотвращению терактов.

Согласно положениям стратегии в 2007 г. была учреждена должность Координатора ЕС по борьбе с терроризмом, которая имеет целью институализировать политику безопасности, в том числе в направлении борьбы с терроризмом. Осознание того, что открытые границы в рамках ЕС позволяют террористам и другим представителям организованной преступности избегать арестов и обвинений, привело к введению единого Европейского ордера на арест, который имеет целью упрощение и ускорение сложного на межгосударственном уровне процесса экстрадиции, вводит единое судебное решение для ареста и выдачи подозреваемого, а также отменяет принцип двойной уголовной ответственности по ряду преступлений, включая терроризм. Документ согласовал определение понятия «терроризм» и общий список террористических групп, а также разработал правила для совместных операций между национальными полицейскими силами.

Одним из ключевых положений Лиссабонского договора, который существенно углубил обязанности государств-членов в сфере безопасности и обороны, является положение про солидарность в случае, если один из членов станет жертвой террористической атаки или вооруженного нападения на своей территории.

Угроза международного терроризма поднимает новые функциональные и

институциональные проблемы политики безопасности ЕС, а именно: каким образом интегрировать внешнюю, оборонную и внутреннюю политику безопасности для решения антитеррористических задач.

Европейский ордер на арест представляет собой пример одной из наиболее болезненных проблем в реализации антитеррористической программы ЕС – противоречия между одобрением определенных действий на общеевропейском уровне и их имплементацией на национальном. На сегодняшний день очень многие члены ЕС не провели необходимые изменения в своем законодательстве, предусмотренные в ордере на арест. Причиной такой позиции является оппозиционное отношение консервативных политических партий, которые опасаются того, что их сограждане попадут под юрисдикцию судебных органов других стран, к которым они не испытывают особого доверия [4].

Широкие возможности национальные правительства предоставили Европолу и создали антитеррористические силы, в состав которых входят полицейские стран-членов. Европол получил право создавать так называемые "террористические профили", направленные на идентификацию действующих в ЕС террористических организаций, обращаться к полицейским структурам государств ЕС с просьбой о проведении расследования, а также обмениваться информацией с третьими странами.

Был также создан Евроюст (Eurojust – Европейское подразделение сотрудничества в сфере юстиции) – начальная структура юридического принуждения ЕС – с целью содействия национальным магистратам в расследованиях трансграничного характера. С этой целью в Польше, например, было создано «Европейское агентство внешних границ» для улучшения сотрудничества между пограничными службами стран-членов и соседних государств.

С целью борьбы с терроризмом и оргпреступностью предпринимается ряд мероприятий по приграничному урегулированию, в частности, на границах с конфликтными зонами. Так, с 1 декабря 2005 г. начала свою деятельность Миссия ЕС по оказанию помощи Украине и Молдове по приграничным вопросам (EUBAM) – на приднестровском участке украино-молдавской границе. С ноября 2005 г. на палестинско-израильской границе в пункте пересечения Рафах начала работу миссия ЕС EUBAM RAFAH.

Большая роль уделяется информационному сотрудничеству, в частности, были созданы базы данных, в которых содержится террорист-релевантная информация (Шенгенская информационная система, Евродак (база данных беженцев), информационная система "Виза" и другие). Однако, рассогласованность механизмов обмена информацией между ними снижает эффективность их использования.

Предпринимается ряд мероприятий и внедряются механизмы социально-экономического и финансового характера, направленные на борьбу с организованной преступностью, в частности, такие как Директива по борьбе с отмыванием денег (2005 г.).

Итак, в целом, Совет министров принял комплексный план действий и достиг политического соглашения по нескольким важным антитеррористическим инициативам, включая введение Европейского ордера на арест; расширение полномочий Европола и Евроюста, учреждение Европейского агентства по управлению оперативным сотрудничеством на внешних границах государств-членов ЕС (FRONTEX); принятие единого для стран ЕС определения терроризма и мероприятий, необходимых для замораживания финансирования террористов. Все эти мероприятия обусловили координирующую функцию ЕС в сфере борьбы с терроризмом.

Однако, в силу указанных выше противоречий возможности ЕС в борьбе с терроризмом ограничиваются, по крайней мере, двумя моментами: во-первых, ЕС не является национальным государством, поэтому не может арестовывать или преследовать террористов. Также он не может использовать шпионов и различных информаторов для отслеживания террористов. Вся деятельность местных полицейских и сотрудников национальных разведывательных служб в борьбе с терроризмом в рамках ЕС проводится на двусторонней основе, что замедляет и затрудняет выполнение определенных задач. Наиболее болезненным местом является раскрытие секретной информации.

Во-вторых, сложности в ЕС возникают и в толковании «терроризма» и борьбы с этим явлением, поскольку нет четкого определения, что такое терроризм, каковы его характерные черты и особенности и т.п.. Кроме того, в компетенцию «борьбы с терроризмом» входят различные сферы политики. Таким образом, борьба с терроризмом предполагает комплексный подход, и не только в военной сфере, сфере пограничного контроля, внешней и оборонной политики, но и финансов, здравоохранения, экологии, образования и т.д. Национальным правительствам трудно координировать свои собственные министерства и управления, вовлеченных в борьбу с терроризмом, поэтому гораздо труднее согласовывать эти действия на уровне ЕС [5, 174].

Проблема также в том, что государства-члены Евросоюза по-разному оценивают уровень угроз своей безопасности, в том числе, с точки зрения террористических атак. Соответственно, такая ситуация обуславливает различную готовность и уровень сотрудничества с целью предотвращения и ликвидации угроз. Согласование национальных политик, в том числе в борьбе с терроризмом, усложняют особенности политик некоторых членов, внешняя политика которых базируется на нейтральном статусе. Так, после провала ратификацией Ирландией Лиссабонского договора ЕС согласился предоставить "правовые гарантии" ирландскому нейтралитету, предоставив государству право самостоятельно решать, какую помощь она будет предоставлять стране, которая стала жертвой террористической атаки.

Поэтому парадокс роли ЕС в борьбе с терроризмом заключается в том, что, с одной стороны, правительства в целом согласны с тем, что сотрудничество на уровне ЕС бесспорно важно и нужно, поскольку терроризм не имеет границ, однако, с другой стороны, они очень медленно предоставляют Союзу полномочия (например, в сфере расследований и преследования, обвинения) и ресурсы (например, финансирования), необходимых для настоящей эффективности в данной сфере.

Перед Европейским Союзом стоит вызов: объединить политические, юридические, полицейские, дипломатические, военные мероприятия, которые входят в различные общие политики ЕС, которые составляют центральные опоры ЕС с особым упором на коммунитарные политики; как привести к единому знаменателю национальные законодательства в сфере борьбы с терроризмом. В этом контексте особую актуальность приобретают вопросы социального и культурного характера в отношении иммигрантов, в частности, вопросы роста мусульманского населения в европейских странах. Некоторые исследователи предлагают вывести антитеррористическое направление в отдельное направление или даже политику Евросоюза [5, 176-177], что могло бы существенно повысить уровень интегрированности деятельности ЕС в сфере борьбы с терроризмом. Безусловно, должны быть созданы социально-экономические предпосылки для предотвращения терроризма и организованной преступности, подпитывающей терроризм.

Отдельной проблемой остается согласованность действий с третьими

странами в вопросе сбора персональных данных.

Испания и Франция непосредственно столкнулись с противодействием внутреннему терроризму, Великобритания занимает независимую позицию, Германия поглощена внутренней дискуссией о соблюдении прав человека, в частности, об охране персональных данных [6, 3].

В целом, комплекс проблем, перед которыми стоит Европейский Союз в сфере борьбы с терроризмом, отражает общую тенденцию: государства-члены с большей готовностью идут на ограничение своего суверенитета в экономической плоскости, нежели в сфере безопасности, к которой относится борьба с терроризмом.

Литература:

1. С.И.Илларионов. Террор и антитеррор в современном мироустройстве / Илларионов С.И. – М.: ООО "РИЦ "Профэко", 2003. – 592 с.
2. A Secure Europe in a better world. European Security Strategy. – European Council. – Brussels, December 12, 2003. - Institute for Security Studies, January 2004.
3. The European Union Counter-Terrorism Strategy. [Электронный ресурс] European Council. – Brussels, 30 November 2005. – Режим доступа: <http://register.consilium.eu.int/pdf/en/05/st14/st14469-re04.en05.pdf>
4. Антитеррористическая политика ЕС: Беззубый тигр [Электронный ресурс] – 29.03.2006 // ИноСМИ. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/world/20060329/226455.html#ixzz2XPX0oLOu>
5. Україна в європейському безпековому просторі: монографія / В.А.Манжола, О.Л.Хилько, С.О. Божко, В.М.Вдовенко; кер. авт. кол. В.А.Манжола; за заг. ред. В.В.Копійки. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2012. – 320 с.
6. Общее пространство внутренней безопасности в ЕС: политические аспекты. / Отв. ред. – С.В. Уткин. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – с.146. – с.3.

Рецензенты:

доктор политических наук, профессор Севастопольского национального технического университета – О.О.Чемшит

доктор политических наук, профессор Университета «Украина» – В. М. Бебик

Статья рекомендована к печати редколлегией журнала Киевского национального университета им. Т.Г.Шевченко «Политологический вестник». Протокол № 2 от 262 марта 2013 г.

ЦІННІСНА ПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ

Федорук Петро Іванович

здобувач Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Україна)
petr@ste.kiev.ua

ЦЕННОСТНАТА ПАРАДИГМАЛНОСТ НА УКРАИНСКАТА ГЕОПОЛИТИЧЕСКА МИСЪЛ ОТ КРАЯ НА ХІХ И НАЧАЛОТО НА ХХ ВЕК

Федорук Петр Иванович

Изследовател на Националния педагогически университет
“М.П. Драгоманов” (Україна)
petr@ste.kiev.ua

Анотация

В статията се анализират геополитическите трудове на изтъкнатите украински мислители от края на ХІХ – първата половина на ХХ веков (М. Драгоманов, С. Подолинский, М. Михновский, Ю. Бачинский, М. Грушевский, В. Виниченко, В. Липинский, С. Рудницкий, О. Бочковский, А. Синявский, Н. Сциборский, В. Старосолский, С. Днистрянский, С. Шелухин, Ю. Липа и др.). Доказва се, что тези мислители на високо научно ниво са изследвали историята на украинския народ, неговия манталитет, култура, ценности. Подчертава се приоритетността за отечествената геополитическа мисъл на ценностите, присъщи на съвременните високоразвити общества: ценността на човека като духовно същество, стремящо се към само-реализация, свобода, социална справедливост, равенство на правата и т.н. Описват се принципите на разбиране на геополитическите интереси и приоритети на развитието на Украйна, което се проследява в определянето от тях на предназначението на украинската държава, закономерностите на реализацията на нейната вътрешна и външна политика. Обосновава се целесъобразността от реализацията на предимствата, които предоставя стратегическото разположение на Украйна на прехода между европейската и азиатската цивилизации, което, по принцип, даже задължава Украйна да стане комуникационна верига, обединяваща Запада и Изтока, Севера и Юга.

Ключови думи: геополитика, ценности, приоритети, Украйна, международни отношения.

ЦЕННОСТНАЯ ПАРАДИГМАЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ КОНЦА ХІХ-НАЧАЛА ХХ ВЕКА

Федорук Петр Иванович

соискатель Национального педагогического университета
имени М.П. Драгоманова (Україна)
petr@ste.kiev.ua

Аннотация

В статье анализируются геополитические труды выдающихся украинских мыслителей конца XIX – первой половины XX веков (М. Драгоманов, С. Подолинский, М. Михновский, Ю. Бачинский, М. Грушевский, В. Винниченко, В. Липинский, С. Рудницкий, О. Бочковский, А. Синявский, Н. Сциборский, В. Старосольский, С. Днистрянский, С. Шелухин, Ю. Липа и др.). Доказывается, что эти мыслители на высоком научном уровне исследовали историю украинского народа, его менталитет, культуру, ценности. Подчёркивается приоритетность для отечественной геополитической мысли ценностей, присущих современным высокоразвитым обществам: ценности человека как духовного существа, стремящегося к самореализации, свободе, социальной справедливости, равенству прав и т.д. Описываются принципы понимания геополитических интересов и приоритетов развития Украины, которое прослеживается в определении ими назначения украинского государства, закономерностей реализации её внутренней и внешней политики. Обосновывается целесообразность реализации преимуществ, которые предоставляет стратегическое расположение Украины на стыке европейской и азиатской цивилизаций, что, в принципе, даже обязывает Украину стать коммуникационной цепью, объединяющей Запад и Восток, Север и Юг.

Ключевые слова: геополитика, ценности, приоритеты, Украина, международные отношения.

THE VALUE PARADIGM OF UKRAINIAN GEOPOLITICAL THOUGHT OF THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

Fedoruk Petro

seeker of the Drahomanov National Pedagogical University (Ukraine)
petr@ste.kiev.ua

Annotation

In this article is analyzes the works of prominent Ukrainian geopolitical thinkers of the late XIX – early XX centuries (M. Drahomanov, S. Podolinsky, M. Mihnovsky, Yu. Bachinsky, M. Hrushevsky, V. Vynnychenko, W. Lipinski, S. Rudnytsky, O. Bochkovsky, A. Syniavsky, N. Stsiborsky, V. Starosolsky, S. Dnistriansky, S. Shelukhin, Yu. Lypa, etc.). It is proved that these thinkers at a high scientific level investigated history of the Ukrainian nation, its mentality, culture, and values. It is emphasized the priority for national geopolitical thought the values inherent to the modern highly developed societies: the value of person as a spiritual being, who strive for self-seeking, freedom, social justice, equality of rights, etc. It is revealed a vision by domestic researchers of geopolitical interests and priorities of Ukraine's development, which is traced to determine their destination of Ukrainian state, the implementation of its internal and external geopolitical content. It is shown that the core values, interests and priorities of Ukraine, which were identified by national researchers in the late XIX – at the first half of the XX centuries are still relevant at present. The opinion that, despite the significant geopolitical changes that have occurred in the world since that time, remained unchanged Ukraine's strategic location at the crossroads of European and Asian civilizations, so it not only opens up possibilities, but even obliges it to become the communications chain, uniting the West and East, North and South.

Keywords: geopolitics, values, priorities, Ukraine, international relationships.

Сучасне українське суспільство розколоте: паралельно існують дві культури, дві системи оцінок, норм, що виявляється в дестабілізації суспільства, виникненні конфліктів та напруженості. Поряд зі збереженням авторитарно-бюрократичних цінностей радянського суспільства спостерігається некероване, стихійне впровадження нових, запозичених цінностей західного суспільства без урахування місцевих ментально-психологічних особливостей [1, 9]. У той же час, відродження цінностей, властивих власне українському народу, тих, що формувалися до радянської пропаганди, відбувається повільно, хоча вони значно ближчі до притаманних сучасним розвиненим країнам постматеріальних цінностей, ніж міфічні абстракції радянської доби.

Що стосується власне українських геополітичних цінностей, то ми знаходимо їх в працях видатних вітчизняних мислителів кінця XIX – першої половини XX століть, які на високому науковому рівні досліджували історію українського народу, його менталітет, культуру, цінності – М. Драгоманов, С. Подолинський, М. Міхновський, Ю. Бачинський, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Липинський, С. Рудницький, О. Бочковський, А. Синявський, М. Сціборський, В. Старосольський, С. Дністрянський, С. Шелухін, Ю. Липа та інші. Аналіз їх геополітичних праць дає можливість говорити про те, що характерними, ціннісно-визначальними рисами української геополітичної думки кінця XIX – першої половини XX століть були наступні: своє ставлення до співпраці між народами представники вітчизняної геополітичної думки формували, виходячи з права націй на самовизначення, необхідності взаємоповаги і взаємовигідності співпраці між країнами; українські дослідники переважно демонстрували відсутність імперіалізму та зазіхання на чужі території; переважна більшість представників української геополітичної думки були прихильниками побудови демократичного громадянського суспільства; у поглядах українських мислителів практично відсутнє таке явище як расизм; для представників української геополітичної думки держава не була ціллю сама по собі, а лише засобом задоволення потреб людей; як гуманісти, українські дослідники не поділяли гасла про те, що мета виправдовує засоби [2, 131-171].

Такі ціннісні орієнтації вітчизняної геополітичної думки успадковані нею з всієї історії вітчизняної суспільно-політичної думки, адже українські мислителі, що здавна задумувалися над взаємозв'язком між географічними факторами і життям людини, суспільства, держави, завжди більше, ніж їх зарубіжні колеги, акцентували увагу саме на таких геополітичних чинниках, як менталітет, релігія, культура, природні права людей і народів, що значною мірою вплинуло на формування філософсько-світоглядних традицій української геополітичної думки [2, 73].

Важливою ілюстрацією ціннісних орієнтацій вітчизняної геополітичної думки є таке важливе для всіх геополітиків питання, як територія держави, визначення її меж, а також право народів на самоврядування. На відміну від деяких зарубіжних геополітиків, які пропагували розширення "життєвого простору" держав відповідно до їх сили, провідні українські дослідники за основу визначення території держави брали етнічний принцип, вважаючи, що всі народи мають право на самовизначення і самоврядування на тих землях, де вони мають більшість. Зокрема, такого підходу дотримувалися М. Драгоманов, М. Грушевський, С. Рудницький та ін. С. Рудницький навіть наголошував, що український менталітет взагалі не сприймає завойовницьких ідей, вимагаючи лише те, що належить йому за правом: "Дальша прикмета україн-

ської історично-політичної традиції – це цілковитий брак імперіалізму. Польська і московська політична думка основана на поневоленню сусідніх народів... Українці бажать собі лиш української національної держави в етнографічних границях. Вони хочуть бути господарями лише на своїй власній землі – чужого не бажать і, наскільки можна судити по минувшині й теперішності, бажати не будуть" [3, 70].

Певна частина популярних у світі геополітичних вчень, зокрема, поширені в Німеччині й Росії, тяжіли до тоталітаризму. Натомість, майже всі українські ж мислителі стояли на демократичній платформі, були прихильниками якнайбільш вільного розвитку особи в державі та пропагували будівництво громадянського суспільства. Так, у роботі "Переднє слово до "Громади" М. Драгоманов пропонував надати широкі права громадам – територіям з органами місцевого самоврядування [4, 301]. Ідеї демократії та громадянського суспільства відстоювали М. Міхновський і М. Грушевський, зокрема, останній писав: "Коли ми здобудемо автономію України: щоб наш край мав у себе дома в Києві свою законодавчу Думу (сейм), свій виборчий уряд (міністрів) – вибраний всією людністю України, тоді трудящий народ український буде по своїй волі порядкувати всім на Україні" [5, 73]. Прихильником демократичного державного ладу був С. Рудницький, який відзначав, що демократизм відповідає традиціям державного будівництва українців: "Політичний устрій самостійної України повинен бути в ім'я споконвічних традицій і вимагань українського народу якнайбільше свободолюбивий. Автономія громад і земель (які повинні б бути не більші, як по 10000 кв. км) мусить бути дуже широка, однак при сильній центральній владі і сильнім національнім парламенті. Кожна громада, сільська чи міська, мусить мати свою широку автономію з виборною радою й виборними урядниками... В ім'я споконвічних соціальних ідеалів мусять на самостійній Україні всі горожами бути собі рівні не лише політично, але й суспільно й економічно" [3, 91-92].

На відміну від деяких зарубіжних доктрин, що вважали пріоритетними права держави, розглядаючи її населення переважно як засіб досягнення поставлених цілей, вітчизняна геополітична думка ставила в центр інтересів саме людину. Так, Ю. Бачинський вказував "Остаточною ціллю кожного народу є не держава, а його можливо найкращий, свободний, культурний розвиток. Держава це лише засіб для цього" [6, 18]. В. Винниченко писав: "Але нашою метою, істотною, ґрунтовною метою була не сама державність. Наша мета була – відродження, розвинення нашої національності, пробудження в нашому народі своєї, національної гідності, почуття необхідності рідних форм свого розвитку, здобуття цих форм і забезпечення їх. Державність же є тільки засіб для цієї істотної цілі" [7, 257].

Прагнучи здобуття свободи і добробуту для українських громадян, призначення держави вітчизняні дослідники бачили в категоріях загальнолюдських цінностей. М. Грушевський писав: "Для того щоб дати з України світові ще одну міщанську республіку, хоч би й демократичну, по правді, не варто було стільки труда й заходів... Найкращі сини нашого народу, цвіт і надія його поклали голови – і покладатимуть їх іще для того, щоб дати щось дійсно цінне своєму народові – і в нім людству взагалі... Обставини так склалися, що великі завдання і досягнення стали для нас можливі, що ми можемо творити не тільки свободну й незалежну Україну, а й Україну Велику. Велику не територією, чи багатством, чи пануванням над іншими, а велику отими соціально-моральними вартостями... Цієї величини я їй бажая й прагну, іншої – імперіалістичної, чи мілітаристичної – не хочу ні трохи, вважаю її небезпечною спокусою" [8, 163-165].

З шанобливого ставлення до людини як найвищої цінності випливало й ставлення вітчизняних дослідників до національного питання. Відстоюючи рівність

всіх народів, вони наголошували, що це поширюється навіть на народи, які самі поневолювали українців, розуміючи, що поневолювачами виступали не народи, а їх владні верхівки. Ось що писав з цього приводу М. Драгоманов: "Всі народи – москалі, поляки чи русини – мають і своє зло, і своє добре в натурі, і зло більше виходить від малої освіти, ніж з природи народів, і через те, нам усім – і русинам, і москалям, і полякам, замість того, щоби ворогувати, треба освічатись і добувати укупі волі, то тоді й усякі причини до незгоди щезнуть" [9, 397].

Заслужують на увагу думки з приводу національного питання Ю. Бачинського: "Після падіння Російської імперії на території України встановлюється УНР, і Перший Український Парламент (Центральна Рада) був найпершим початком її діяльності, який скасував всі расові обмеження, що були введені російським урядом, та проголосив принцип самовизначення і повної свободи саморозвитку для всіх расових меншин, підтверджуючи дані принципи на практиці" [10, 226].

М. Грушевський відзначав, що слід "упорядкувати нове життя так, щоб воно було добрим не тільки для самих українців, але і для всіх тих інших народностей, яких історична доля розселила на Україні і які хочуть теж бути її добрими горожанами і вірними синами разом із українцями" [5, 68].

Автор книги "Розподіл Росії" Ю. Липа зазначав, що імперська машина, краху якої він прагнув, гнобила всі народи, що жили на її території, причому більше за інших – етнічних росіян: "З усіх народів Росії найменше був досліджуваний один народ. Не українці, які все ж у найтяжчу хвилю не зірвали ниток своєї національної традиції, не поляки, що їх Духа не знищив добробут під Росією, не гноблені в нечуваній спосіб кочові калмики, навіть не грузини, жиди, естонці, – лишень один з двох найбільших народів на території Росії – московини. Московський народ – це, властиво, найбільш таємничий народ Росії і, здається, народ, що найлегше улягає денационалізації. Його святощі були знищені царатом далеко ґрунтовніше, ніж у інших народів" [11, 31-32].

Отже, традиційними цінностями для вітчизняної геополітичної думки є ті цінності, які притаманні сучасним високорозвиненим суспільствам, а саме: цінність людини як духовної істоти, що прагне самореалізації, свобода, демократія, соціальна справедливість тощо. Тож українцям немає потреби ні підтримувати міфічні псевдогуманні цінності, нав'язані радянською пропагандою, ні запозичувати цінності західного світу, які не враховують наші ментально-психологічні особливості. Потрібно відроджувати власні цінності, які, з одного боку, цілком відповідають сучасним постматеріальним тенденціям, а з іншого – враховують українську специфіку.

Важливою характерною рисою української геополітичної думки є її переважна орієнтація на внутрішні геополітичні чинники. В. Липинський у своїх "Листах до братів – хліборобів" прямо вказував на хибність думки, начебто зовнішньополітична орієнтація може бути визначальною для реалізації геополітичного призначення країни: "Орієнтацією серед політиків на Україні (без огляду на їх національну приналежність) називається спосіб знайти собі поза межами України союзника, запевнити його в своїй безмежній відданості і, одержавши в той спосіб його ласкаву допомогу, захопити з цією допомогою владу над своїми земляками... Якби нас було не 40 мільйонів, а 1 мільйон, і якби ми жили в якихось пустинних горах, або болотах, а не на найкращій в Європі землі, то, "діставши" відповідну суму франків, марок чи стерлінгів та трохи "вже готової" поліції, можна б було від біди завести у нас свій державний лад і порядок. Але маючи землю, за яку власне б'ються між собою ті зовнішні сили, яких ми для політичного визволення тієї землі хочемо вжити, і маючи замість свідомої, зорганізованої нації сорок мільйонів національно неусвідомлених, а

політично збаламучених різними демагогами, взаємно себе ненавидячих і ненавидячих усяку владу одиниць, розбитих зверху на сотні ворогуючих "партій", а знизу на тисячі воюючих між собою "республік" – трудно допустити, щоб у сучасній виснаженій і хворій Європі знайшлась поза нами сила, яка б, всупереч нам самим, збудувала для нас на нашій землі державу і зорганізувала нас в модерну європейську націю. Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудемо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не хочемо бути" [12, 65-67]. Тож саме на внутрішніх реформах акцентували увагу вітчизняні мислителі, коли міркували про фактори, що можуть зробити український народ сильним, процвітаючим, забезпечити реальний суверенітет, панування на власній землі та поважне місце на міжнародній арені.

Серед внутрішніх факторів найбільшу увагу українські мислителі приділяли соціальному, справедливо вважаючи що без реального забезпечення соціально-економічних прав і свобод громадянина розмови про його політичну та інші свободи залишаться лише розмовами. Тож М.Драгоманов відзначав: "На те, щоб технічний поступ не шкодив біднішим людям, знайдено вже лік, лік той просвіта і єдність між людьми, між робітниками, в домаганню підвищити плату за працю, примусити державні, крайові і громадські уряди ліпше впроваджувати копальні, фабрики, доми для робітників, а далі в домаганню, щоб всі ті заклади переходили під уряд і на власність самих робітничих спілок" [13, с.68]. У програмі очолюваної М.Міхновським Української народної партії були записані права, яких, на жаль, більшість українців реально не має й досі, зокрема: "8-годинний робочий день. Скорочення цього часу там, де йде вироблення шкідливих для здоров'я препаратів... Заборонити працю жінок-робітниць в часи вагітності і після роду на час, який визнає потрібним медичинська наука, без утрати заробітної плати на весь час хвороби жінки... Фабрики, заводи, робітні, копальні і т.д. мусять бути добре вентильовані, збудовані по вимогам сучасної науки гігієни... Заборона оплачувати товарами працю робітника. Щотижнева розплата з робітниками" [14, 23-24]. Визначаючи завдання, які стоять перед українською нацією, С.Рудницький також писав про "здобуття найкращих умов існування" для народу [15, 278].

Розмірковуючи про рецепти соціально-економічного піднесення українського народу, Ю.Бачинський і С.Рудницький відзначали, що одним з пріоритетів має бути звільнення економіки від російського контролю: "Для того, щоб стати багатію і щасливою при таких відмінних умовах, для могутнього індустріального розвитку необхідно, щоб Україна змогла самостійно розпоряджатись своїми продуктивними силами і визначати економічну політику відповідно до своїх інтересів. А це у єдності з Росією неможливе... Україна дійсно надіється на Росію і створює для неї важливий ринок збуту, але не тому, що Україна не в стані розвинути свій власний, а тому, що саме економічна політика російського уряду провадилась так, що переробна промисловість саме Росії, а не Україні, могла розвиватись, хоча для цього в Україні створені усі передумови. Тому російський уряд детально вивчає усі можливі засоби: і відповідні побудови залізниць, тарифна політика, банківська політика і обмежуюче мито проти іноземної конкуренції. "Дякуючи" цій економічній політиці Росії Україна опускалась до країни виробництва напівфабрикатів і сировини" [16, 217]. "Наконецне оброблення, яке приносить найбільші бариші, лишається для фабрик московського центру. Щороку заробляє тим способом Московщина на Україні сотні мільйонів рублів" [3, 86-87].

Варто відзначити також, що вже в першій половині ХХ століття С. Рудницький і Ю.Липа наполягали на необхідності використовувати вигідне територіальне розташування України для використання її транспортних можливостей і розвитку в

якості торгівельного центру: "Для розвитку торгівлі має Україна дуже гарні дані як через своє географічне положення, так і через свої природні багатства. Україна лежить між культурними землями Середньої Європи та багатими землями Західної Азії, між країнами Півночі та землями, що розположились довкруги Середземного моря" [3, 87]. "Україна від початку свого існування осілого в ній населення аж донині була краєм, завжди зв'язаним з великими торговельними магістралями. В будучині треба сподіватися на скоріше збільшення її значіння серед видатних геополітичних одностей світу" [17, 97].

Визначаючи геополітичне призначення України, С.Рудницький наполягав на її ролі в якості впливової європейської країни: "Ми – великий народ, наш край – величезний, ми мусимо бути так високо поставлені серед інших народів Європи, як нам після нашої численності й після величини нашої країни належиться" [3, 79]. При цьому, дослідник вказував шляхи, якими Україна могла довести свою значимість у вирішенні європейських і світових проблем, зокрема, зазначаючи, що створення сильної української держави допомогло б зняти напругу на сході і півдні Європи, а Україна могла б стати гарантом стабільності у цьому регіоні, гарантуючи незалежність сусідніх держав: "Утворення Української національної держави в етнографічних границях є самотнім способом, щоб запобігти заколотам і конфліктам у південно-східному куті Європи, так важливому для світового господарства й для світової політики... Українська національна держава може бути найсильнішою підпорою польської національної держави... була б для Чехословаччини найкращою гарантією її самостійності... Угорська держава мала б як сусідка України тільки позитивні користи: безпосередню лучбу зі Сходом Європи без російської небезпеки... Українська національна держава не творила би ніякої небезпеки для самостійності Румунії й відділювала б її своїми широкими просторами від російського колосу".

Крім того, С.Рудницький обґрунтовував вигідність існування української держави для тогочасних провідних країн світу – Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, США, Японії, а також відзначав важливість незалежності України для створення нових міжнародних торговельних шляхів, розвиток яких блокував російський уряд [18, 145-152, 179-186, 205-206]. Майже за століття до Зб. Бжезінського вітчизняний мислитель відзначав, що існування незалежної української держави стримувало б подальшу експансію Росії в регіоні [15, 294]. Заради досягнення спільних цілей країн Центрально-Східної Європи С.Рудницький пропагував створення Балто-Чорноморської федерації на чолі з Україною, до якої мали б також увійти Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Білорусія, Донська Республіка, Кубанська Республіка, Північний Кавказ, Грузія, Азербайджан, Вірменія. Якщо аналізувати геополітичне призначення України, запропоноване С.Рудницьким, за сучасними стандартами класифікації системи міжнародних відносин, то це мала б бути щонайменше велика регіональна держава із впливом на світові процеси, порівняним з тим, що зараз мають Великобританія, Німеччина, Франція.

Виходячи з геополітичних цінностей та інтересів українського народу, що сформувалися протягом віків, а також враховуючи нинішнє місце нашої держави у сучасному геополітичному середовищі, в новій геополітичній ієрархії глобалізованого постбіполярного світу вважаю за необхідне взяти ряд заходів, необхідних для геополітичного ствердження України, яка має посісти гідне місце у новій світовій ієрархії. Більшість цих заходів стосуються внутрішньої політики, адже саме вона має бути визначальною для формування зовнішньої політики, бо національні інтереси визначає народ, а не зовнішньополітична кон'юнктура.

Література:

1. Жабінець Н.В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова – К., 2006. – 20 с.
2. Хилько М.М. Філософсько-світоглядні підвалини української геополітичної думки: Дис. канд. філос. наук: 09.00.12 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 208 арк.
3. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України // Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994. - С.36-93.
4. Драгоманов М. Переднє слово (до "Громади" 1878 р.) // Вибране / Упорядн. та авт. іст.-біогр. нарису Р.Мищук. – К.: Либідь, 1991. – С.276-326.
5. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського / Упорядн., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., прим. А.Демиденка. – К.: Веселка, 1992. – С.61-75.
6. Бачинський Ю. Большевицька революція і Українці. Критичні замітки. – Берлін, 1928. – 135 с.
7. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х т. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. – Т.І. – 348 с.
8. Грушевський М. На порозі нової України // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського / Упорядн., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., прим. А.Демиденка. – К.: Веселка, 1992. – С.133-178.
9. Драгоманов М. Неправда – не просвіта // Літературно-публіцистичні праці. У 2 т. – К.: Наукова думка, 1970. – Т.2. – С.397-415.
10. Бачинський Ю. Єврейські погроми на Україні та Українській Народній Республіці // Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К.: Основні цінності, 2001. – С.224-231.
11. Липа Ю. Розподіл Росії. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. – 148 с.
12. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 475 с.
13. Драгоманов М. Рай і поступ. – Вінніпег, 1916. – 97 с.
14. Програма Української народної партії // Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку ХХ століття. - Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. - С.23-53.
15. Рудницький С. До основ українського націоналізму // Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994. - С.272-349.
16. Бачинський Ю. Росія і Україна // Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К.: Основні цінності, 2001. – 256 с. – С.215-219.
17. Липа Ю. Призначення України. – Львів: Просвіта, 1992. - 272 с.
18. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії // Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994. - С.94-209.

Рецензенти:

доктор політичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка – М.А.Шульга

доктор політичних наук, професор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – О.В.Бабкіна

Стаття рекомендована до друку редколегією журналу Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка «Політологічний вісник». Протокол № 2 від 26 березня 2013 р.

**ОБЯВА ЗА МЕЖДУНАРОДНА ФИЛОСОФСКА КОНФЕРЕНЦИЯ, ПОСВЕТЕ-
НА НА 200-ГОДИШНИНАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА СЪОРЕН КИРКЕГОР**

Department of History of Foreign Philosophy and Department of Religious Studies, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), Society «Znannya» Ukraine (Kyiv, Ukraine), Hong Kierkegaard Library St. Olaf College (Northfield, USA), Ukrainian Divinity Academy of Saints Cyril and Methodius (Uzhgorod, Ukraine), Department of Philosophy, University of Carpathian named after Augustin Voloshin (Uzhgorod, Ukraine), Department of Philosophy, Poltava National Pedagogical University named after Korolenko (Poltava, Ukraine), Department of Philosophy of University of Modern Knowledge (Kyiv, Ukraine), Personality Development Center «HUMANUS» (Plovdiv, Bulgaria), Charity Center «Practical Philosophy» (Kyiv, Ukraine)

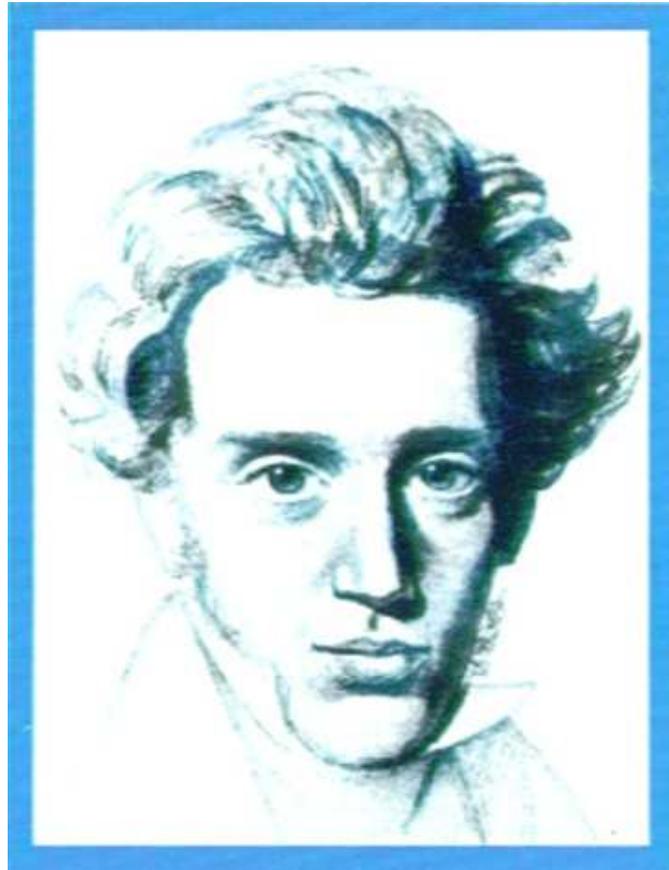
- **Department of History of Foreign Philosophy and Department of Religious Studies, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine (*Kyiv, Ukraine*)**
- **Hong Kierkegaard Library St. Olaf College (*Northfield, USA*)**
- **The Central European Research Institute of Soren Kierkegaard (*Nitra, Slovakia*)**
- **Department of Philosophy, Poltava National Pedagogical University named after Korolenko (*Poltava, Ukraine*)**
- **Department of Philosophy of University of Modern Knowledge (*Kyiv, Ukraine*)**
- **Uzhgorodian Ukrainian Divinity Academy of Saints Cyril and Methodius – University of Carpathian named after Augustin Voloshin (*Uzhgorod, Ukraine*)**
- **Personality Development Center «HUMANUS» (*Plovdiv, Bulgaria*)**
- **Society «Znannya» Ukraine (*Kyiv, Ukraine*)**
- **Charity Center «Practical Philosophy» (*Kyiv, Ukraine*)**

Newsletter

Dear Colleagues,

We invite you to participate
In the Jubilee International Scientific Conference

**«Søren Kierkegaard in Our Time:
Problems and Prospects of Modern Philosophy and Religious Studies»**

**(to the 200th Anniversary of the Birth of Famous Danish Philosopher Søren
Kierkegaard)**

The Conference will be held December 3-4, 2013 Kyiv – 2013

Organizing Committee

Honorary chairman of the Organizing Committee:

Gordon Marino, Professor of Philosophy, Director Hong Kierkegaard Library St. Olaf College

Chairman of the Organizing Committee:

Vitalii Liakh, Doctor of Philosophy, Professor, Head of Department of History of Foreign Philosophy, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Deputy Chairmans of the Organizing Committee:

Constantine Raida, Doctor of Philosophy, leading research fellow of Department of History of Foreign Philosophy, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Yaroslav Liubyvyi, Doctor of Philosophy, leading research fellow of Department of History of Foreign Philosophy, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Vitalii Shevchenko, Doctor of Philosophy, Professor, leading research fellow of Department of Religious Studies, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Executive Secretary:

Serhii Shevchenko, Ph.D., Doctoral Candidate of Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Members of the Committee:

Abraham H. Khan, Ph.D., Professor and Advanced Degree Director Fac. of Divinity, Trinity College in the Univ. of Toronto

Archimandrite Victor (Bédié), Doctor of Theology, Doctor of Law, Professor, Rector UUDA - AVCU, President of the International Academy of Theology

Anatolii Kolodny, Honored Worker of Science of Ukraine, Doctor of Philosophy, Professor, Deputy Director, Head of Department of Religious Studies of Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine, President of the Ukrainian Association of Religious Studies scholars

Angel Grancharov, Professor of Philosophy, Director of the Center for Personality Development «HUMANUS»

Ihor Bychko, Doctor of Philosophy, Professor, Professor Emeritus Taras Shevchenko National University of Kyiv

Jun Hashimoto, Prof., Dr.Phil., Kwansai Gakuin University; President of Søren Kierkegaard Research Centre in Japan

Liudmyla Fylypovych, Doctor of Philosophy, Professor, Head of Department of History of Religion and Practical Religious Studies, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Markus Kleinert, Dr., Professor, Editor, coordinator and publisher of the German edition Søren Kierkegaard (DSKE) at University of Erfurt

Nazip Khamitov, Doctor of Philosophy, Professor, leading research fellow of Department of Philosophical Anthropology, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Petro Kravchenko, Doctor of Philosophy, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Head of the Department of Philosophy, Poltava National Pedagogical University named after Korolenko

Roman Kralik, Ph.D., Doctor of Theology, Director The Central European Research Institute of Soren Kierkegaard

Serhii Proleyev, Doctor of Philosophy, Professor, leading research fellow of Department of Philosophy of Culture, Ethics and Aesthetics, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine, President of the Ukrainian Philosophical Foundation

Vasyl Kremen, Doctor of Philosophy, Professor, president of the National Academy of Pedagogical Sciences, president emeritus of the Society " Znannya ", Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine

Vasyl Kusherets, Doctor of Philosophy, Professor, Chairman of Board of Association «Znannya » of Ukraine, President of the University of Modern Knowledge

The purpose of the conference:

Conference dedicated to commemorate S.Kierkegaard's, updating, organizing and bibliographication in libraries (St.Olaf College) and the Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine ideas and development best researchers Heritage Danish thinker, analyze methodological approaches to the study of his philosophy and spread his ideas the modern world

Invited researchers

Ada Bychko Doctor of Philosophy, Professor, Professor of Social Sciences Department, National University of Theatre, Film and Television named after Karpenko-Karyi (**Ukraine**)

Amy Laura Hall Associate Professor of Christian Ethics Duke Divinity School Divinity School at Duke University (**USA**)

Andrii Dakhniy Ph.D., associate Professor of the History of Philosophy at Lviv National University named after Ivan Franko (**Ukraine**)

Anna Emelianenko Ph.D., Associate Professor, department of philosophy, social, political and legal sciences, Donbass State Pedagogical University (**Ukraine**)

Annette Larrea Dr., Professor University of Sydney (**Australia**)

Boris Golovko Doctor of Philosophy, Professor Taras Shevchenko National University of Kyiv (**Ukraine**)

Brad Frazier Associate Professor of Philosophy and Religion Lee University (**USA**)

Bruce Kirmmse Professor Emeritus of History Connecticut College (**USA**)

Charles Guignon Ph.D., Professor Emeritus University of South Florida (**USA**)

Christopher Panza Dr., Professor of Philosophy Drury University (**USA**)

Clare Carlisle Dr., Professor of King's College London, Director Associateship of King's College (AKC) (**United Kingdom**)

Daniel Greenspan Ph.D., Professor California State University Dominguez Hills (**USA**)

Darya Loungina Ph.D., Professor, Department of Cultural Philosophy Faculty of Moscow State University (**Russia**)

David J. Gouwens Ph.D., Professor of Theology Brite Divinity School, co-chair of the Steering Committee of the Kierkegaard, Religion and Culture Group of the American Academy of Religion (**USA**)

David J. Kangas Assistant Professor California State University Stanislaus (**USA**)

David Law Professor of Christian Thought and Philosophical Theology the University of Manchester (**United Kingdom**)

David Roberts Ph.D., Assistant Professor of Philosophy Humanities Division University of South Carolina Lancaster (**USA**)

Edward F. Mooney Professor, Departments of Religion and Philosophy, Syracuse University (**USA**)

Galina Streltsova Doctor of Philosophy, Professor of the History of Foreign Philosophy Moscow State University after Lomonosov (**Russia**)

Genia Schönbaumsfeld Ph.D., Dr. University of Southampton (**United Kingdom**)

George Pattison Prof., Faculty of Theology and Religion University of Oxford (**United Kingdom**)

Grigori Kuzmenko Ph. D., Associate Professor, the Head of Department of Social Philosophy, Religious Studies and Theology, Russian State Social University (**Russia**)

Hugh Pyper Professor, Hair of the Søren Kierkegaard Society of the United Kingdom (**United Kingdom**)

Ihor Karivets Ph. D., Associate Professor of Chair of Philosophy at National University "Lviv Polytechnic" (**Ukraine**)

J. Aaron Simmons Dr., assistant professor department of Philosophy Furman University (**USA**)

Jack Edward Mulder, Jr. Ph.D., Associate Professor of Philosophy Hope College (**USA**)

Jacob Golomb Professor of philosophy at The Hebrew University of Jerusalem (**Israel**)

Jacob Howland Professor of Philosophy University of Tulsa (**USA**)

Jakub Marek Ph.D., Professor Charles University (**Czech Republic**).

James Giles Professor, PhD. University of Cambridge (**United Kingdom**)

John D. Caputo Professor of Religion Emeritus at Syracuse University (**USA**)

Jon Stewart Associate Research Professor Søren Kierkegaard Research Centre, Faculty of Theology, University of Copenhagen (**Denmark**)

Kinya Masugata Professor Executive Vice-President of Mukogawa Fort Wright Institute, (Mukogawa Women's University), Emeritus at Osaka University of Education, President of the Kierkegaard Society of Japan (**Japan**)

Larysa Mandryshchuk Ph.D., Assistant Department of Theory and History of Culture Lviv National University named after Ivan Franko (**Ukraine**)

Lorraine Clark Ph.D., Associate Professor Trent University (**Canada**)

M. Jamie Ferreira Ph.D., Professor University of Virginia, Charlottesville (**USA**)

Marya Zubrytska Ph.D., vice-rector on scientific and pedagogical work Lviv National University named after Ivan Franko (**Ukraine**)

Mariele Nientied PD Dr., Viadrina European University (University of Frankfurt (Oder)) (**Germany**)

Marius Timmann Mjaaland Ph.D., Dr. theol. Alexander von Humboldt Research Fellow at the University of Hamburg and the University of Oslo (**Germany /Norway**)

Nelly Mudragey Ph.D., Senior Research Fellow, Department of Theory of Knowledge Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Russia (**Russia**)

Niels Jørgen Cappelørn Professor, dr.theol., Director of Søren Kierkegaard Research Center (Søren Kierkegaard Forskningscentret) at the University of Copenhagen (**Denmark**)

Nina Polishchuk Doctor of Philosophy, Professor, leading research fellow of Department of History of Ukrainian Philosophy, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine (**Ukraine**)

Oksana Onischuk Ph.D, Assistant Department of Philosophy of the National University "Lviv Polytechnic" (**Ukraine**)

Olga Stavtseva Ph.D., assistant professor of Department of Philosophy and Cultural Studies, St. Petersburg University of Trade Unions (**Russia**)

Patrick Stokes Professor Deakin University (**Australia**)

Primož Repar Dr., director of the Apokalipsa publishing house (**Slovenia**)

Rick Anthony Furtak Ph.D., Associate Professor Dept. of Philosophy Colorado College (**USA**)

Serhii Holotin Ph.D., associate Professor, Department of Philosophy of the University of Modern Knowledge (**Ukraine**)

Serhii Taranov Ph.D., Deputy Director of the Center for Humanitarian Education at the National Academy of Sciences of Ukraine (**Ukraine**)

Stanislava Chrobáková-Repar Ph.D, Assistant Professor at the University of Nova Gorica (**Slovenia**)

Sylvia Walsh Dr., Professor Stetson University, Co-Chair of the Kierkegaard, Religion, and Culture Group of the American Academy of Religion (**USA**)

Svetlana Konacheva Doctor of Philosophy, Professor, Russian State Humanities University (**Russia**)

Tatiana Lifintseva Ph.D., associate professor of the Faculty of Philosophy of the State University - Higher School of Economics (SU-HSE) (**Russia**)

Tilman Beyrich PD Dr., Ernst Moritz Arndt University of Greifswald Faculty of Theology (**Germany**)

Ulrich Knappe Dr., Institute of Protestant Theology at University of Köln (**Germany**)

Vanessa Parks Rumble Ph.D., Associate Professor Emory University (**USA**)

Vasiliki Tsakiri Dr., Professor University of Patras (**Greece**)

Vladimir Petrushov Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy and Sociology, Ukrainian of state Academy of Railway Transport (**Ukraine**)

Victor Malakhov Doctor of Philosophy, Professor, Chief researcher of philosophy of culture, ethics and aesthetics, Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine

Victor Petrushenko Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Philosophy Department of the National University "Lviv Polytechnic" (**Ukraine**)

William McDonald Ph.D., Professor University of New England (**USA**)

Yusuke Suzuki Dr.Phil., Secretary of Søren Kierkegaard Research Centre in Japan (**Japan**)

Major thematic areas:

- S. Kierkegaard's Philosophy and Spiritual Heritage of Generations: Problems of Common Human Values
- Modern Practice of Historical and Philosophical, Cultural and Religious Studies of S. Kierkegaard's Heritage
- The Phenomenon of Existential S. Kierkegaard's dialectic and Specificity of Its Methodological Application in Philosophy and Theology
- Faith and S. Kierkegaard's «Jump Into Absurdity» in the Context of Modern Theology and Philosophy Development

- S. Kierkegaard's Ideas in Post-Existentialist Thinking
- S. Kierkegaard's Ideas in Existentialist and Existential Anthropology
- Development of S. Kierkegaard's Ideas in Humanistic Psychology, Psychoanalysis and Psychotherapy
- S. Kierkegaard's Psychology: Problems of Loneliness and «Unconscious Fall into Despair»
- The Religious Views of S. Kierkegaard and Protestant Modernism
- The Rethinking of S. Kierkegaard's Ideas in Modern Catholicism
- Existential ideas in Orthodox culture
- S. Kierkegaard's Ideas in Eastern philosophy and culture
- The Development of Ideas of S. Kierkegaard's in Existential Theology
- The Place of S. Kierkegaard's Ideas in Postmodern Discourse
- Ideas of S. Kierkegaard and Discussion Questions of Religious and Humanistic Education of Youth
- The Fighting of S. Kierkegaard's for Righteousness of Christianity and Problems of Psychological Influence of Totalitarian Religious Organizations on Modern Society
- S. Kierkegaard's «Ethics of Love» and «Ethics of Responsibility»

- Varia (the Organizing Committee receive articles and materials in other areas that are matched to the theme of the conference)

Official languages: **Ukrainian, Russian, Slovak, Bulgarian, English, French, German**
 Applications for participation in the conference papers and texts (articles) are accepted until **November 15, 2013**
 Form of the Conference – **Correspondence**

SAMPLE APPLICATION

Full name Academic degree, academic rank, Specialty. Place of work
 Position
 Home address with index
 Cellular telephone
 E-mail

I agree with the publication of article on **www.filosof.com.ua** before it has come off the press Yes / No

I want to publish an article in: («Філософська думка» / «Philosophical Thought») (Kyiv, Ukraine), («Идеи. Философско списание» / «Ideas. Philosophical review») (Plovdiv, Bulgaria), («Мультиверсум. Філософський альманах» / «Multiversum. Philosophical Almanac») (Kyiv, Ukraine), («Філософські обрії» / «Philosophical Horizons») (Poltava,

Ukraine), («Практична філософія» / «Practical philosophy») (Kyiv, Ukraine), «Acta Kierkegaardiana» (Nitra, Slovakia) (**underline!**).

GENERAL REQUIREMENTS FOR MATERIALS

Materials should be send electronically on e-mail: **Schewa_Sergij@ukr.net**.

The paper - from 10,000 to 22,000 symbols including spaces. The application is based on the text of the article and not part of its total volume. The file name that will be send on e-mail should be written in Latin letters and composed of conference's cipher and full name of first author. For example: **K-3/4.12.13-Ivanenko S**.

An electronic copy of the printed collection of conference materials will be located on the site of Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine in PDF-format.

Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine is going to publish Conference Proceedings.

Conference participants will have the opportunity of publishing material in special sections of abovementioned journals «Philosophical Thought» (Kyiv, Ukraine), («Идеи. Философско списание» (Plovdiv, Bulgaria), «Multiversum. Philosophical Almanac» (Kyiv, Ukraine), «Philosophical Horizons» (Poltava, Ukraine), «Practical philosophy» (Kyiv, Ukraine), «Acta Kierkegaardiana» (Nitra, Slovakia).

Released article provides for the giving of one author's copy. Additional copies (in case of co-authorship) can be purchased in the required quantity.

Articles do not provide for payment of a royalty.

Executive Secretary: Shevchenko Serhii

Phones: **38(044) 278-31-70**

Our website: **www.filosof.com.ua**

Our e-mail: **Schewa_Sergij@ukr.net**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ В МЕЖДУНАРОДНОЕ НАУЧНОЕ ИЗДАНИЕ «ИДЕИ: ФИЛОСОФСКО СПИСАНИЕ»

Редакция журнала "ИДЕИ" принимает к печати статьи по различным специальностям философии, социологии, психологии и религиоведения.

В редакцию подают электронную версию рукописи статьи по адресу электронной почты: **Idei.filosofa @ gmail.com**

Текст должен быть набран в редакторе **Word** (формат **rtf**). Шрифт **Arial**, кегль 12. Объем статьи до **22000** знаков с пробелами. Материалы могут направляться на болгарском, украинском, русском или английском языках.

Учитывая технические требования к верстке статья структурируется следующим образом:

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (шрифт Arial, жирный, размер шрифта 12, большие буквы, размещение по центру)

Фамилия и инициалы автора (шрифт Arial, жирный, размер шрифта 12, размещение по центру).

Научная степень, ученое звание, должность, место работы автора (без сокращений), страна, адрес электронной почты; если авторов несколько, сведения о каждом из них подаются отдельными строками; (шрифт Arial, полужирный, размер шрифта 10, размещение по центру).

Аннотации. Тезисы должны содержать достаточную информацию для определения тематического направления и оценки значимости результатов представленного исследования (шрифт Arial, размер шрифта 10, по ширине). В первых строках аннотации должны быть обозначены: фамилия, имя и отчество автора и название статьи. В конце аннотации подаются **ключевые слова** (от трех до девяти, шрифт Arial, размер шрифта 10, по ширине).

Название раздела (по желанию автора, шрифт Arial, размер шрифта 10, по ширине).

Текст статьи (шрифт Arial, размер шрифта 10, по ширине, без отступов с новой строки). Если текст разбит на разделы, новый раздел начинается с новой строки после заголовка без отступа.

Ссылки [(references) шрифт Arial, размер шрифта 10, по ширине].

Примечания (notes) по тексту оформляются в квадратных скобках [1], [2] и выносятся в конец статьи после ссылок. Постраничные сноски и примечания не допускаются.

Рисунки и графики должны быть выполнены и распечатаны в черно-белом варианте. В статье графические объекты должны быть размещены в формате jpeg или gif с разрешением не менее 300 dpi. Надписи на рисунках выполняются шрифтом **Arial**, основной кегль 9, заголовке – 10. Размеры рисунков не должны превышать основные параметры А5 формата. Все объекты в простых рисунках, сделанных в Word, должны быть обязательно сгруппированы. Сложные, многообъектные рисунки с наслоениями готовятся с помощью графических редакторов (CorelDraw, PhotoShop и др.).

Таблицы представляются как отдельные объекты в формате **Word** с размерами, не превышающими основные параметры А5 формата. Шрифт **Arial**, основной кегль таблиц 9, заголовке – 10.

Аннотации к статье выполняются:

- если статья подается на **украинском** языке – Аннотации должны быть составлены на **русском** для дальнейшего их перевода на **болгарский** (10% от общего текста статьи) и **английском** (5 - 7 предложений) языках;

- если статья предоставляется на **русском** языке – аннотации готовятся на **русском** для дальнейшего перевода **болгарский** (10% от общего текста статьи) и **английском** (5 – 7 предложений) языках;

- если статья подается на **английском** языке – аннотации должны быть на **русском** для дальнейшего перевода **болгарский** (10% от общего текста статьи) и **украинском** (5 - 7 предложений) языках;

- если статья подается на **болгарском** языке – аннотации выполняются на **русском** для дальнейшего перевода **украинский** (10% от общего текста статьи) и **английском** (5 - 7 предложений) языках.

К печати принимаются только те научные статьи, которые имеют такие необходимые элементы (постановление № 7-05/1 ВАК Украины от 15.01.2003 г.):

- 1) постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными или практическими задачами;

- 2) анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы, и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается статья;

- 3) формулирование цели статьи (постановка задачи);

- 4) изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;

5) выводы из данного исследования и перспективы дальнейших изысканий в этом направлении;

6) список использованных источников (ссылки).

Статья должна быть прорецензирована, рекомендована к печати и подтверждаться заверенной надлежащим образом рецензией руководителя, консультанта или другого специалиста по выбранной специальности, имеющего степень доктора наук. Рецензия и последняя страница статьи с личной подписью автора направляются в редакцию в отсканированном виде.

Правила цитирования.

Ссылки на источники следует указывать порядковым номером по общему перечню, выделенным двумя квадратными скобками, например, «... в работах [1-7] ...», или «... по мнению исследователя, ...» [8, 109].

Общие требования к цитированию: 1) текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, которые вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;

2) цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, в конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;

3) каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;

4) при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), что дает значительную экономию текста, следует быть предельно точным в изложении мыслей автора, корректным по оценке его результатов, и давать соответствующие ссылки на источник;

5) если автор статьи, приводя цитату, выделяет в ней некоторые слова, делается специальная оговорка, то есть после текста, который объясняет выделение, ставится точка, затем дефис и указываются инициалы автора статьи, а весь текст предостережения помещается в круглые скобки. Вариантами таких оговорок является: (курсив наш. – М.Х.), (подчеркнуто мной. – МХ).

6) цитирование не должно быть ни избыточным, ни недостаточным, ибо и то и другое снижает уровень научной работы: избыточное цитирование создает впечатление компилятивности труда, а недостаточное – снижает научную ценность излагаемого материала.

Правила оформления списка использованных источников

1. В списке использованных источников должны быть представлены только те источники, на которые есть ссылки в тексте.
2. Все ссылки должны быть пронумерованы и взяты в квадратные скобки.
3. Источники в списке литературы не должны повторяться.
4. Библиографическое описание составляют непосредственно по печатным произведениям или выписывают из каталогов и библиографических указателей полностью без пропусков каких-либо элементов, сокращения названий и др..
5. Источники в списке можно размещать одним из следующих способов: в порядке появления ссылок в тексте (наиболее удобный для пользования и рекомендованный при написании статьи), в алфавитном порядке фамилий первых авторов или заголовков.
6. Сведения об источниках, включенных в список, необходимо давать в соответствии с требованиями государственного стандарта с обязательным наведением: – Фамилий авторов (соавторов);
– Полных названий работ;
– Города, года издания, названия издательства, количества страниц.

Образцы ссылок на литературные источники

На книги:

Тейлор Ч. Этика аутентичности. – К.: Дух и литера, 2002. – 128 с.

Purdy V.L. The Christology of John Macquarrie. – New York: Peter Lang, 2009. - 345 pp.

На статьи из журналов и газет:

Жулай В. Анализ создания контекста в С.Киркегора // Философская мысль. – № 3. – 2006. – С. 46-64.

Purcell M. Rahner amid modernity and post-modernity // The cambridge companion to Karl Rahner [Edited by Declan Marmion and Mary E. Hines]. – New York: Cambridge University Press 2005. – P. 195-210.

На статьи из книг:

Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости // Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. - М.: Республика, 1992. - С. 260-420.

Randall J. The Ontology of Paul Tillich / John Herman Randall, Jr. // The Theology of Paul Tillich. - New York, 1952. – P. 132 – 163.

Контакты:

Шевченко Сергей Леонидович

E-mail: Idel.filosofa@gmail.com

Тел.: 099-524-81-19; 063-684-69-30

CONTENTS

PHILOSOPHICAL SCIENCES.....	7
Allocution of academic Popovich towards readers and admirers Journal «IDEAS: a philosophical description».....	7
Miroslav Popovich	
The Phenomenon of belief in the philosophy of Søren Kierkegaard	9
Serhii Shevchenko	
The Study of the phenomenon of postmodern subjectivity destructive post-modern society.....	15
Vladimir Grigoriev	
RELIGIOUS STUDIES.....	23
On the phenomenon of "existential theology" and "post-existentialist thinking".....	23
Anna Emelianenko	
POLITICAL SCIENCES.....	30
Editorial Board of the journal «IDEAS: a philosophical description».....	30
Valeriy Bebik	
Political myth-making like process forming of consciousness mass in modern Ukraine.....	31
Vladimir Kravtsenyuk	
The political institutionalization of the mechanism of realization of human security in the transformation societies.....	39
Gennadiy Nikolaichuk	
Group of interests in the political process of contemporary Ukrainian society.....	49
Vladimir Ermak	
Institutionalization of civil society: the concept and approaches to the definition.....	57
Nazar Kritskalyuk	
Strategic interests and foreign policy China's in Central Asia.....	67
Mariana Murashkina	

Electoral political process in a democratic society as a matter of political marketing.....	76
Viktoriya Bokoch	
The features anti-terrorism activity of the European Union.....	86
Olha Popper	
The value paradigm of Ukrainian geopolitical thought of the late nineteenth and early twentieth centuries.....	94
Petro Fedoruk	
ACADEMIC LIFE: Announcement of the Jubilee International Scientific Conference «Søren Kierkegaard in Our Time: Problems and Prospects of Modern Philosophy and Religious Studies».....	103
Rules of design article's in the international scientific journal «IDEAS: a philosophical description».....	111

СПЕЦИАЛНО НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧНО ПРИЛОЖЕНИЕ

ИДЕИ

ФИЛОСОФСКО СПИСАНИЕ

КНИЖКА 3 (13), АВГУСТ, ГОДИНА V, 2013

ПЛОВДИВ (БЪЛГАРИЯ)

**Сборникът е на разположение на интернет-страниците:
The Collection is available on the websites:**

<http://aig-humanus.blogspot.com/>

<http://grancharov.blogspot.com/>

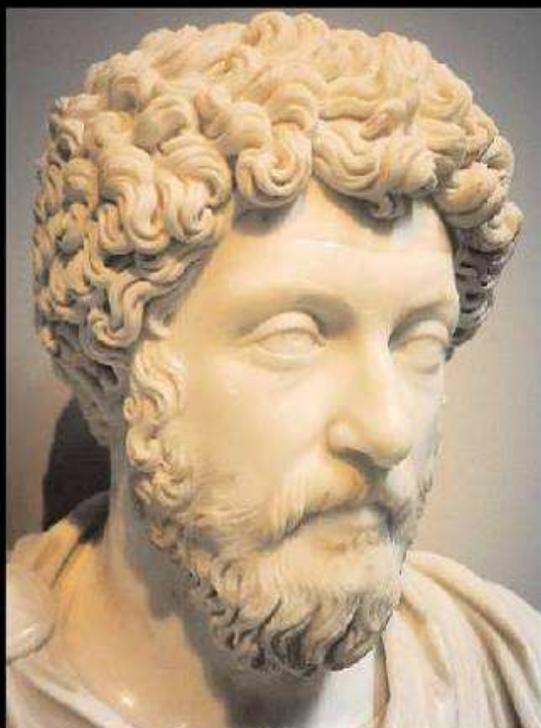
www.filosof.com.ua

Тираж – 500 екземпляра

БРОЙ 2 (12). АВГУСТ. ГОДИНА 5, 2013

ИДЕИ

Брой 2 (12), Година 5, 2013, Август

ФИЛОСОФСКО СПИСАНИЕ

ЗА КОНТАКТИ С РЕДАКЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ:

ТЕЛ. 0878269488

E-MAIL: angeligdb@abv.bg